Numismatički časopis

dinar

31

Antikki, srednjovekovni, moderni i papirni novac,
ukrti-vrednosni papiri, ordenje i medalje

Sadržaj

dinar br. 31/2009

- Živojin Andrejić, ANTIČKA KOVNICA DAMASTION, ILI O SEČENJU ZLATA TRIBALA 3
- Rista Miletić, OTAC I SIN NA TRONU 8
- Сергије Димитријевић, ЛОКАЛНИ РИМСКИ НОВАЦ СА ТЕРИТОРИЈЕ СРБИЈЕ И МАКЕДОНИЈЕ 10
- Stevan Vereš, NOVCI KRSTAŠKIH DRŽAVA (III) 15
- Богдан М. Копривица, НОВАЦ У НОВОМ ЗАВЈЕТУ (БИБЛИЈА) 19
- Slobodanka Stojaković, PRIVREDNI RAZVOJ I PRVA POJAVA NOVCA U SREDNJOVEKOVNOJ SRBIJI 21
- Stevan Vereš, ZA NUMIZMATIKU NEMA KRIZE 25
- Бошко Бошковић, КОРИШЋЕЊЕ ДЕВОЦИЈЕ DEI GRATIA И ВЬ ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ У СРПСКОМ СРЕДЊОВЕКОВНОМ НОВЧАРСТВУ 26
- Slobodan Srećković, NOVOREGISTROVANE AKČE ISKOVANE U SRBIJI ZA VREME OSMANLIJA U NALAZU IZ MOLDAVIJE 27
- Душан Ковачев, БАЛШИЋИ И ЊИХОВ НОВАЦ 29
- HRONOLOGIJA RAZVOJA NOVCA PRIKAZANA IZABRANIM DATUMIMA IZ NJEGOVE ISTORIJE (II) 32
- Slavoljub Petrović, CRTICE IZ ISTORIJE PAPIRNOG NOVCA 36
- Branko Glišić, KLASIFIKACIJA PEČATA SA NOVČANICA STRANIH ZEMALJA NAKON PRVOG SVETSKOG RATA, KOJI PRIPADAJU NOTAFILIJI SRBIJE (II) 41
- Љубомир С. Стевовић, СРПСКИ ШТИТ 46
- Nenad Bjeloš i Brane Tušar, NARODNI FRONT JUGOSLAVIJE 50
- Зоран Илић, ХРАБРИ КАПЛАР МИЛУНКА САВИЋ 52
- Душан Ковачев, НОВАЦ КРАЉА БЕЛЕ II УГАРСКОГ У СРБИЈИ 54
- Duško Grbović, IZLOŽBA „NOVAC U ZAVIČAJNOM MUZEJU JAGODINA" 55
- Ljiljana Bakić, MEDALJA SA IZLOŽBE GRADA VRŠCA I VRŠAČKOG SREZA 57
- Zoran Ilić, SOLUNSKI PROCES 58
- Vladimir Pavićević, AKCIJE BEOČINSKE FABRIKE CEMENTA 61

Impresum

Izdavač: Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, Trg Republike 1a

Za izdavača: ZORAN ILIĆ, predsednik Srpskog numizmatičkog društva

Redakcija: RISTA MILETIĆ, LJUBOMIR STEVOVIĆ, ZORAN ILIĆ (urednik), NENAD BJELOŠ, DUŠAN KOVAČEV, DRAGAN PAVLOVIĆ

Tehnički urednik: Dražen Vicić

Lektor i korektor: Olivera Janković

Štampa: GTP «PANGRAF», Beograd, Stanka Paunovića 49, tel: 011/332 91 66

Adresa redakcije: Srpsko numizmatičko društvo, Makedonska 21, 11000 Beograd, Srbija tel: 063/201 521, 064/131 6370, e-mail: numiserb@yubc.net

Žiro račun: 205-69617-78, Srpsko numizmatičko društvo Beograd

Tiraž: 1.000 primeraka

Na osnovu mišljenja Ministarstva kulture Republike Srbije br. 413-00-649/2001-04 numizmatički časopis "dinar" jeste proizvod iz člana 11 stav 1 tačka 8 Zakona o porezu na koji se ne plaća porez na promet.

SRPSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO - BEOGRAD

ODRŽAVA SASTANKE SVAKOG UTORKA OD 15 DO 18 ČASOVA U ULICI SVETOG SAVE 16/18 U BEOGRADU

NA OVIM SASTANCIMA MOŽETE:

- RAZMENITI NUMIZMATIČKI MATERIJAL
- IZVRŠITI PROCENU VAŠE NUMIZMATIKE
- NABAVITI STRUČNU NUMIZMATIČKU LITERATURU
- UČLANITI SE U SRPSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO
- USPOSTAVITI KONTAKTE SA VIŠE OD 250 NUMIZMATIČARA IZ SRBIJE I INOSTRANSTVA, KOJI REDOVNO PRISUSTVUJU SASTANCIMA
- KONSULTOVATI STRUČNJAKE ZA ONU OBLAST NUMIZMATIKE KOJA VAS INTERESUJE
- IZVRŠITI PRETPLATU ILI KUPITI RASPOLOŽIVE BROJEVE ČASOPISA «dinar»
- NABAVITI POTREBNU OPREMU i dr.

SASTANCI SND-a SU OTVORENI ZA SVE ZAINTERESOVANE

Telefoni za obaveštenja: 064/131 63 70 i 063/201 521
e-mail: numiserb@yubc.net www.snd.org.rs

Živojin Andrejić

ANTIČKA KOVNICA DAMASTION, ILI O SEČENJU ZLATA TRIBALA

Ovim radom se dokazuje da su i Tribali kao jedan od najmoćnijih naroda Balkana VI-III veka pre n. e. imali kovanje novca, najpre u Damastionu, a potom kroz false grčkih emisija. To podrazumeva da je i njihova privreda bila robno-novčana.

Već duže vremena u našoj nauci, kako arheologiji tako i istoriji, postoji otvoren problem koji se odnosi na narod poznat pod imenom Tribali, koji je u Gvozdenom dobu i antici naseljavao Centralni Balkan i prostore današnje Srbije i severozapadne Bugarske. O njima postoji mnogo istorijskih podataka grčkog porekla iz vremena od V do I veka pre n. e, a i kasnije, koji govore o jednom izuzetno starom, velikom i vojno snažnom narodu. Sudeći po predmetima od srebra i zlata izuzetne vrednosti i kvaliteta izrade iz vladarskih i kneževskih grobova i ostava postojao je visok kulturni nivo Tribala.

Arheološki rezultati govore da su naseljavali oblast severoistočne Bosne, celog srpskog Podunavlja, kompletnog Pomoravlja, donje Posavine, Mačve i Kolubare, istočne i južne Srbije sve do Skoplja u Makedoniji, jugozapadno do prostora Lima i Kosova, čitavoj severozapadnoj i severoistočnoj Bugarskoj i Olteniji u Rumuniji. Po svemu su, koliko samostalno, toliko pod uticajem grčke i susedne, tračke tradicije, razvili svoju snažnu državu na čelu sa kraljevima Halesom i Sirmom. Tribali su 429. godine porazili Odrize i njihovog cara Sitalka čija je vojska brojala čak 150.000 ljudi. Posle strašnog poraza Sitalk je umro.

Pola veka kasnije, 376. godine, Tribali su zaratili protiv grada Abdere od koga su ga delile tračke teritorije. Danas je jasno da je jedan deo Tribala bio pod Odrizima (Zapadna Trakija u oblastima u gornjem toku Strume). Navodno zbog nerodnih godina i gladi Tribali su u velikim masama krenuli ka susedima u potrazi za hranom, a potom sve do Abdere na Egejskom moru. Tribalska vojska je brojala 30.000 ljudi. Pošto su se domogli velikog plena krenuli su nazad, ali ih Abderićani napadnu ubivši ih preko 2.000. Tribali su ponovo napali Abderu pri čemu su se Tračani okrenuli protiv Grka tako da je malo ko od Abderićana ostao u životu. Kada se očekivao pad Abdere u pomoć im je stigao Habrijan sa atinskom vojskom. Rat sa Abderom predvodio je

Tribalske imitacije (Srpska grupa), (Fruška Gora, Srbija, nepoznato) III-II vek pre n. e.

tribalski kralj Hales. Međutim, rat sa Abderom je trajao oko deset godina i po svemu sudeći nije tačan podatak da su Tribali krenuli u pohod preko teritorije Odriza zbog gladi. Zemlja Tribala je bila prostrana i sa velikim plodnim regijama koje i u najvećim sušama obezbeđuju minimalne prinose koji omogućavaju da se preživi. Postoje indicije da su stupili u savez sa Dardancima, Peoncima, nekim od tračkih plemena i grčkim gradom Maronejom. Osim toga trački kralj Kotis se držao neutralno poučen iskustvom Odriza u ratu sa Tribalima. Bošnjakov smatra da je pravi uzrok napada Tribala na Abderu ležao u vezi sa trgovinom stokom i "sečenjem zlata". Dodali bi smo, sa prevarom Abderićana u vezi sa zlatom vladara Tribala koji su bili opljačkani i na putu da dožive ekonomsku katastrofu. Tribali su svoju stoku i ostale proizvode dovozili na trgove u pograničnim delovima Odriza, a potom u Maroneju, Abderu i Tasos pa je njihovo zatvaranje imalo teške posledice po njihovu robnu razmenu. Na tim trgovima Tribali su razmenom dolazili do luksuznih predmeta od keramike, srebra i zlata kao i srebrnog i zlatnog novca pošto, navodno, nisu imali sopstvene kovnice. Abdera je imala veliku kovnicu novca i postoji mogućnost da su u njoj od tribalskog zlata, srebra i bronze kovane emisije imitacija grčkog novca za njihove potrebe. Samo ovako veliki i jaki razlozi su mogli pokrenuti Tribale u riskantan rat protiv Abdere od koje su ih odvajali veliki delovi tračke zemlje i teško prohodni masiv Rodopa.

Rana tribalska imitacija tetradrahme
Filipa II, (Zemun) III vek pre n. e.

Tribali su svoju snagu iskazivali i čestim upadima u Makedoniju. Filip Makedonski je zaratio protiv njih, 344. godine, kada je krenuo na Ilire. Kada je pobedio Skite Filipa su presreli Tribali i zatražili deo plena. Nastala je svađa, a potom je došlo do bitke u kojoj je Filip teško ranjen u bedro tako da je kopljem, koje je prošlo kroz njegovo telo, bio ubijen njegov konj. Makedonci su pomislili da je mrtav pa su se povukli izgubivši čitav plen zadobijen od Skita. Opadanje tribalske države počinje u vreme kralja Sirma i tek posle poraza od strane Aleksandra Makedonskog 335. godine pre n. e.

Kao posebna celina iz tribalske etnokulturne mase se pod uplivom novih simbioza izdvajaju najpre Peonci, a potom Dardanci koji su naseljavali

Rana tribalska imitacija tetradrahme
Aleksandra Velikog, (Jabukovac, Istočna Srbija)

oblasti današnje Makedonije, Kosova i Metohije i gornjeg toka Vardara. Srejović smatra da je do odvajanja Protodardanaca od zajedničkog neolitskog jezgra došlo još oko 3.500 godina pre n. e. uz uticaje stranaca oko 1.200 (kultura polja sa urnama) potom oko 750. godine pre n. e. (Basarabi kultura) i najzad pod uticajima helenizacije iz Makedonije u V veku pre n. e. U jednom drugom radu Srejović na osnovu načina sahranjivanja dolazi do zaključka da se već od VIII veka pre n. e. formirala prostrana zona u jezgru Balkana koju karakterišu nekropole spaljenih pokojnika koja se naslanja na istovetnu kulturu na severu, a izdvaja od tračkog istoka i ilirskog zapada gde se sahranjivanje vrši inhumiranjem. Taj jedinstveni kulturni prostor zahvataju Tribali, Mezi, Dardanci i Peonci. Uz konstatacije o postojanju dako-mizijskog jezika koji je jezik Tribala i Dardanaca, prema Georgijevu, onda je slika vrlo jasna. Ukoliko pridodamo i najnovije zaključke Bošnakova da etnonim Tribaloi znači "tricarski" i da se u tom nazivu krije i karakter državne organizacija tzv. Tribala, zapravo jedinstvena državna organizacija triju jezički, kulturno i etnički vrlo srodnih naroda proisteklih iz zajedničkog jezgra, lako se dolazi do zaključka da su tricarstveni Tribali: Sigini, Mezi i Dardanci. Oni su, nema sumnje, vrlo srodni s Panonima na severozapadu i Peoncima i Makedoncima na jugu.

Tribale, bugarski naučnici pre svega, ubrajaju u Tračane, a drugi u Dačane. Garašanin smatra da grupa srodnih naroda: Tribali, Dardanci, Mezi, Sigini, Geti i Dačani čine jednu kulturnu grupu Dako-Mizijaca, koju on naziva severnim Tračanima i da su prema tome balkanski starosedeoci.

U kontekstu teme izdvaja se zapažanje da su Tribali za susede imali heladske narode i Grčku na jugu, Tračane na jugoistoku i Ilire na jugozapadu. Pored vrlo napredne gčke države nalazi se nešto slabija Trakija, dok se varvarima smatraju i Iliri i Tribali. Pored Grčke velika tradicija kovanja novca postoji kod tračkih vladara. Kovanje novca se pojavljuje i kod više ilirskih plemena i Dačana na severu. Za Tribale koji se nalaze okruženi ovim narodima i njihovim državama nema podataka o kovanju novca,

što je u neku ruku vrlo čudno ili je u pitanju nešto drugo, i podrazumeva da su bili i ostali na nivou varvarske robne razmene. Dokaz da Tribali nisu imali novac je i odsustvo podataka da Tribali nisu imali najamnike jer, navodno, nisu imali čime da ih plate. Ovaj zaključak je teško održiv kad su Tribali u pitanju s toga što oni i nisu imali potrebe za najamnicima jer su bili vrlo brojni i vojno sposobni, a osim toga, i ako su imali plaćenike, mogli su ih namiriti čistim zlatom i srebrom koje su dobijali u bogatim žicama čistog – glamskog zlata ili ispiranjem iz reka predela Kučajskih planina, Kopaonika i Goča, Stare planine, planina Starog Vlaha i Golije, Rudnika i Kosovskog basena.

Tribalska imitacija tetradrahmi Larise i Makedonije (Jabukovac, Istočna Srbija), III-II vek pre n. e.

Strabonov podatak o Dalmatima je vrlo rečit: "Osobitost njihova u odnosu na druge stanovnike na toj obali jeste i to, da se ne služe kovanim novcem, a to im je zajedničko svojstvo s mnogim drugim varvarima". Od vremena Filipa Makedonskog (359-336. godine pre n. e.) se situacija potpuno menja i većina varvarskih plemena prelazi na robno-novčanu privredu. To je vreme kada varvari stvaraju potrebu za sopstvenim novcem koji počinju da kuju po uzoru na Filipove tetradrahme i statere. Ostala je nezapažena činjenica da u većini slučajeva ostave novca na prostoru Srbije sadrže varvarske imitacije kakve se sreću i u Rumuniji.

Od početka IV veka pre n. e. kovanje grčkih imitacija počinje grad Damastion o čijem zagonetnom položaju govori Strabonov tekst na dva mesta. Ova dva teksta se pojavljuju na dva načina. Prvi: "... nad Epidamnom i Apolonijom do Keruanskih gora stanuju naime Byllioni, Taulanti, Parthini i Brygi, a u blizini negde su i srebrni rudnici kod Damastija, oko kojih su Dyesti podigli vlast", prvi kod Dubravke Ujes: "... Nedaleko odatle nalaze se i srebrni rudnici kod Damastiona, nad kojima su uspostavili vlast, sa Perisadijcima, oni Enhelajci koji se zovu i Dasareti. Ovima treba dodati još Linkeste, Deuriop, Trogradnu Pelagoniju, Eorde, Elimiju i Eratiru". Drugi po Ujes: "... prognano stanovništvo je osnovalo, zajedno sa stanovnicima Mende, grad Damastion, u Iliriji, u susedstvu rudnika srebra o kojima smo već govorili u odeljku o Iliriji." Pleme Dasareta je živelo oko Ohridskog jezera i Lihnidosa (Ohrid) koji je bio njihov grad. Oko jezera žive i Enhelajci. Perisadici ili Diesti su neka dinastija koja je imala vlast nad rudnicima, "možda peonskog ili tračkog porekla". Damastion su osnovali Grci iz Egine i Mende, "možda već 423. godine pre n. e, ili malo kasnije".

Međutim, Sokolovska smatra da je peonsko pleme Agrijana vezano za grad Damastion. Ovo pleme je zauzimalo prostor od Pernika i Ćustendila u Bugarskoj, preko Južnomoravskog regiona i Kosova, sve do reke Beli Drim na Zapadu, severno na liniji Trepča – Vranje, a južno na liniji Gostivar – Kratovo. Zapadno su bili Dardanci a severno Tribali. Ona smatra da je upravo na ovom prostoru bio u opticaju novac Damastiona. Na osnovu toga je predložila ubikaciju Damastiona kod municipiuma D. D. Kod Sočanice, severno od Kosovske Mitrovice. Gradovi koji su kovali svoj novac u kovnici Damastiona: Dapara, Pelagija i Sarnoa se nalaze na prostoru plemena Agrijana, a agrijanski vladari su Nikarh i Simon.

Ovaj originalan novac ima na reversu legendu Damastinon pored predstave tronošca, a na aversu Apolona. Ređi su primerci drugih vrsta, ali postoje, iz 345-330. godine pre n. e. Istovetni novčani apoeni imaju i druge legende: Pelagia, Tenestini, Sarnoaton... u kojima se mogu identifikovati neki manji centri ili gradovi koji su emitovali ovaj novac. Nalazi novca Damastiona su pronađeni u Makedoniji: Prilep, Stobi, Kumanovo, Kratovo, Skoplje, Tetovo; u južnoj Srbiji: Vranje i Leskovac; Kosovu i Metohiji: Siroko, Janjevo, Kosovska Mitrovica, Priština, Peć, Đakovica i Prizren; u Srbiji: više nepoznatih nalaza iz Centralne Srbije; u Bugarskoj: Pernik i Sofija; u Albaniji; Skadar i obala kod Krfa; u Grčkoj: Krf, Dodona i Janina; u Bosni: Sarajevo i Gradačac; u Crnoj Gori: Risan; Hrvatskoj: Sinj-Split i Kutina i u Rumuniji. Prema koncentraciji nalaza na Kosovu i Metohiji i prema lokaciji grada Dimosti na karti u Ptolomejevoj Geografiji Dubravka Ujes i Katarina Romić lokalizuju grad Damastion na ivici planinskog masiva koji se spušta ka Metohiji, a rudnici srebra koji su u blizini bi bili Belo Brdo i Trepča.

Za lokalizaciju Damastiona ili još jedne kovnice koja je kovala novac tipa Damastion mogu

poslužiti primerci sa natpisom Kefinon koje je Jozo Petrović dovodio u vezu sa većim gradom ad Cephalon (Kefalon) koji se nalazi severnije od Bylazora-e (Veles) na Kipertovoj karti iz XVII veka. Petrović nije postavio nikakvu pretpostavku kao ni to da se pod Kefinon podrazumeva jedna od kovnica Damastiona. Kefinon se može jednačiti i sa grčkim "kefin, kefinas" u značenju "trut, košnica za pčele". Damastinon kefinon bi po tome moglo značiti "košnica", u slobodnom tumačenju "prestonica". Toponim Kefalon u značenju Glava, indirektno i prestonica, može se jednačiti sa Kefinon. Jedan od manjih gradova na Pojtingerovoj karti koja beleži stanje iz oko 340. godine je i Vindenis, lociran između Podujeva i Novog Brda gde su veliki rudnici srebra i olova. Vindenis je današnje selo pod imenom Glavnik, dakle, Glava. Postavlja se umesno pitanje: treba li Damastion ubicirati na severoistočnom delu Kosova na prostoru bogatih novobrdskih rudnika srebra ili tu treba ubicirati samo kovnicu Kefinon-Kefalon? Anticipiranje u vezi sa Damastinon kefinon u vezi sa Novim Brdom i Vindenisom-Glavnikom nas dovode na prostor blizak jedinstvenoj i vrlo značajnoj gradini u Krševici prema Vranju. Bedemi i građevine u Krševici pokazuju da su korišćene iznenađujuće razvijene tehnike građenja klesanim kamenim blokovima povezivanih gvozdenim spojnicama, opekama i ćerpičem. Smatra se da je današnja Krševica kod Vranja, zapravo, imala ime Kruševica. Razaranja dardanskih naselja i ove gradine se dovodi u vezu sa Filipovim ratom protiv njih 346-343. i Aleksandrovim ratovima oko 335. godine pre n. e. Posle završetka ovih ratova prestalo je kovanje i u Damastionu. Posle daljih iskopavanja na Krševici pojavili su se još ozbiljniji razlozi za tvrdnju da je ovde u pitanju Damastion.

Kada je u pitanju tradicija robno-novčane privrede vrlo važna je ostava novca plemena Derona otkrivena na periferiji Vranja, u blizini Krševice. Pronađena je velika ostava srebrnog novca tračkog plemena Deroni, kraj VI i početak V veka pre n. e. Ovo je jedina ostava novca starobalkanskog plemena Deroni u Srbiji. U ovoj ostavi je i jedini primerak makedonskog kralja Aleksandra I. Nalaz ovog novca se ocenjuje kao svedočanstvo kontakata dardanskih prostora sa tračkim, peonskim i makedonskim plemenima. Vrlo značajno saznanje se odnosi na srebro koje je korišćeno za kovanje ovog novca. Naime, reč je o srebru koje je ispirano iz reke, a ne od iskopane rude.

U vezi sa indentifikacijom Damastiona kao dardanske prestonice u kojoj je, prirodno, kovnica novca, sa Kr(u)ševicom dovodi nas i do postojeće, naizgled, sasvim suprotne tvrdnje da je dardanska prestonica Dardapara. Zapravo, ime ovog grada ima za osnov tribalo-dardansku reč «darda» u značenju «kruška, divlja kruška». Suić smatra da Dardapara ima slovensko značenje Kruševica, odnosno Kruševac. U vezi sa ovom konstatacijom izneli smo pretpostavku da se Dardapara može prepoznati i u današnjem Kruševcu, nekadašnjoj Velikoj Kruševici, u blizini ušća Rasine u Zapadnu Moravu.

Tribalska imitacija makedonske tetradrahme, (Banat), III-II vek pre n. e.

Što se tiče kovnice i grada Pelagije moglo bi se reći da njena lokacija ima veze sa Pelagonijom i Peoncima. O Tenestin-u se ne može za sada ništa reći, dok se o Sarnoatonu može pretpostaviti da je negde oko Novog Pazara ako se ima u vidu Ptolomejeva Geografija na kojoj se između reke Morave i Drine označava pleme Sardoata i naselje Sardnius. Nema sumnje da se Sarnoaton može dovesti u vezu sa Sardnius i rudnicima srebra na planini Rogozni i okolini. A. Jovanović kovnicu i grad Sarnoaton povezuje sa toponimom Sarnunt koji locira u Graešnici jugozapadno od Bitolja na prostoru peonskog plemena.

Vrlo važan za temu je i novac koji je kovan u Istrusu na Donjem Dunavu u Bugarskoj na istočnom prostoru Tribala. Jedan primerak ovog novca je nađen u Srbiji koji na aversu ima dve spojene glave mladića, a na reversu orla koji u kandžama drži delfina.

Što se tiče Tračkog novca on je vrlo malo zastupljen u ostavama na prostoru Srbije. Usamljeni su primerci Enusa iz južne Trakije (450-440. g. pre n. e.), Maroneje sa kojom su Tribali bili u vojnom savezu protiv Abdere (400-300. g. pre n. e.) i tračkog kralja Lizimaha (323-281. g. pre n. e.). U južnoj Srbiji je pronađen novac Peonije (340-315. g. pre n. e.) i Audoleonta (315-286. g. pre n. e.) Prisutan je na prostoru Srbije i novac Makedonije: Arhelaja I (413-399. g. pre n. e.) i Filipa II (359-336. g. pre n. e.).

Posebno je značajna pojava varvarskih imitacija grčkog novca na prostoru Tribala koja je okarakterisana kao posebna, srpska grupa, varvarskih imitacija. Rana imitacija tetradrahme Filipa II iz III veka pre n. e. otkrivena je u Zemunu, a potom iz istog veka na Fruškoj Gori-Iriški venac, okolini Kruševca i nepoznatih nalazišta u Srbiji. Srpskoj grupi pripada i posebna vrsta tipa Jabukovac iz Istočne Srbije (III vek pre n. e.) u kojoj je otkrivena i vrsta tipa Larisa-Amfipolj (III-II vek pre n. e.) imitacije tetradrahme Aleksandra Velikog. U srpskoj grupi je i

prelazni tip novca sa nepoznatih nalazišta (III-II vek pre n. e.). I najzad varvarske imitacije koje se vezuju za vreme prodora keltskih Skordiska, sremskog tipa iz II-I veka pre n. e. i Kriščeni-Berčieš tip, III-II veka pre n. e. Sva ova varvarska kovanja na aversu imaju predstavu Filipa, a na reversu konjanika ili konja. Analogna srpskoj grupi varvarskih imitacija je "dački novac" sa glavom Zevsa, Dionisa i Artemide na aversu i vrlo stilizovanim konjanikom na levo. Konj i konjanik (ratnik) su po svemu predstava jednog okonjenog božanstva ratničkog naroda i po svemu ima veze u širem kontekstu sa Tračkim konjanikom ili Medaurosom, bogom rata.

Tribalska imitacija tetradrahme Tasosa, 168-148. godine pre n. e.

Svojedobno je Mileker prvi izneo pretpostavku da su stanovnici prostora Srbije kovali sopstveni, ali ne originalan, novac. Svojim kovanjima su podražavali većim delom tetradrahme makedonskog kralja Filipa.

U II-I veku pre n. e. pojavljuje se na čitavom prostoru Srbije (Tribali i Skordisci) u velikim količinama novac Apolonije i Dirahiona (krava koja doji tele i sferni kvadrati na reversu). Novac Apolonije i Drača je masovno zastupljen i na prostoru Hrvatske, Bosne, Podunavlja... Ima indicija da su ovako masovna kovanja obezbeđena iz rudnika srebra u okolini Damastiona. Daleko ređi su primeri obnovljenog kovanja tračkog ostrva Tasosa posle 146. godine pre n. e. (glava Dionisa i Herakla na reversu) koji su rasprostranjeni i masovno zastupljeni na prostoru Bugarske i Rumunije. Za našu temu je vrlo važan novac tipa Tasos sa visokim stepenom varvarizacije iz Trstenika, Vukovara, Sremske Mitrovice, okoline Vršca, Beograda, Janjeva, Prizrena, Đakova, Peći i okoline Skoplja iz II-I veka pre n. e.

Prema svemu do sada iznetom proizilazi da je Damastion sa jakim rudnicima srebra na teritoriji Dardanaca što je i doprinelo da oni, na čelu sa svojom vladarskom aristokratijom: Diestima ili Perisadijcima, postanu samostalni u odnosu na Tribale da bi kasnije izvršili ekspanziju do Zapadne i Južne Morave. I posle toga novac Damastiona je bio u opticaju na teritoriji Tribala. Što se tiče Pelagije može se povezati za Pelagoniju i rudnike srebra u današnjoj Makedoniji na prostoru Peonaca. Ukoliko se Sarnoaton može povezati za Sardnius i pleme Sardoata u okolini današnjeg Novog Pazara kao i sa rudnicima srebra na planinama Rogozna i Kopaonik onda je ovo jedna od kovnica tribalskog kralja. Sa samostalnim kovanjem Tribali su morali prestati posle izgubljenog rata sa Aleksandrom Makedonskim koji ih je potčinio. Sve dok su bili u sastavu Grčke mogli su koristili jedinino novac njenih gradova. Kada su ostali van domašaja Grčke počeli su sa sopstvenim kovanjem imitacija u III veku pre n. e. s tim što se pojavljuje i kovnica u istočnoj Srbiji. Međutim, očigledno je da iz nekih razloga nemaju pravo na originalne sopstvene emisije, a to se može dovoditi u vezu sa i sa njihovim okrnjenim državno-pravnim statusom. Sa prodorom Kelta ove imitacije nose osobine sremske grupe. Posle toga srebro iz okoline Damastiona predstavlja osnovu masovnog kovanja Apolonije i Dirahiona koje je u vezi sa ilirodardanskim integracijama. Odgovor Tribalo-Meza bio je kroz imitacije novca tračkog ostrva Tasosa. Čini se da je stalno opadanje moći Tribala bilo posledica slabijih novčanih emisija i gubitka uticaja nad bogatijim rudnicima srebra.

Tribalska imitacija makedonske tetradrahme, (Sremski tip), II vek pre n. e.

Evidentno je u svemu da su Tribali vodili dugotrajan rat sa Abderom i njenim saveznikom Atinom zbog trgova na rubnim područjima i "sečenja zlata", a ne zbog gladi i obične pljačke. To podrazumeva da su imali svoje kovnice novca pa prema tome i robno-novčano privređivanje. Primetno je da iz nekih razloga oni nemaju originalnu monetu već su njihove kovnice kovale imitacije i false grčkog novca i grada Damastiona koji je sa bogatim rudnicima srebra bio na prostoru Dardanaca. Ovakav način novčanog ustrojstva i kovanja je podrazumevao da su ponekad vršili direktan nelegalan udar na robno-novčane tokove suseda. Moguće je da ratovi između Filipa i njegovog sina Aleksandra protiv Tribala i Dardanaca dobrim delom leže u ovom razlogu. Posle nestanka sa scene Aleksandra Velikog Tribali nastavljaju sa kovanjem imitacija i falsi pri čemu koriste i originalan novac suseda. Razmišljanje u čemu leže razlozi za otsustvo kovanja tribalske originalne monete mora se povezati sa okrnjenim državno-pavnim statusom plemenske vladarske dinastije. ■

Rista Miletić

OTAC I SIN NA TRONU

MARCVS OPELIVS SEVERVS MACRINVS (217-218)
MARCVS OPELIVS ANTONINVS DIADVMENIANVS (217-218)

Po ubistvu imp. Karakale, Rimska Imperija je bez vladara bila tri dana. Obezvlašćeni senat je zabrinuto očekivao izbor rimskih legija pošto nije imao dovoljno poznatu niti dovoljno uticajnu ličnost koja bi ujedinila njihove glasove. Sem toga odlučujuća uloga vojske svakom prefektu je davala nadu da će baš on biti izabran za cara.

sl.1 (antoninijan)

Av. IMP C M OPEL SEV MACRINVS AVG
Rv. IOVI CONSERVATORI

Potencijalni, po rangu i po iskustvu stariji prefekt Adventus (ADVENTVS) zbog zdravlja, poodmaklih godina, ali pre svega zbog lične sigurnosti odrekao se te blistave i opasne počasti pred prikriveno oželošćenim ubicom prethodnog cara - Makrinom. Vojska ga nije cenila, jer nije imao ni poreklo ni pomena vredne zasluge, ali privučena njegovim obećanjima, darežljivosti i nemajući drugog popustila je, te je tako 11. marta 217. godine priznat za cara. Njegovo licemerje dostiglo je vrhunac dodeljivanjem svome imenu, ime dinastije čijeg je zadnjeg direktnog potomka baš on likvidirao, (MARCVS OPELIVS SEVERVS MACRINVS). Ali, to je bio Rim.

sl.2 (denar)

Av. IMP C M OPEL SEV MACRINVS AVG
Rv. FELICITAS TEMPORVM

Makrin je nekoliko dana iza toga carsku titulu dodelio i svom desetogodišnjem sinu Dijadumenijanu počastivši ga u narodu omiljenim imenom ANTONINVS (MARCVS OPELIVS ANTONINVS DIADVMENIANVS).

Senat i provincije su sa olakšanjem prihvatili novog cara, jer tiranija imp. Karakale još je unosila drhtavicu u srca žitelja imperije. Relativno kratka vladavina imp. Makrina i da kažemo sina Dijadumenijana obeležena je sa nešto više od 200 različitih nominacija novca uz standardnu apoensku strukturu:

- -aureus u zlatu
- -denar i antoninijan u srebru
- -as, dupondijus, sestercijus u bronzi
- -provincijska kovanja

Ikonografija na novcu je standardizovana kao kod prethodnih vladara, te se na reversu pojavljuju: FIDES, (MILITVM) FELICITAS, JUPITER (IOVI), SALVS, SECVRITAS, ANONA, VICTORIA, a sve u skladu što bi smo danas nazvali predizbornim obećanjima.

Denar kao srebrna moneta dominira u odnosu na antoninijan uveden monetarnom reformom prethodnika.

sl. 3 (sestercijus)

Av. IMP CAES M OPEL SEV MACRINVS AVG
Rv. PONTIF MAX TRP II COS PP SC

Politički, imp. Makrin samim svojim izborom dobija tribunske i konzulske prerogative (TRP i COS) što je evidentirano i na novcu ali isto tako i na novcu sina Dijadumenijana.

Nije trebalo da prođe mnogo vremena i već početkom leta iste 217. godine neke, ako ne i sve osobine novog cara su došle do izražaja spontano prezentirane sudu javnosti. Pre svega njegovo nisko poreklo jer nikada nije bio senator, zatim preuranjeni izbor sina Dijadumenijana, potom, a što nije bilo uobičajeno kod prethodnika preterana lenjost ili pak preterana surovost.

Neumoljivi rimski populus je šaputao «carske vesti» a sam imperator drhteći shvatao moguće posledice svog delovanja što mu nije smetalo da sebe uz «blagoslov» Senata imenuje za vrhovnog sveštenika (PONTIFEX MAXIMVS) ali i za Oca otadžbine (PP PATER PATRIE).

Ono čime je hteo da kupi POPVLVS ROMANVS bilo je smanjenje poreza na nasleđe sa 10% na 5% uvedeno za vreme imp. Karakale, ali je zato kralju Partije Artabanu (ARTABANVS) na ime odštete za dve bitke koje je izgubio ratujući sa njim kod Nisibisa u Mesopotamiji s jeseni 217. godine isplatio odštetu od 15 miliona denara (drahmae).

Već decembra 217. godine Makrin po drugi put dobija tribunsku vlast (TRP II).

Da bi se prikazalo pravo lice jedne politike i jedne propagande zasnovane na lažima izuzetno dobro prikazuje i simbolizuje ovaj «pobedonosni» dupondijus kojim se veliča pobeda nad Parćanima (VICT PART .... -VICTORIA PARTHICA) za koju je imp. Makrin platio milione na ime odštete. To što je svakom legionaru kod proglašenja sina Dijadumenijana isplaćeno po hiljadu denara (drahmi) nije donelo očekivani efekat.

sl. 4 (dupondijus)

Av. IMP CAES M OPEL SEV MACRINVS AVG
Rv. VICT PART MP TRP II COS II PP SC

Za dečaka-sina Dijadumenijana koga je otac prvo proglasio za cezara a odmah zatim i za avgusta vršena su skoro identična kovanja ako izuzmemo veoma redak kvinar u zlatu i srebru:

-aureus, kvinar u zlatu
-denar, kvinar, antoninijan u srebru
-as, dupondijus, sestercijus u bronzi
-provincijska kovanja

sl. 5. (denar)

Av. M OPEL ANT DIADVMENIANVS CAES
Rv. PRINC IVVENTVTIS

Kovanja za Dijadumenijana postoje u varijanti cezara i u varijanti avgusta.

To je portret dečaka koji je veoma, veoma daleko od carskog trona i na tim prvim kovanicama nema imena ANTONINVS (MARCVS OPELIVS DIDVMENIANVS CAESAR) koje će se ubrzo pjaviti.

Na velikom broju kovanja mladog Dijadumenijana pojavljuje se sam cezar-avgust sa legionarskim orlovima i uobičajeno sa tri standarda i skiptrom u ruci.

Ono što numizmatički impresionira i postaje sve aktuelnije to su provincijska kovanja za oca i sina (sl.6)

sl. 6

Av. ΑΨΤ Κ ΟΠΕΛ ΣΕΨΗ ΜΑΚΚΡΕΙΝΟΣ Κ Μ ΟΠΕΛ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ
Rv. ΨΠΠΟΝΤΙΑΝΨ ΜΑΡΚΑΝΙΟΠΛΕΙΤΩΝ

Natpis je uobičajeno na grčkom jeziku i dok sva carska kovanja potiču isključivo iz Rima izvor provincijskih kovanja su istočne i Mezijske kovnice. Na velikim bronzama kao što je na Sl. 6, u glavnom su predstave oca i sina, licem u lice.

Kod sitnih i srednjih bronzi portreti su pojedinačni, ali ne manje lepi i atraktivni (sl. 7).

Na novcu cezara-avgusta Dijadumenijana reversna ikonografija je slična očevoj (FIDES, SPES, FELICITAS...) ali dominira natpis PRINC IVVENTVTIS sa predstavom potencijalnog naslednika trona.

sl. 7

Av. M OPEL ANTONINVS DIADV CAE
Rv. C F P D

Oluja za Imperiju i imp. Makrina stiže sa istoka i 16. aprila 218. godine u Emesi je za imperatora proglašen ELAGABAL. Da li je imp. Makrin napravio grešku ili je bio previše samouveren verom u lojalnost legija?

Neki iz dinastije Severa posle ubistva imp. Karakale su se povukli sa političke scene. Carica Julija Domna je izvršila samoubistvo sujetna zbog anonimnosti u koju je morala da se povuče, a njena sestra Julija Meza (IVLIA MAESA) sa dve ćerke (IVLIA SOAEMIAS i IVLIA MAMAEA) se povlači u Emesu.

Obe kćerke Julije Meze su imale sinove - sin Julije Soemias je bio Basijanus (BASIANVS) nazvan Elagabal (ELAGABALVS). One su i podigle oluju.

Tako se dogodilo da su 8. juna 218. godine u sukobu legija imp. Makrina i imp. Elagabala pobedu odnele legije ovog poslednjeg.

Krajem juna ili početkom jula 218. godine u Kapadokiji su pogubljeni imp. Makrin i imp. Dijadumenijan.

Krvava istorija Rima i rimskih careva je i ovoga puta uzela svoj danak. ■

Сергије Димитријевић

ЛОКАЛНИ РИМСКИ НОВАЦ СА ТЕРИТОРИЈЕ СРБИЈЕ И МАКЕДОНИЈЕ

Ово је необјављени рукопис из заоставштине Сергија Димитријевића, који је технички обрадила и сачувала његова супруга Надежда. Писан је, по свему судећи, за „Енциклопедију Југославије", судећи по првој референци у основној литератури на крају рада, која је припремљена за њу, али ту није објављен, и по оригиналном наслову „Новац римски локални са територије Србије и Македоније".

На територији Србије и Македоније постојала су два римска града који су ковали свој новац: Стоби, чије се ископине налазе у близини ушћа Црне Реке у Вардар, на прузи Скопље-Ђевђелија, код станице Градско у Македонији, и Виминацијум, чије се рушевине налазе на ушћу Млаве у Дунав, у Србији.

Стоби је био Municipium и ковао је бакарне и месингане римске колонијалне новце са латинским натписима који су имали лик владара, његове титуле и име, на једној страни, и разне симболичне представе, храмове и божанства, најчешће богињу победе Викторију на другој страни (сл.1). На тој другој страни јавља се и натпис Municipi Stobensium у разним варијантама и скраћеницама. По именима владара видимо да је Стоби ковао новац од Веспазијана (69-79 наше ере) до Елагабале (218-222). (По Goebler-u само до Каракале и Гете, пошто он приписује Каракали новце додељиване Елагабали). Посебан интерес представљају два веома ретка примерка новца на којима се не јавља име и лик владара. Док се за један од њих, који носи натпис Munic Stob, сигурно може рећи да је ован у истом временском раздобљу, други са натписом Stobensium, око вола у ходу који има на другој страни богињу победе без икаквог натписа, могао би бити и аутономни новац овог града, ован пре стварања municipium-a. Овај мали бакарни новац има величину римских квадранса без имена императора, који су по Mattingly-u ковани у периоду Домицијана (81-96) до Антонина Пија (138-161), те се зато решење може тражити и на тој страни, мада отсуство назива Municipium (које се појављује и у доба Марка Аурелија 161-180) у овом случају збуњује. У прилог тога решења иде и сличан примерак, који око богиње победе има натпис Municipium.

Слика 1. Новац Стобија. На аверсу Јулија Домна, на реверсу богиња победе Викторија. Све слике су из нумизматичке збирке Народног музеја у Београду.

Слика 2. Новац Стобија. На аверсу Трајан, на реверсу фигура градске богиње (држи у руци богињу победе која јој ставља венац) поред које, на обема странама леже један према другом брадати речни богови Axios и Erigon (Вардар и Црна Река).

Међу представама приказаним на новцу Стобија посебно место заузима фигура градске богиње (држи у руци богињу победе која јој ставља венац на главу) поред које, на обема странама леже један према другом брадати речни богови Axios и Erigon (Вардар и Црна Река), (сл. 2), а на другим примерцима голобраде речне нимфе ових река. (Сличну представу, фигуру између две нимфе, налазимо и на једној врсти римског новца цара Проба са натписом Siscia probi avg. Јасно је да су ту у питању градска богиња Сиска и нимфе Купе и Саве). Посебан проблем за новац Стобија представља непостојање новчаних емисија код неких владара, специјално за период владе Хадриана и Антонина Пија (117-161) и у доба Комода (180-192). Ако се ови прекиди даду објаснити краткотрајношћу владавине или реткошћу емисија оних императора који су били на влади мало времена, нпр. код Нерве (96-98) очевидно је

да се питање ова три владара са дугим периодом владавине не може објаснити на тај начин. Код сваког од њих новчане емисије делимично одсуствују и код других градова Доње Мезије, Тракије и Македоније, док се оне код осталих градова појављују, често и бројно, те се зато, по нашем мишљењу, а у наведеним случајевима, решење мора тражити у односу града и императора у питању. Мада већина новца Стобија представља колонијални новац средње величине, постоји и једна изванредно ретка врста цара Веспазијана (за време кога је почело ковање новца Стобија са натписом у коме се помиње Municipium) која достиже величину римског сестерца тј. пречник од 35 мм. Овај колонијални сестерац носи натпис Imp. Caes. Vesp. Avg. P. M. T. P. Cos IIII Cens. (година 72-73). (На задњој страни Genije Bonnus Eventus који стоји на подијуму и држи у левој руци рог изобиља а у десној, коју пружа, три класа. Натпис около: Municipi Stobensium). Мада он не представља најстарији новац Стобија, пошто је већ познат новац са трећим конзулатом Веспазијана (71 година), то је свакако један од најинтересантнијих примерака ове римске колоније. Нађен је и излизани новац Стобија са ликом Марка Аурелија (161-180) и контрамарком M St.

Слика 3. Новац Виминацијума. На аверсу Гордијан Трећи, на реверсу персонификација колоније (или провинције) која стоји између бика и лава и спушта руке над њима. Година V, велика бронза.

Виминацијум, данас Костолац, који се налази на ушћу Млаве у Дунав, био је у време када је ковен новац са његовим именом римска колонија и значајан град провинције Moesie Superior (Горња Мезија). То се све види на његовом новцу који носи натпис P/rovincia/ M/oesia/ S/uperior/ Col/onia/ Vim/inacium/. На њему се на предњој страни појављује глава или попрсје императора у профилу са натписом који садржи име и титуле владара, а на задњој страни најчешће се јавља персонификација колоније (или провинције) која стоји између бика и лава и спушта руке над њима (сл. 3). Ове две животиње симболизирају две легије, бик VII легију Клаудију, а лав IV легију Флавију, које су биле стациониране у овој провинцији, прва у самом Виминацијуму, а друга у Сингидунуму (Београд), а чији су се ветерани настанили у граду (Municipium) Виминацијуму и допринели повећању његовог значаја, стицању ранга колоније. Виминацијум је постао колонија у време Гордијана III (238-244) и одмах почео са ковањем новца. На новцима Виминацијума налазимо у дну задње стране ознаке година нпр. An V, које показују виминацијско време, тј. године постојања колоније Виминацијум. Новац Виминацијума кован је у току 16 година (изузев године X а можда и XV) и обухвата емисије 14 лица, владара, њихових жена и синова, све до Галиена (који се појављује на новцу Виминацијума само са годином XVI). Јунг и Васић сматрају да је ковање новца у Виминацијуму обустављено зато што је ово место кажњено због подршке пружене претенденту Ингениусу. По Елмеру ковање је престало јер је услед погоршања општедржавног новца (појава бакарних антонијана пресвучених сребром) ковање виминацијског бакра постало нерентабилно. Тада престају да кују и многе друге локалне ковнице. Виминацијум је била једина ковница колонијалног новца у Горњој Мезији. У њему су израђиване три различите врсте владарског новца, тзв. мале бронзе са ликом владара без круне (са или без ловоровог венца), коване у бакру (вероватно колонијални ас); тзв. средње бронзе са владарем који носи круну са шиљцима, које су коване од месинга (вероватно дупондиус), и тзв. велике бронзе са владарем без круне (са ловоровим венцем) које су коване од бакра или месинга (вероватно трипондиус). Новац њихових жена и синова разврстава се у ове групе по величини. Док код Гордијана III уз сваку велику бронзу налазимо одговарајућу средњу или малу, пропорционално учешће средњих и малих бронзи у даљим емисијама прогресивно опада, а од Емилијана потпуно нестаје. Зато се међу новцем Виминацијума најчешће сусрећу велике бронзе, мада се њихова тежина знатно смањује код познијих владара и чланова њихових породица.

Слика 4. Новац Виминацијума. На аверсу Гордијан Трећи, на реверсу персонификација колоније/провинције, која левом руком држи заставу (vexillum) а десном зеца за задње ноге. Година XIII, велика бронза.

Код новаца Виминацијума посебан интерес представљају одступања од традиционалне представе на наличју новца, од оне која је најчешћа код свих владара и њихових чланова

породице. Неке измене слике наличја вероватно немају изузетан значај. То је нпр. случај са персонификацијом колоније или персонификацијом Фидес која уместо спуштених руку држи две заставе (vexillum-а) на којима се налазе бројке које означавају мезијске легије, VII на једној и IV на другој, стављене иза бика и лава. Ово ретко наличје јавља се заједно са другим изузетним наличјима у годинама IIII, V и XII и очевидно преставља некакву свечану врсту везану за изражавање верности легијских ветерана (или самих легија). Друга изузетна наличја везивана су за одређене историјске догађаје. Извесне противречности између времена смењивања владара које је познато из других извора и њихове појаве на новцу Виминацијума, као и потреба да се ближе датирају ти историјски догађаји, односно да се одреди историјска позадина тих емисија са изузетним представама, довели су до великих спорова у науци о месецу па чак и години отпочињања виминацијске ере. Сматрамо да је најприхватљивије решење младог Слободана Душанића који је пошао од неспорних чињеница да су готове све емисије Емилијана везане за годину XIV, да је овај владар на основу сигурних извора погинуо у битци код Сполетиума 253. године после кратке владавине (највероватније крајем септембра) и да у години XIV постоје две врсте новца његовог наследника Валеријана. Одређујући време почетка виминацијске године у години XIV, он је самим тим, без посебног прецизирања, ставио и сам почетак виминацијске ере негде крајем новембра, тј. почетком децембра 239. године наше ере. На тој основи мења се старо повезивање изузетних наличја са одређеним историјским догађајима. Тако нпр. на Гордијановом новцу из године IIII јавља се више врста изузетних наличја. На једном се уместо читаве уобичајене представе налази персонификација колоније (или персонификација Фидес), која левом руком држи заставу (vexillum) а десном зеца за задње ноге (сл. 4). На другом се појављује римски војник, који стоји између два vexillum-а на чијем се врху налазе предњи делови бика и лава, и у левој руци држи копље а у десној патеру (чанак) изнад упаљеног жртвеника. На осталим се појављује женска фигура са градском круном (или персонификација Виминацијума) која држи два vexillum-а са биком и лавом (сл. 5), или са бистама цара Гордијана III на врху, или се јавља сам цар са копљем и штитом, кога крунише Викторија. Ова се наличја сада везују за победу Гордијана над персијским краљем Сапором I, за велику битку код Ресаине. Свечана наличја на новцу Филипа оца из године V, као и изузетно наличје, на коме се између бика и лава појављује богиња победе, треба исто тако везати за персијске ратове што показује и скраћеница PM (Partihicus Maximus или Persicus Maximus), која се појављује на примерку Филипа оца са Викторијом и на једној од три свечаних врста са vexillum-ima. Наличје са Викторијом између два Vexillum-а из године VIII везано је за победоносни завршетак рата са Карпима (Готима) у лето 247. године.

Слика 5. Новац Виминацијума. На аверсу Гордијан Трећи, на реверсу персонификација колоније/провинције, која држи два vexillum-а са биком и лавом. Година IIII, велика бронза.

Посебан проблем код новца Виминацијума представља потпуно отсуство емисија из године X. Код свих оних који полазе од 239. године као почетка виминацијске ере то се везује за побуну Пакацијана. Изузетно наличје које се појављује на новцу Филипа оца, а исто и на новцу његовог сина, оба из године XI, на коме између бика и лава стоји император са скиптром који има на врху орла и куглом на којој стоји мала богиња победе (Victoriola) која му пружа венац, као и наличја на новцу Трајана Децијa из исте године на којима персонификација колоније (или богиња мира) стоји у уобичајеном распореду али држи маслинову гранчицу и скиптар са или без Викториоле која држи венац изнад главе главне фигуре, везују се за угушење Пакацијанове буне од стране Филипа и проглашење Трајана Децијa за владара. Изгледа да је тачна Васићева теза да су новци Филипа оца (и сина) из XI године исковани после првих емисија Трајана Децијa, тј. после битке код Вероне – крај септембра 249. – у којој је Трајан децијe однео победу над Филипом, а овај погинуо. Присуство орла на описаном новцу са изузетним наличјем указује да се ради о посмртном новцу. Честа изузетна наличја у току XII године на виминацијском новцу Трајана Децијa и његове породице на којима персонификација колоније (или Pax и Providenta) држи само маслинову гранчицу, маслинову гранчицу и куглу, рог изобиља (са Викториолом), маслинову гранчицу и рог изобиља, рог изобиља (са Викториолом) и куглу, од чега се нешто јавља и у XIII години, код Хостилијана и Требонијана Гала, несумњиво су везана за долазак Трајана Децијa на Балкан крајем 250. и његов успешни рат са Готима.

Појава персонификације колоније (или Pax) са маслиновом гранчицом на једној емисији

Емилијана може се везати за победоносно окончање рата са Готима, којом је приликом и био прокламован владарем. Поред обичног виминацијског новца постоје и изванредно ретки примерци виминацијских месинганих медаљона са новим и богатим представама. На обе нађене врсте појављују се заједно Требонијан Гал и његов син Волузијан као сувладари. Обе носе годину XIII. Елмер их везује за посету ових владара Виминацијуму и прославу склапања мировног уговора са Готима, која би по новом датирању пала у новембар/децембар 251. Није искључено да и неки други примерци наведених изузетних наличја спадају у ред медаљона. Њихова реткост, лепота стила, боља техничка обрада, симболика представа, а понекад и величина иду у прилог томе. Осврнућемо се на још неколико проблема у датирању виминацијских новчаних емисија. Новци Етрусциле са годином XIII ковани су после смрти Трајана Децијa (маја 251, тј. у XII години), за време владе њеног сина Хостилијана. Емисије Треб. Гала и Емилијана из године XVI представљају вероватно неку врсту посмртних емисија, везаних за обнову рада ових ковница.

Слика 6. Руднички новац. Квадранс Трајана, који на аверсу има његову бисту а на реверсу фигуру Монете која држи теразије и рог изобиља и има натпис: Metalli Ulpiani.

Није искључено да новац Галиена из XVI године, на коме персонификација колоније стоји између бика и лава и држи таблу или оклоп у десној руци, представља или чак симболизује последњу новчану емисију ове колоније.

Слика 7. Руднички новац. Квадранс који се приписује Хадријану, а који на аверсу има главу Дијане а на реверсу јелена и натпис Metalli Delm/atici/.

Новац Виминацијума налази се по читавом Балкану и средњој Европи, што сведочи како о разгранатим трговачким и другим везама Горње Мезије, тако исто и о њиховој стварној вредности, везаној за садржај метала и његову чистоћу, што је чинило да су они врло радо примани у време када је крупни државни бронзани новац, кован одлуком сената, знатно изгубио од своје стварне вредности.

Постоје претпоставке да је у Виминацијуму била смештена и провизорна државна ковница чије је постојање утврђено на основу више налаза (између осталог то потврђује и други нишки налаз, налаз антониниана епохе Валеријана и Галиена из 1949. године) која је ковала антониниане слабога квалитета у периоду од Трајана Децијa до Галиена. Voetter и Kubitschek предпостављају да је римски узурпатор Пакацијан ковао своје општедржавне антониниане у Виминацијуму.

Слика 8. Руднички новац. Квадранс који се приписује Хадријану, а који на аверсу има главу Марса са шлемом а на реверсу оклоп и натпис Metal/li/ Delm/atici/.

Трећу групу локалног римског новца са обухваћене територије сачињавају мали и ретки бакарни новчићи (квадранси) наших рудника из другог века наше ере. Овај изразито локални новац носио је на једној страни лик, име и титуле Трајана (98-117) или Хадријана (117-138) или само главу цара или божанства, а на другој име рудника где је израђиван и на чијој је територији био у употреби. Један од њих је кован за рудник бакра у Кучајну, у пожаревачком крају, одакле је много касније добијан метал за израду виминацијског новца. Трговачко средиште тог рудника, Castrum Pincum, данашње Велико Градиште на ушћу Пека у Дунав имао је свој новац, који је на једној страни носио портрет, име и звање Хадријана, а на другој натпис Aeliana Pinsensia у ловоровом венцу. Овај је новац кован између 128. и 138. године наше ере, пошто је тек 128. Хадријан примио титулу p/ater/ p/atriae/. На новцу на коме натпис почиње са mettali, јасно је да се ради о рудницима метала. То је случај са примерцима који на једној страни имају попрсје младића а на другој натпис Metal. Aurelianis у ловоровом венцу. Нађени су и на Космају и вероватно потичу из месног рудника. Новац који на једној страни има портрет, име и звања Трајана а на другој фигуру Монете која држи теразије и рог изобиља и има натпис: Metalli Ulpiani (сл. 6)

Слика 9. Руднички новац. Квадранс Трајана, који на аверсу има главу божанства са шлемом и натпис Roma, а на реверсу женску фигуру која држи класје и натпис Dardanici.

или Metalli Ulpiani Delm/atici/ или Metall. Ulpiani Pann/onici/ односе се на Улпиану чије се рушевине ископавају у близини Јањева, у значајној рударској области. Новац који на једној страни има крунисану главу Трајана а на другој натпис Metalli Pannonici или Metallis Pannonici као и новац који се приписује Хадријану, а који на једној страни има главу Дијане а на другој јелена и натпис Metalli Delm/atici/ (сл. 7) или главу Марса са шлемом на једној а оклоп и натпис Metal/li/ Delm/atici/ на другој (сл. 8), очевидно представља некакву заједничку рударску емисију за читаву провинцију. Уз то није искључено да је новац кован у једном руднику служио и у другим, чак и ван граница провинције, па чак и то да су рудници подпадали под заједничку управу која је обухватала више провинција, мада поједини примерци новца носе ознаку једне од њих (Procuratoris mettalorum Pannoniarum et Dalmatiorum), са седиштем у Домавији код Сребрнице. У прилог таквих тумачења иде и новац нађен на Космају, који на једној страни има главу Дијане, а на другој натпис Metal. Pannonicis као и новци рудника Улпиане који се јављају и као Pannonici и као Delmatici. У ову групу спадају и новци који на једној страни имају портрет, име и звања Трајана или само главу божанства са шлемом и натпис Roma (сл. 9), а на другој женску фигуру која држи класје и натпис Dardanici. Карактеристично је да је примерак таквог новца који се односи на област Дарданију нађен у близини Трепче. (Напомињемо да сем ових врста рударског новца у читавој римској нумизматици постоје још само рударски новци који на једној страни носе портрет, име и звања Трајана, а на другој натпис Met/tali/ Nor/ici/, који се односе на територију Словеније - Noricum. ■

Приредили:
Бојана Борић-Брешковић и Милан С. Димитријевић

Kupujem, prodajem, menjam: stari novac (metalni i papirni), ordenje, medalje, plakete izdate pre 1945. godine, numizmatičku literaturu.

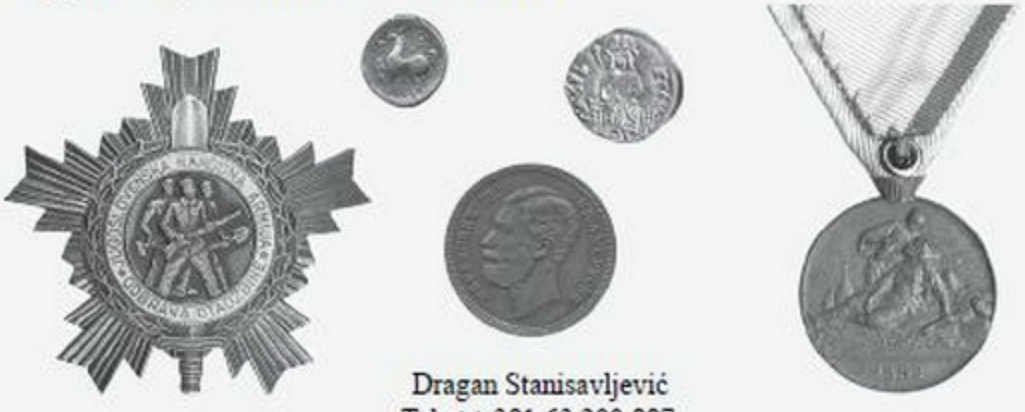

Dragan Stanisavljević
Tel: ++ 381 63 200 887

Novac i novčanice Srbije i Jugoslavije kupujem.

Zoran Janković.
Tel: ++ 381 63 87 111 42
e-mail:komazoju@sezampro.rs

Akcije-deonice, obveznice izdate do 1945. godine - kupujem, prodajem, menjam.

Dragan Pavlović
Tel: ++ 381 64 131 63 70

Stevan Vereš

NOVCI KRSTAŠKIH DRŽAVA III

d/ Kneževina Ahaja

grb kneževine Ahaje

Kneževina Ahaja, kao jedna od krstaških država koje su se prostirale na teritoriji bivšeg Vizantijskog carstva, osnovana je na Peloponezu. Osvajanje poluostrva je u ime Solunskog kralja Bonifacija Monferatskog (1204-1207) započeo francuski velikaš Vilijem I Šampling, koji je ujedno bio i prvi ahajski knez. Dalje osvajanje je nastavio njegov naslednik Gotfrid I Vilerden dok se zauzeće celog Peloponeza završava tek 1248. kada se pokoravaju slovenska plemena na planini Tajget (Taigetos) i zauzima lučki grad Monemvasija.

Kneževina dostiže svoj vrhunac za vladavine Viliema II Vilderena (1246-1278) koji podiže i grad Mistru i u nju seli prestonicu kneževine. Posle Pelagonijske bitke 1259. godine u kojoj doživljava poraz od vizantijske vojske mora 1262. da preda Mistru vizantijskom regentu a kasnije caru Mihailu VIII Paleologu (regent od 1259-1261, te car od 1261-1282). Ovim počinje ponovno prisustvo vizantinaca na Peloponezu i polako propadanje ahajske kneževine.

Niz unutrašnjih sukoba i borbi za vlast tokom XIV veka slabilo je moć kneževine što su vizantinci vešto koristili i prisvajali deo po deo poluostrva. Do konačne propasti kneževine dolazi 1430. godine kada morejski despot Toma Paleolog (1428-1460) uz pomoć svoje braće Konstantina (car 1425-1448) i Jovana (1449-1453) ruši poslednjeg ahajskog kneza Centurione (1404-1432) koji mu, po mirovnom sporazumu, u miraz uz svoju kćerku i naslednicu, koju je Toma oženio, daje i preostale zemlje koje su još preostale od kneževine. Tako se nakon skoro 230 godina ceo Peloponez vraća pod vlast vizantinaca, ali ne za dugo - 1460. godine Turci pod vodstvom Mehmeda II osvajaju Mistru i tako celo poluostrvo pada u njihove ruke.

U numizmatičkom smislu Ahajska kneževina ima sličnu istoriju kao ostali delovi „francuske Grčke". U opticaju je pored vizantijskog novca bio novac kako francuskih kraljeva i feudalaca tako i novac Venecije, pogotovo zlatni cekini koji si bili međunarodna valuta u ovom delu sveta. Najviše je u svakodnevnom prometu bilo fransuskih denara (deniers tournois) koji su već duže bili glavni opticajni novac u Francuskoj.

Kad je kneževina već ojačala ukazala se potreba da se kuje vlastiti koji se kuje po uzoru na francuski denar i razlikuju se samo po natpisu. Na francuskima na revercu stoji natpis TVRONVS CIVI dok je na reversima ahajskih denara natpis DE CLARENCIA u raznim varijantama.Kao sitan novac kuju se bakreni oboli. Pored denara Ahajski kneževina je kovala i imitacije venecijanskih cekina jer je u međunarodnoj trgovini bio neophodan.

Spisak Ahajskih kneževa koji su kovali novac:

1. Gotfrid II Vilderen (Goeffrey of Villehardouoin) (1228-1246)
2. Vilijam II Viledren (William of Villehardouoin) (1246-1278)
3. Karlo I Anžujski (Charles I) (1278-1285)
4. Karlo II Anžujski (Charles II) (1285-1289)
5. Izabela Vilerden (Isabelle de Villehardouin) (1289-1307)
   1. suprug Florans od Hajnaula (Florent) (1289-1297)
   2. suprug Filip I Savojski (Philip of Savoy) (1301-1307)

Karta krstaških država na teritoriji Vizantijskog carstva te susedne države

6. Filip od Taranat (Philip of Taranto) (1307-1313)
7. Matilda od Hajnaula (Maud of Hainaut) (1313-1321)
   1. suprug Ludvig Burgundski (Louis of Burgundy) (1313-1316)
   2. suprug Ferdinand (Ferdinand of Majorca) (1315-1316)
8. Jovan (John of Gravina) (1313-1333)
9. Robert II (Robert of Taranto) (1333-1364)

U nastavku dajem nekoliko primeraka ahajskog novca:

sl. 35 Denar Viliem II (1246-1278)

sl. 36 Denar Karla I (1278-1285)

sl. 37 Denar Izabele (1289-1307)

sl. 38 Denar filipa I Savojskog (1301-1307)

sl. 39 Denar Filipa od Taranta (1307-1313)

sl. 40 Dukat ili cekino Roberta II (1333-1364)

Na teritoriji koju su krstaši zauzeli posle razbijanja Vizantijskog carstva novac su kovale još i neke druge manje značajne kovnice kao Lepanto, Krf, Neopartas, Arta, Leucas, Damala, Karitaina itd. Te kovnice su radile kratko vreme i bile su uglavnom lokalnog značaja te nisu predmet ovog članaka. To je već materija za ozbiljne studije i proučavanja.

Novac Kipra i Rodosa

Ne možemo završiti ovaj članak o novcima krstaških država a da se ne osvrnemo na novce Kipra i Rodosa.Ove dve ostrvske države nisu bile baš krstaške države u pravom smislu te reči ali je deo njihove istorije tako usko povezan sa krstašima i krstaškim ratovima da ih, malo šire gledajući, možemo svrstati u tu tematiku.

Kipar

Istorija Kipra, interesantna za temu ovog članka počinje 1191. godine kada engleski kralj Ričard I (1189-1199), poznatiji kao Ričard Lavljeg Srca, na svom putu u treći krstaški rat osvaja ostrvo od uzorpatora Isaka Komnena koji je vladao ostrvom od 1184. godine. Nakon nepunih godinu dana Ričard prodaje ostrvo vitezovima Templarskog reda, a oni ga 1192. godine prodaju francuskom velikašu i krstaškom vojskovođi Giju Lizinjanu (Guy de Lusignan). U vlasništvu porodice Lizinjan Kipar ostaje sve do 1482. godine kada umire poslednji izdanak te plemenite loze a ostrvo kupoprodajnim poslom postaje vlasništvo Venecije, ali ne zadugo – 1571. god.Turci osvajaju ostrvo i pod njihovom vlašću ostaje sve do 1878. godine.

sl. 41 Bakarni tetarteron kiparskog uzorpatora Isaka Komnena (1185-1191)

sl. 42 Bakarni tetarteron Ričarda od Lavljeg srca, kovan na Kipru 1191 godine. Ovaj izuzetno redak i istorijski značajan primerak je determiniran tek 2002. godine.

sl. 43 Bakarni novčić Henrija I (1218-1253). Izuzetno redak primerak!

sl. 44 Pola groša Amauri (1306-1310) guverner i uzorpator. Vrlo redak.

sl. 45 Groš Amauri (1306-1310) guverner i uzorpator, veoma redak primerak!

sl. 46 Groš Henrija II (2.vladavina 1310-1324). Ovo je najpoznatiji i najčešći tip kiparskog novca koji se javlja kod celog niza vladara u raznim varijantama, a bio je omiljen I izvan Kipra.

sl. 47 Groš Ludovika od Savoje (1459-1482), suprug poslednje kiparske kraljice Šarlote. Redak

Rodos

Posle poraza krstaša u Svetoj zemlji viteški red jovanovaca 1309. godine osvaja ostrvo Rodos koji je do tada bio pod vlašću vizantinaca. Država koju su na Rodosu osnovali je postojala od 1309 -1522. god, kada ostrvo osvaja Osmanska flota i ono se do 1912. nalazi u sastavu Osmanskog carstva.Vitezovi jovanovci (u to vreme poznati i kao vitezovi sa Rodosa) prelaze na Maltu i od tog doba su poznati kao Malteški vitezovi.

sl. 48 Srebrni gigliato velikog majstora Heliona de Villeneuve (1319-1346)

Pored zlatnih cekina-dukata koji su bili kopija venecijanskih ali sa imenima Vrlih majstora viteškog reda kovali su i srebrni gigliato (groš) i asper (pola groša) te bilonske denare i njihove sitnije delove nepoznatog naziva. Dukati i groševi su izuzetno lepe izrade i spadaju u sam vrh numizmatike tog vremena. Evo nekoliko primeraka kao desert na kraju članka.

sl. 49 Srebrni gigliato velikog majstora Roberta de Juillya (1374-1377)

sl. 51 Bilonski denar Petra de Aubussona (1476-1503), vrlo redak primerak.

sl. 50 Dukat (kopija venecijskog dukata) velikog majstora Antonia Fluviana (1421-1437)

sl. 52 Dukat Fabricia del Carretta (1513-1521), redak

Ovim bih i završio ovaj članak od tri dela o novcima krstaških država. Pokušao sam dati jedan osnovni uvid u ovu izuzetnu numizmatičku materiju. Članak je informativnog i popularnig karaktera i imao je za cilj samo to da malo zainteresuje kolege za ovu oblast. Ako nekoga dublje interesuje tematika postoji desetine knjiga i kataloga te stotine članaka koje se ozbiljno bave ovom temom. Zatreba li nekom pomoć po tom pitanju stojim uvek na raspolaganju... ■

SREBRNI RIMSKI MEDALJON-REKORDER

Na aukciji firme Ira & Larry Golberdg Coins and Collectibles iz Beverli Hilsa, Kalifornija, u maju 2009. ponuđen je na prodaju veličanstveni rimski medaljon. Taj nepublikovani i zasada unikatni primerak iskovan je u vreme vladavine cara Valentiniana I (364-375) .

Veličina tog medaljona je stvarno impozantna za taj period- težina mu je 104,3 grama a prečnik 66 mm i odgovara novčanoj težini od 24 milareinse ili 48 silikvi. Sa težinom od jedne trećine rimske funte zauzima apsolutno prvo mesto među rimskim srebrnim medaljonima.
Procenjena vrednost ovog primerka, koji je pored sitnijih oštećenja u kvalitetu Extremly Fine, bila je 300.000-400.000 $ a prodat je za 300.000 plus provizije.

Богдан М. Копривица

НОВАЦ У НОВОМ ЗАВЈЕТУ (БИБЛИЈА)

"Нови завјет" је најважнија хришћанска књига коју су писали Христови апостоли на арамејском и грчком језику, у I веку нове ере. У тој књизи се, поред осталог, помињу десет врста монета, коришћених у Палестини, у време рођења Исуса Христа, од којих су једна јеврејска, пет грчких и четири римске. Све те монете су (и према историјским подацима) у то време биле у оптицају и налазе се у колекцијама многих музеја и нумизматичара. Међутим, називи тих монета у "Новом завјету" на српском језику, у односу на оригиналне називе, су измењени! У првом преводу који је сачинио Вук Караџић, а и у каснијим, које су сачинили Комисија Светог архијерејског синода СПЦ и Свети Владика Николај, називи монета из тог периода су превођени на српски језик, што се не може сматрати исправним. Тако је у "Новом завјету" на српском језику **денариус** или **денар** превођен као динар, **ас** као пара, **мина** као кеса сребра, **кодрант** као новчић! У преводима "Новог завјета" на другим језицима коришћени су углавном изворни називи монета.

Тетрадрахма - сребрна монета 15,20 гр

Напомињем да постоји мало података, на основу којих се може одредити куповна моћ монета, коришћених пре 2.000 година.

"Нови завјет" се састоји из 27 поглавља. Поглавља у којима се помињу монете означио сам скраћено: Мт - Јеванђеље по Матеју, Мк - Јеванђеље по Марку, Лк - Јеванђеље по Луки, Јн - Јеванђеље по Јовану, Отк - Откровење Светог Јована Богослова.

Јеврејска монета била је:

- **сребрник.** Та монета се користила претежно за црквене потребе (у храмовима). За тридесет сребрника Јуда је издао Христа (Мт 26-15: *И рече: Шта ћете ми дати и ја ћу вам ја издати. А они му положише тридесет сребрника.* Мт 27-3: *Тада видјевши Јуда, издајник његов, да ја осудише, раскаја се и врати тридесет сребрника првосвештеницима и старјешинама.* Мт 27-5: *И бацивши сребрнике у храму, изиђе и отиде те се објеси.* Мт 27-6: *А првосвештеници, узевши сребрнике, рекоше: Не ваља их метнути у храмовну ризницу, јер су цијена за крв.* Мт 27-9: *Тада се испуни што је казано преко пророка Јеремије који говори: И узеше тридесет сребрника, цијену цијењеноја, која су цијенили синови Израиљеви).*

За тридесет сребрника се у то време могао купити мањи плац, за изградњу породичне куће, на периферији Јерусалима.

Грчке монете које су биле у оптицају:

- **драхма** (Лк 15-8: *Или која жена, имајући десет драхми, ако изгуби једну драхму, не запали свјетиљку и не пометe кућу и не тражи пажљиво док не нађе?* Лк 15-9: *И нашавши сазове пријатељице и сусјетке, говорећи: Радујте се са мном јер нађох драхму коју изгубих);*
- **дидрахма** - сребрна монета од две драхме (Мт 17-24: *А када дођоше у Капернаум, приступише Петру они што купе дидрахме и рекоше: Зар учитељ ваш не даје дидрахме?);*
- **статер** или **тетрадрахма** - сребрна монета од четири драхме (Мт 17-27: *Али да их не саблазнимо, иди на море и баци удицу, и коју рибу прву ухватиш, узми је; и кад јој отвориш уста, наћи ћеш статер; узми ја те им подај за мене и за себе);*
- **мина** (Лк 19-13: *Дозвавши пак десет својих слуга, даде им десет мина и каза им: Трговите док се не вратим),* и
- **талант** (Мт 18-24: *И кад се поче рачунати, доведоше му једнога дужника од десет хиљада таланата.* Мт 25-15: *И једноме даде пет таланата, а другоме два, а трећему један, свакоме према његовој моћи; и одмах отиде).*

Драхма је била сребрна монета која је имала исту вредност као и римски денар. У зависности од места ковања драхма је имала различите тежине: атичка драхма је имала 4,37 г сребра, а егејска - 6,30 г. Статер (тетрадрахма) је имао вредност сребрника. Сто драхми или двадесет и пет статера чинили су једну мину. Мина је имала фунту сребра. Већа монета је био талант - златни или сребрни (Мт 25-15: *И једноме даде пет таланата, а другоме два, а трећему један, свакоме према његовој моћи: и одмах отиде.* Отк 16-21: *И град велики као талант пада с неба на људе, и хулише људи на Бога због зла од града, јер је велико зло његово).* Златни талант је имао вредност десет сребрних. Атички талант износио је 60 мина или 6000 драхми, а коринтски талант - 100 мина. Коринтски талант је одговарао вредности сребрног таланта, али му се тежина и вредност, крајем I века нове ере, знатно умањила.

Денар - сребрна монета 3,74 гр

Римске монете:

- **денариус** или **денар** - сребрна монета, често се помиње у јеванђељима (Мт 18-28: *А кад изађе слуга тај, нађе једнога од својих другара који му бијаше дужан сто денара, и ухвати га и стаде давити говорећи: Дај ми што си дужан!* Мт 20-2: *И погодивши се с посленицима по денар на дан, посла их у виноград свој.* Мк 6-37: *А он одговарајући рече им: Подајте им ви да једу. И рекоше му: Да идемо да купимо хљеба за двјеста денара и да им дамо да једу?* Мк 12-15: *А он знајући њихово лицемјерје рече им: Шта ме кушате? Донесите ми денар да видим.* Лк 7-41: *И Исус рече: двојица бијаху дужни једноме повјериоцу, један бјеше дужан пет стотина денара, а други педесет.* Јн 6-7: *Одговори му Филип: Ни за двјеста денара хљеба није им доста, да свако од њих само мало добије.* Јн 12-5: *Зашто се ово миро не продаде за триста денара и не даде сиромасима?* Отк 6-6: *И чух као глас између четири жива бића где говори: Мјера пшенице за денар, и три мјере јечма за денар, а уље и вино немој ускратити).*

По тежини и вредности денар је одговарао грчкој драхми, али за време овоземаљског живота Спаситеља, његова вредност је била мања. На аверсу монете био је лик императора (Мт 22-19: *Покажите ми новац порезни. А они му донеше денар.* Мт 22-20: *И рече им: Чији је овај лик и натпис?* Мт 22-21: *Рекоше му: Ћесарев. Тада им рече: Подајте, дакле, ћесарево ћесару, и Божије Богу).*

Ас - бакарна монета 10,67 гр

Једнодневна плата римског војника и надница обичног радника износила је један денар, а плата атинског ратника - једну драхму. Сваки Јевреј морао је да плати Римљанима порез од једног денара;

- **ас** је била бакарна монета (Мт 10-29: *Не продају ли се два врапца за један ас? Па ни један од њих не падне на земљу без Оца вашега.* Лк 12-6: *Не продаје ли се пет врабаца за два аса? И ниједан од њих није заборављен пред Богом).* Денар је садржавао 10, а касније 16 аса;
- **кодрант** (Мт 5-26: *Заиста ти кажем: Нећеш изаћи оданде док не даш до посљедњега кодранта.* Мк 12-42: *И дошавши једна сиромашна удовица метну двије лепте, које чине један кодрант);*
- **минута** или **лепта** је била бакарна монета најмање вредности (Лк 12-59: *Кажем ти: Нећеш изаћи оданде док не даш и последњу лепту).*

Пре 2.000 година за израду монета највише су коришћени: злато, сребро и бакар и њихове легуре. Тада је килограм злата био 10 пута скупљи од килограма сребра, а килограм сребра 50 пута скупљи од килограма бакра. Данас је килограм злата око 65 пута вреднији од килограма сребра, а килограм сребра је око 80 пута вреднији од килограма бакра. ■

Dinar br. 32 izlazi iz štampe u decembru 2010.

Slobodanka Stojaković

PRIVREDNI RAZVOJ I PRVA POJAVA NOVCA U SREDNJOVEKOVNOJ SRBIJI

Kada je reč o ekonomiji srdnjovekovnih balkanskih država mnogi vide pred sobom stereotip tamnih, nedokučivih vremena, u kojima vladaju ratovi, primitivizam, neznanje, privredna nerazvijenost, zatvorenost, kao i inferiornost u odnosu na ostale evropske države toga doba. Iako za zapadni deo Balkana nedostaju istorijski izvori koji bi ovo razdoblje, posebno u ranom srednjem veku, bolje osvetlili, arhive nekih primorskih gradova nam daju dovoljno podataka za rekonstrukciju opšte slike njegovog privrednog razvoja.

Novac kralja Radoslava

Balkanska populacija ranog srednjeg veka, sazdana od pridošlih slovenskih zemljoradnka i starosedelaca stočara, dospela je na svom razvojnom putu u kasnom srednjem veku do razvijene privrde, jake robne i novčane proizvodnje, velikog trgovinskog prometa, kao i složenih oblika privređivanja. Razdoblje do XIII veka je veoma oskudno u izvorima. Iz poslednjih decenija XII i prvih godina XIII veka postoje dokumenti o trgovini primorskih gradova sa italijanskim gradovima i unutrašnjosti Balkana. Radi se o ugovorima Dubrovnika sa nekim italijanskim gradovima, Bosnom i Srbijom iz 1148. i 1221. godine. Primorska mesta su zahvaljujući, pre svega, svom geostrateškom položaju još u ranom srednjem veku uspela da prevaziđu zatvorenost koju karaktriše naturalna privreda. Između svih primorskih mesta, koja su u startu imala skoro jednake izglede za osvajanje pozicije kode država u unutrašnjosti Balkana, istakao se Dubrovnik i njegovi trgovci, koji će, zahvaljujući još prvim Nemanjićima, u tadašnjoj državi, Raškoj, naći pogodno tle za paralelno delovanje na dva koloseka kao rudarski preduzetnici s nizom pripadajućih delatnosti, i kao trgovci za snabdevanje lokalnog stanovništva uvoznom robom. Primorski gradovi koji su uspostavili trgovačke veze sa italijanskim gradovima i balkanskim zaleđem imali su ulogu posrednika između unutrašnjosti Balkana sa ostalim mediteranskim gradovima. Roba koja je izvožena na Primorju bila je više stočarskog karaktera - sir, suvo meso, kože, krzna, vosak i med, pa se može zaključiti da su stočarski proizvodi bili tražena izvozna roba.

Tokom XIII veka dolazi do potiskivanja Vizantije i jačanja i isticanja novih država, kao što su Ugarska sa Hrvatskom, Bosna, Srbija i Bugarska. Njihovi vladari se trude da što više ojačaju privredu tako što odobravaju kolonizaciju stranaca, dodeljuju privilegije rudarima i trgovcima, uz garanciju bezbednosti na putevima. Dubrovnik koji se između ostalih primorskih gradova veoma rano istakao preduzimljivošću svojih trgovaca i građana, nije bio pod vlašću srpskih vladara, ali su mu ovi ugovorima obezbeđivali sve privilegije i slobode kretanja i poslovanja, kakve su imali i srpski podanici.

Period XIV i XV veka pruža mnogo više podataka u pogledu razvoja trgovine među populacijom Balkana. Kontinuirana trgovinska razmena je bila znak postojanja viškova proizvodnje. Uz olakšane uslove rada dolazi do jačanja robnonovčane privrede. Naznake robne proizvodnje u kasnom srednjem veku vidljive su iz izdiferencirane podele rada, složernih oblika organizovanja trgovinskih društava i predeuzetnika, kao i novčanih i kreditnih operacija koje su prilično uzele maha. Robna proizvodnja je izrazito bila zastupljena u primorskim oblastima, zatim u rudarskim centrima i njihovoj okolini, kao što su Novo Brdo, kopaonički areal, deo Bosne i srednje Podrinje. O jačanju robne proizvodnje svedoči i porast gradskih naselja koja se formiraju oko rudnika. U njima se obavljaju trgovinski promet i različite zanatske delatnosti namenjene bilo tržištu, bilo oblasti rudarstva. Iz podataka za XV vek vidi se da su u

doba Srpske despotovine postojali veoma složeni oblici poslovanja u oblasti rudarstva, i odnosi koji su mogući jedino u razvijenoj novčanoj privredi. Ovde se konkretno radi o preduzetništvu u rudarstvu i već dobro uhodanom kreditiranju građana. Dubrovački trgovci su nastupali udruženo (Societas), pri čemu su obezbeđivali finansijska sredstva za investicije, angažovali gradnju topionica, kupovali prava na okna, preuzimali naplatu urbure, itd. sve u cilju izvoza u Dubrovnik i italijanske gradove, posebno u Veneciju. Osim toga, oni su u prvoj polovini XV veka u Srbiji sproveli čitav sistem kreditiranja građana, pa i seoskih područja.

Zahvaljujući intenziviranoj eksploatciji rudnika srebra Srbija je u ovom razdoblju uspela da nadoknadi slabosti ekonomskog razvoja prethodnog perioda. Tu je najveću ulogu imalo Novo Brdo koje je sa svojom visokom proizvodnjom omogućilo Despotovini da *održava materijalni nivo svoje klase daleko iznad nivoa koji bi inače odredila opšta razvijenost robno-novčane privrede u Srbiji.*

Ekonomija Srbije se razvijala u tesnoj sprezi sa ekonomijom Dubrovnika zato je nemoguće o njoj govoriti van tog konteksta. Sama vekovna prisutnost dubrovačkih trgovaca, raznih stgručnjaka i ostalog življa na tlu srpskih zemalja govori o vezama koje su manje ili više bile uspešne, i odnosima između dubrovačke vlade i srpskih vladara – katkad dobrim, katkad lošim. Republika je svojim umećem iskoristila srpski rudarski potencijal, svakako radi ličnog profita pri čemu je isto tako veliki profit ulazio i u ličnu (državnu) blagajnu srpskog vladara.

Novac kralja Dragutina

Velike promenene na području privrede i rudarstva u Srbiji uticale su na razvoj novčanog sistema. Do pojave srpskog novca sredinom XIII veka, u razdoblju koje se poklapa sa počecima rudarstva u Srbiji (Brskovo), u srpskim zemljama su billi u opticaju srebrni novci različitog stranog porekla. Počeci kovanja srpskog novca padaju u vreme kratkotrajne vladavine kralja Radoslava (1227-1234) koji je kovao, danas veoma raritetne, srebrne i bakarne traheje po ugledu na vizantijski novac. Po pitanju kovanja srpskog srebrnog dinara mišljenja su danas, kao i ranije, podeljena. Smatra se da su prve emisije započele sredinom ili početkom druge polovine XIII veka da li u doba kralja Urosa I, „mirskim" imenom Dragoslava, ili pak njegovog starijeg sina Stefana Dragutina? U vezi sa tim ukazujemo na dva poznata, ali očito prenebregnuta dokumenta. Prvi pomen srpskog brskovskog dinara – *denari grossi de Brescua* – potiče iz 1277. godine, iz dubrovačke *Liber statutorum doane Ragusii*, povodom neke pozajmice od 25 solida odn. perpera. Radi se o tome da je cela ova transakcija pozajmice otpočela najkasnije 1275. godine, na osnovu čega se može pretpostaviti da je srpski novac postojao i pre jula 1276. godine.

Još jedan pouzdan podatak iz naših srednjovekovnih akata govori o postojanju srpskog dinara u doba vladavine kralja Uroša I. Kralj je između 1254. i 1264. godine izdao povelju manastiru Sv. Petra i Pavla na Limu, uz blagoslov i potvrdu tadašnjeg arhiepiskopa Arsenija. Ovom poveljom kralj Stefan Uroš I *obnavlja hrisovulju svoga oca, kojom su potvrđeni darovi strica mu, kneza Miroslava manastiru Sv. Petra na Limu.* Između ostalog, u članu XXIX ove povelje pominju se 2 dinara kao naknada (taksa) svešteniku, odn. crkvi, za svedočenje pred bilo kojim sudom.

Novac Cara Uroša Nejakog

Ova dva podatka bi mogla poslužiti kao osnov istraživanja pravog termina početkom kovanja srpskog novca. U nedostatku ključnih dokaza za sada sve ostaje u domenu pretpostavki.

Krajem XIV i početkom XV veka ekonomski razvoj u Srbiji je znatno ubrzan. Razvojem gradskih naselja stvaraju se potrošački centri, čime je bila stimulisana trgovinska razmena i promet novca. Na tržište je stizalo sve više robe koja je plaćana gotovim novcem. Gotovinom su plaćane razne globe i takse, rudari, najamnici, dvorski činovnici. Razvoj novčanog sistema u srpskim i okolnim zemljama svedoči o rastućoj ulozi novca u privrednom životu. Upravo u kasnom srednjem veku došlo je do razvoja svih standardnih funkcija novca koje su ostale do danas, svakako uz primenu savremenih tgehnologija plaćanja.

Potsetimo se da je platežno sredstvo Slovena bilo platno, stoka i mereno srebro. U razdoblju između IX i XI veka Srbi su kao platežno sredstvo koristili stoku. U državi Nemanjića funkciju prometnog sredstva imali su stoka, mereno srebro i kovani novac (srebrni novac) a funkciju zamišljene, fiktivne obračunske jedinice imala je perpera. Pojam perpera kao fiktivne računske jedinice, prvobitno zasnovane na vizantijskom zlatnom novcu, prihvaćen je u Srpskoj državi od Mlečana već početkom XIII veka, dok srpski novac nije bio emitovan.

Novac Cara Stefana Dušana

Kada je polovinom XIII veka u državi Nemanjića otpočelo kovanje srebrnih dinara, perpera je kao fiktivna obračunska jedinica od 12 dinara preuzeta od Dubrovčana, i kao takva se javlja u srpskim pisanim spomenicima redovno od doba kralja Milutina. Ni u državnoj blagajni, ni u prometu nije se računalo u srebrnim dinarima, već samo u perperama, pri čemu je perpera iznosila 12 dinara. U Zakoniku cara Dušana perperu nalazimo u 17 članova (visina globe za razna prestupe, visina osnovnog carskog poreza soća, visina taksi za primopredaju poklona). Dinar je imao funkciju mere vrednosti samo u slučajevima gde se radilo o sumama manjim od perpere, odn. manjim od 12 dinara. Tako, npr. u članu 108 Zakonika pristavu je trebalo platiti izdavu (taksu) za prenos raznih carskih poklona i to 3 perpere za zemlju, 3 perpere za mlin, 1 perperu za konja, 6 dinara za kobilu, 4 dinara za govedo, 2 dinara za brava. Za saslušanje sudskog svedoka pominje se taksa crkvi od 4 dinara, a za uzimanje tužbe u postupku 6 dinara. Kao što vidimo, taksa za crkvu je od polovine XIII do polovine XIV veka, u vreme cara Dušana, dvostruko porasla.

Iz srednjovekovnih pisanih spomenika ranijeg perioda vidljivo je da se razmena odvijala najvećim delom posredstvom primitivnog robnog novca. Na primer, u Žičkoj povelji Stefana Prvovenčanog izdatoj oko 1220. godine, kazne su izražene u konjima i volovima, da bi kasnije, u poveljama kralja Milutina za manastire Gračanicu i Banjsku, kazne bile izražene u novcu, čak i za seljake, što istovremeno ukazuje na to da je monetarizacija privrede zahvatila i niže slojeve društva. Primer istovremenog korišćenja primitivnog i kovanog novca vidimo i iz povelje kralja Stefana Uroša III Dečanskog. Kralj osniva manastir Dečane i daje mu povlastice. Član LII povelje glasi *Kraljevstvo mi osvobodi i otkupi moje crkve popove u episkopa hvostanskog Nikole za 400 ovaca sa jaganjcima i za 500 perpera.*

Iako je proizvodnja kovanog novca polovinom XIV veka znatno porasla, trampa je ostala i dalje „na snazi". Na primer, dva člana Dušanovog zakonika navode kaznu u volovima.

Mereno srebro je bilo jedini oblik primitivnog novca koji se od vladavine cara Uroša do propasti Srpske države (1355-1459) koristio uporedo sa kovanim dinarom. O ostalim vidovima plaćanja primitivnim novcem ima dosta dokaza u pisanim spomenicama pre i za vreme vladavine cara Dušana i primene njegovog Zakonika. Jedan od primera plaćanja merenim srebrom predstvlja *Prizrenska tapija*, sačinjena između 1346. i 1366. godine. U tapiji piše da Dobroslava prodaje bratu Manu Dragančinu dvor, tj. imanje u Prizrenu po ceni od 8 litara srebra – *cena bi dvora toga osam litr srebra.*

Novac kralja Milutina

U vezi sa pomenom primitivnog novca ukazujemo na jedan interesantan detalj iz našeg srednjovekovnog fresko-slikarstva. Kralj Milutin je za oslikavanje manastira Staro Nagoričino 1317- 18. angažaovao solunske majstore Mihajla i Evtihija koji su svoje bogato iskustvo u duhu kasnovizantijskog klasicizma preneli na freske, pa tim više začuđuje da su u ciklusu fresaka Judinog izdajstva, umesto 30 srebrnika, slikari prikazali **srebrne grivne (alke)**, većih i manjih dimenzija. Motiv grivni nalazi se i na freskama ciklusa Hristovih stradanja u sceni „Juda vraća svešteničima srebrnjake" u manastiru Dečani, zadužbini kralja Stefana Uroša Dečanskog iz 1330. godine. Jasno je da se u oba ova slučaja radi o veoma originalnoj, jedinstvenoj interpretaciji primitivnog novca. Ovaj motiv grivni, unet je u fresko–kompozicije pod uticajem lokalnog slovenskog stanovništva koje je plaćanja vršilo primitivnim novcem – merenim srebrom u obliku grivni, što je u to vreme bilo

uobičajeno. Grivne prikazane na freskama predstavljaju istovremeno i oblik primitivnog novca, i težinsku meru. Pomenute freske potvrđuju upotrebu nakita u funkciji novca.

Tokom svog postojanja srpski srednjovekovni dinar je imao stalnu tendenciju opadanja. Od prvobitne teorijske težine od 2,178 g težina srpskog dinara je u doba Despotovine varirala između 0,39 – 1,20 – 1,00 g. Uzroci opadanja dinara su bili razni, a na to je najviše uticala sve veća potražnja za srebrnim novcem i potreba za prilagođavanjem sistemima okolnih država.

Srpski dinar je, u globalu, doživeo tri nama poznate reforme. Car Dušan je oko 1348. godine preduzeo stabilizovanje nacionalne valute. Tada su stari dinari iz doba kraljevstva, kao i neki stariji carski dinari, čija je težina varirala između 2,12 i 0,96 g. prekivani u carski novac prosečne težine 1,5 g. Zakonom iz 1354. donetim na saboru u Ceru car je uveo svirepe kazne za falsifikovanje dinara. Pravno uobličavanje srpskog dinara nastavljeno je 1412. u Zakoniku o rudnicima despota Stefana Lazarevića, koje nije dovršeno. Despot Stefan je ovim zakonikom, članovima VII i XIX, pokušao, takođe, da zaštiti svoj dinar, čiju težinu je prethodno trostruko povećao (od 0,40 na 1,20 g). Ova reforma se dogodila između 1405. i 1407. godine. Treću reformu dinar doživljava za vladavine despota Đurđa Brankovića, kada despot pokušava da stabilizuje svoj dinar na težinu od oko 1,1 g, izvršivši zamenu starih za nove dinare. Despot Đurđe je povodom slučaja uterivanja dugova od strane dubrovačkih trgovaca 1435. godine izdao naredbu da se novim novcem – **monete nove** - imaju plaćati dugovi, tako što će se 10 dinara novih primati za 16 starih dinara dugova, pa se ova godina može uzeti kao godina prvih emisija novih Đurđevih dinara.

Do korenitih promena u oblasti privrede, rudarstva i novčarstva dolazi nakon turskih osvajanja većeg dela Balkana. Osmanlije su zaposele rudničke i privredne centre, uvele komandnu privredu i naplaćivale iznuđeni danak. Dolazi do opadanja proizvodnje u rudnicima, što je napokon dovelo i do njihovog zamiranja. Turci su ih davali u zakup, a cifre zakupa govore o njihovom srozavanju i nerentabilnosti. Turska vlast je zabranjivala izvoz srebra, koji se do njihovih osvajanja uspešno odvijao; prekinuta je tradicija slobodne trgovine plemenitim metalima, srebro se moralo prodavati kovnicama po maksimiranim cenama. Trgovci su izgubili interes za takve poslove, pa se trgovina vratila na poslove sa stočarskim proizvodima. Ovakva privreda je dovela do toga da su kontinentalni delovi Balkana počeli privredno da zaostaju, jer su se sve više udaljavali od mreže novčane privrede. Desilo se to da je u poslednjim decenijama XVI veka unutrašnjost Balkana postala najnerazvijeniji deo Evrope.

Iako je period srednjeg veka okarakterisan ratovima, podeljenošću i neprijateljstvom među susedima, privreda zapadnog Balkana je predstavljala nerazdvojni deo evropske privrede. Sa elementima tržišne privrede, koji se uočavaju iz izdiferencirane podele rada, složenih oblika preduzetništva, osnivanja raznih društava i razvijenosti kreditno – monetarne politike, ona je bila na visini svoje epohe, kako u pogledu proizvođačke tehnike, tako i oblika organizacije. ■

Kupujem novčanice
Kraljevine Srbije
i Kraljevine Jugoslavije

Marinko Marušić
Tel: ++ 381 63 357 180

Kupujem, prodajem odlikovanja Srbije,
Crne Gore i Jugoslavije.

Miljan Marković
Tel: ++ 381 63 26 99 23

Kupujem, menjam i prodajem papirni novac Srbije i Jugoslavije

Pavle
Tel: ++ 64 66 52 933

Stevan Vereš

ZA NUMIZMATIKU NEMA KRIZE

Svima nama je u u svežem sećanju oktobar-novembar prošle godine. Ceo svet bruji o svetskoj financijskoj i ekonomskoj krizi, robne i financijske berze u celom svetu doživljavaju nezapamćene padove cena i kurseva, prete bankroti i nezaposlenost, pesimisti daju čak i gore prognoze...

U skoro isto vreme, 2. i 3. decembra u Ženevi, jednoj od prestonica svetskih tokova novca i finansija uopšte, renomirana numizmatička kuća Numismatica Genevensis SA održava svoju petu aukciju, posvećenu 20-godišnjici rada.Treba odati priznanje stručnjacima firme – ponuđen je stvarno fantastičan materijal što je dalo isto takve rezultate. Naime oborena su tri svetska rekorda u pogledu cena – najskuplje prodan grčki, rimski i vizantijski novac.

Prvo je iznenađenje doneo komad pod brojem 85 – zlatni atenski stater iz 407- 406 godine p.n.e. Ovaj izuzetno redak primerak u predivnom kvalitetu je je ponuđen po fantastičnoj početnoj ceni 400.000 CHF što je već samo po sebi respektabilna cena. Licitiranjem je prodajna cena dostigla neverovatnih 950.000 CHF – najveći iznos ikad plaćen za jedan starogrčki novac.

Glavnu senzaciju aukcije je izazvao primerak pod rednim brojem 233. Radi se o sesterciusu cara Hadriana koji čak i ne spada u retke primerke (RIC 769: C.1016). Retkost i vrednost ovog komada je njegov izuzetan, skoro jedinstven kvalitet kako patine tako i oštrina samog novčića. Primerak je verovatno otkovan sasvim novim alatom, što se dosta jasno vidi na detaljima brade, brkova, obrva... Fantastičan primerak, ali i cena-početna cena je bila 400.000, a prodajna je dostigla neverovatnih 2.000.000 CHF. Najskuplje prodana rimska kovanica u istoriji – premašio je cene svih rimskih medaljona i zlatnih multipli!

Treći primerak, vizantijski solidus Lea VI (886-912) (Sear 1724) nije postigao tako atraktivnu cenu kao prethodna dva, ali je u svojoj kategoriji postigao najvišu cenu. Početna cena je bila 35.000, a prodat je za 130.000 CHF. To je zasada najskuplje prodat vizantijski novčić i pokazuje da je i za ovu, malo zanemarenu oblast numizmatike, počelo da raste interesovanje ozbiljnih i bogatih kolekcionara i investitora.

Na sve ove cene treba dodati još 15 % aukcionerske provizije što po zakonu velikih brojeva nije zanemarljivo.

Smatram da je baš goruća financijska kriza dovela do ovako visokih cena jer su mnogi investitori uvideli da treba ulagati u prave i trajne vrednosti u vrhunske raritete, a ne u naduvane vrednosne papire i sumnjive projekte koji za samo jedan dan mogu dovesti do skoro stopostotnog gubitka.

Ukoliko je neko od čitaoca zainteresovan za ovaj katalog ove aukcije i listu postignutih cena može ih skinuti sa interneta sa adrese: http://www.ngsa.ch ■

Бошко Бошковић

Коришћење девоције DEI GRATIA и ВЬ ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ у српском средњовековном новчарству

I DEI GRATIA (dei - бог; gratia - милост)

Девоција (израз великог поштовања) DEI GRA на српском средњовековном новцу представља скраћеницу од DEI GRATIA, што би у преводу са латинског значило «ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ».

сл. 1 STRFANVS DEIGRA•REX (J11-1.1)

Први, који је увео ову девоцију, био је Карло Велики при крунисању за цара. Та девоција значи да то није наслеђе само од родитеља, већ је крунисање благословио представник цркве; у краљевству епископ, а у царству патријарх.

У српском средњовековном новчарству ову девоцију први користи Стефан IV Душан, као краљ (сл.1, 2 и 3).

сл. 2 STEFANVS DEI GRA•REX (J11-2)

сл. 3 STEFANVS DEI GRA RX (J11-3)

После краља Стефана IV Душана ову девоцију користе: босански бан Стефан II Котроманић на новчаним врстама J(52-5), J(52-6), и краљ Никола Илочки на новчаним врстама J(63-1), J(63-2), J(63-3) и J(63-4).

II ВЬ ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ...

Представља замену (превод) девоције DEI GRATIA на старословенски језик. У средњовековној Србији ову девоцију први користи краљ Стефан Првовенчани у Жичкој повељи од 1222. године, а у новчарству, у скраћеној варијанти први користи цар Душан (сл. 4 и 5).

сл. 4 /+СТЕФАNЬ ВЬ Х(РИСТ)А Б(ОГ)А БЛ(А) ГОВЕQNH Ч(А)РЬЬ/ (J11-12)

сл. 5 /+СТ(Е)Ф(А)NЬ ВЬ Х(РИСТ)А Б(ОГ)А БЛ(А) ГОВЕQNH Ч(А)РЬ IЕ/ (J11-11)

После цара Стефана IV Душана ову девоцију користе: краљ Вукашин Мрњавчевић на новчаним врстама J(16-6), J(16-7), J(16-12), J(16-13), J(16-14), J(16-15), J(16-16) и J(16-17); краљ Марко Краљевић на новчаним врстама J(19-1), J(19-2) и синови деспота Дејана (Јован и Константин) на новчаним врстама J(22-1), J(22-2) и J(22-3). ■

Slobodan Srećković

Novoregistrovane akče iskovane u Srbiji za vreme Osmanlija u nalazu iz Moldavije

AKČE KOVANE ZA VREME SULTANA SULEJMANA I, 1520 - 1566

Vise decenija sakupljam i proucavam osmanlijski novac, a do sada sam video i pregledao veliki broj nalaza po privatnim kolekcijama i muzejima u Evropi. U julu ove godine prijatelj iz Moldavije mi je predložio da zajedno pregledamo nalaz koji sadrzi oko 2-3 hiljade akca, a kasnije da isti i objavimo. Predlog sam prihvatio. Na tom nalazu radimo već više meseci, a verovatno ćemo raditi još koji mesec.

U ovom članku ću prikazati neke retke akče koje su iskovane u Novom Brdu za vreme vladavine sultana Sulejmana I (1520 – 1566), a da nisu ranije publikovane.

U srednjevekovnom gradu Novom Brdu su postojale dve kovnice. Sama činjenica da su u njoj postojale dve kovnice je veoma zanimljiva. Prva se nalazila u tvrđavi i nazivala se NOVAR, ali razvojem grada i pomeranjem granice carstva prema severu i zapadu, nije bilo potrebe da kovnica i dalje bude u tvrđavi. Druga kovnica koja se nazivala NOVABERDA, otvorena je pocetkom vladavine sultana Sulejmana I, a nalazila se u podnožju tvrđave. Obe kovnice su radile istovremeno, ali samo u vreme sultana Sulejmana I, a na osnovu iskovanog novca zaključujem da su radile nezavisno jedna od druge. Posle smrti sultana Suleymana I na osmanlijski presto dolazi njegov sin Selim, kao sultan Selim II. Tada kovnica Novar prestaje sa radom, te se novac proizvodi samo u kovnici Novaberda.

Mada je do danas objavljeno više stotina tipova i varijanti akča iskovanih u gradu Novom Brdu, povremeno se registruje i neka do sada nepublikovana akča.

Akče urađene u kovnici NOVAR su prikazane prema periodima (I, II ili III) kada su kovane . U knjizi ***Akches Vol. Three***, publikovani su periodi i istorijske činjenice koje potvrđuju ove navode. Ovde treba istaći akču br. **04**, koja je bez godine, što je nezabeleženo kod kovanja u Rumeliji (kako su Turci nazivali Balkan) u tom periodu.

I period

01. Novar god.: **926 AH**
∅ 10 x 11 mm Av.: **B1*a**
0.65 g Rv.: **II**
Bujak hoard # 025

02. Novar god.: **926 AH**
∅ 12 x 12 mm Av.: **B2*a**
0.70 g Rv.: **V**
Bujak hoard # 1352

II period

03. Novar god.: **926 AH**
∅ 11 mm Av.: **II yub*b**
0.66 g Rv.: **VIII*2**
Bujak hoard # 0752

04. Novar BEZ DATUMA
∅ 9 x 10 mm Av.: **II yub A1**
0.48 g Rv.: **Xa*1**
Bujak hoard # 1445

III period

05. Novar god.: **926 AH**
∅ 10 mm Av.: **I**
0.53 g Rv.: **II*1**
Bujak hoard # 0989

Akče urađene u kovnici NOVAR su: 01, 02, 03, 04 i 05.

06. Novaberda god.: **926 AH**
∅ 12 mm Av.: **E4**
0.68 g Rv.: **V*1**
Bujak hoard # 2072

07. Novaberda god.: **926 AH**
∅ 11 x 13 mm Av.: **F**
0.54 g Rv.: **II**
Bujak hoard # 0155

08. Novaberda god.: **926 AH**
∅ 11 x 12 mm Av.: **I**
0.44 g Rv.: **II**
Bujak hoard # 0109

09. Novaberda god.: **926 AH**
∅ 9 x 11 mm Av.: **I**
0.50 g Rv.: **II**
Bujak hoard # 1706

10. Nova Berda god.: **926 AH**
∅ 10 x 11 mm Av.: **I2*b**
0.60 g Rv.: **V*1**
Bujak hoard # 1922

Akče urađene u kovnici NOVABERDA su: 06, 07, 08, 09 i 10, i sve su one kovane u III preriodu. ■

Kolekcija „Mijatović"

Kupujem planinarske značke.
Slobodan Mijatović
Tel: ++ 381 64 22 086 18

Kokan kupuje kokarde.
Kosta Živojinović

Tel: ++ 381 63 279 144

Kupujem papirni i metalni novac, odlikovanja, oznake, svečane opasače i sablje Srbije, Crne Gore i Jugoslavije.

Aleksandar Čolić.
Tel: ++ 381 63 870 5005, ++ 381 64 2043 640

VEOMA POVOLJNO

Metalni novac SR Jugoslavije, serija 1993. godine, šest apoena.
Bančino pakovanje u vakuumu
1.000 kompleta
Samo 100 eura.

M. Milanović
011/ 2403 233

Zlatni novac i zlatne satove otkupljujem.

Zlatara „SIMIĆ"
Karađorđeva 16, Smederevo.
Tel: ++ 381 63 214 671

ČASOPIS "DINAR"

Komplet od 1. do 26. broja
originalno izdanje,
nije reprint.
Cena 100 evra.

M. Milanović
011/2403 233

Душан Ковачев

БАЛШИЋИ И ЊИХОВ НОВАЦ

Балшићи су крајем владавине Немањића, постали моћна властелинска породица. Смрћу цара Стефана Душана Силног, постају господари Зете, признајући формално власт његовог наследника. Цар Урош, признаје им потпуну власт у Зети.

Балшићи су у Зету дошли крајем XIII века, из Провансе, где се помињу под презименом де Бо (De Baulx или De Baux). Сматра се да су на Балкан дошли још у доба жене краља Уроша I, Јелене Анжујске. Помиње се да је у њеној служби био неки Мате Балшић. Мавро Орбин, дубровачки историчар тврди како су Балшићи потекли од ситног властелина Балше. Данас неки хоће силом да прикажу како се радило о посрбљеном (словенизираном) Влаху, који је у доба Немањића можда постао ситни властелин. Шиптари би да Балшиће прикажу као своје сународнике, баш као и илирску краљицу Теуту, краља Балајоса и римске цареве Диоклецијана и Јустинијана.

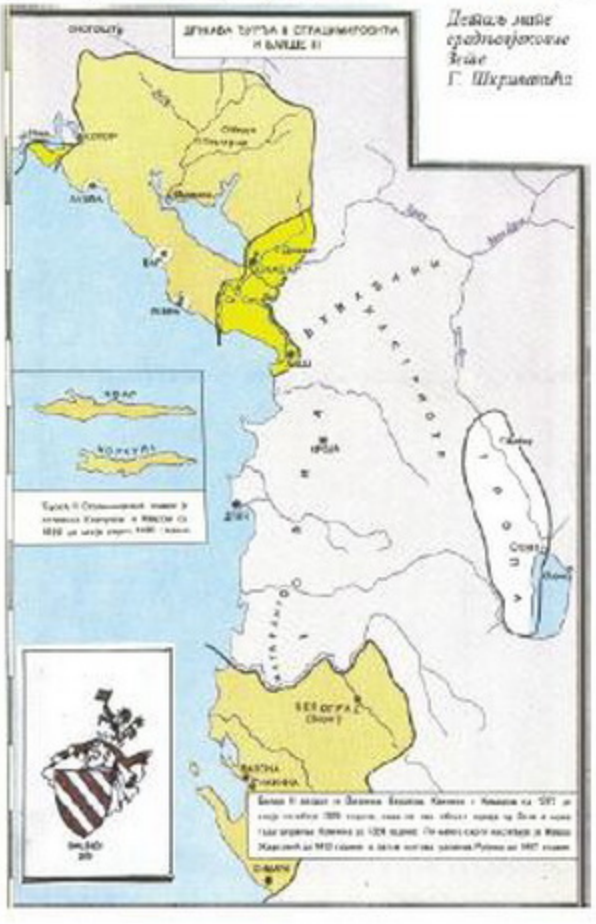

Значај породице Балшића нагло је порастао током сукоба Дубровчана са Војиславом Војиновићем (1361-1362) у вези монопола на трговину сољу којег Војислав Војиновић није поштовао, него је увозио со преко Котора, мимо дубровчана. Дубровчани су блокорали Котор с мора, али су од блокаде изузели Скадране, Улцињание, Будване и „Људе Балшића". Балшићи су били одметници од српског цара. У 1362. години су опседали Улцињ, а преко градског управитеља Површка, владали су Будванским градом. Војислав Војиновић је врло брзо схватио да су Балшићи његови најспособнији непријатељи, па се измирио с Дубровчанима и преговарао око нападу на Балшиће 1363. године, али је изненада умро. Слично Балшићима, у Зети се наметнуло моћно братство, такође анжујског порекла, Топије. Дубровник је посредовао да Топије и Балшићи уредили своје интересе.

Ипак, врло брзо су Топије заједно с Которанима напале Балшиће, убиле њиховог будванског градског поглавара господара и заробили Ђурђа I Балшића. Међутим, када је 1355. године Вукашин Мрњавчевић постао краљ, Топијама је било незгодно да држе у ропству његовог зета па су Ђурђа I пустили. Године 1366. дошло је до умира међу Топија и Балшића, Которани су молили Млечане да их мире с Балшићима (Балшићи су били грађани Млетака а ови су Балшиће сматрали законитим градским капеланима Будве). Тек кад се у сукоб умешао велики жупан Никола Алтомановић (ради наследства на земаљи стрине Гојиславе), Млечани су запретили Балшићима да ће им потопити галије, ако не дигну опсаду Котора па су се Балшићи повукли. Умиром с Которанима, балшићи су се заклели да неће помагати Великог жупана Николу против Балшића.

Таман су Балшићи с краљем Вукашином договорили да нападну Великог жупана Николу, кад је изненада дошло до великог упада Турака на Балкан. После Маричке Битке 1371. године (пропаст Мрњавчевића), Балшићи су узели себи Призрен и оженили Балшу II Комнином, ћерком Деспота Јована Комнина Асена. Овим се породица Балшића јако уздигла, а Ђурађ I почео је да кује властити новац с ћириличним натписом.

Балшићи су се 1373. године, измирили са Великим жупаном Николом Алтомановићем. Кад су бан Тврдко и кнез Лазар погубили Великог жупана Николу, поделили су његове земље. У тој деоби упадну Балшићи у Требиње, Конавље и Драчевицу (које је по договору Тврдка и Лазара требало да узме Тврдко). Ђурађ I Балшић је тада поечо да узима српски данак од Дубровника („Светодимитарски доходак") и о томе је издавао дубровчанима повеље. У 1377. години Конављани дигну буну против Балшића. Њих је подржао Тврдко, сада већ краљ Рашке, а Балшићи са Топијама заједно ударе Тврдку на Невесиње, али Ђурађ I умре 1378. године

Међутим, Балшићи су се мешали и у борбе око Драча. Француски и напуљски Анжујци су се отимали око овог града, па су као компромис дозволили да градом влада Карло Топија. Балша II 1385. године свом савезнику Топији отме град и прогласи се за војводу (херцега или дуку) Драчког. Брзо потом страдао је у бој с Турцима код Берата. Како је умро, његова удовица Комнина је отишла из рода Балшића, задржавши своје градове који су јој припадали по уговору о миразу. Топије су своје градове повратили, а Балшићи су остали у Зети, одржавши се једно време на власти у градовима Дриваст, Скадр и Љеш. Губитком Призрена, Балша II је ковао новац још једино у Скадру (тзв. *„Скадарски динар"*, латинског натписа). Од Балшића су се одметнули Дукађинци, Закарије и Црнојевићи.

Поглавар братства, Ђурађ II Страцимировић Балшић, седео је у Улцињу владајући уским појасом од Скадарског језера до Мора. Оженио се ћерком кнеза Лазара, Јеленом. Не зна се је ли Ђурађ II учествовао у бој на Косову, али је могуће да се мирио с Турцима, а сигурно је помагао њихове упаде у земље краља Тврдка. Лоше вођена дипломатија га је довела до губитка замље и градова, па се у очају окренуо папи, прешавши и формално у римокатоличку веру. У 1392. је против Ђурђа II заратио његов брат Константин са Радичем Црнојевићем. Црнојевићи су му отели Будву и Луштицу, а од пропасти су га Ђурђа II спасли Турци, којима је дао Дриваст, Скадар и Свети Срђ, па им се још обавезао на данак, само да га не дирају у граду Улцињу с околином. Док је држао Скадар, Ђурађ II је ковао две врсте гроша латинског натписа.

Новац Ђурђа I Балшића

Константин Балшић се оженио са Јеленом Топијом и од њих као мираз добио на управу град Кроју, а затим и Дањ. Претендовао је на земљу Балшића и ковао је две врсте гроша (скадарски и краљевски). Топије су га трпеле док није одбио да иде у бој с Бајазитом против Тамерлана 1402. године, на шта су Топије биле заклете. Када су Топије отишле на војску, он је остао и неуспешно покушао да од шурака отме Драч. На крају су га Топије ухватиле и погубиле.

Ђурађ II је, искористио турски пораз на Ровинама, па је од њих отео све оно што им је за добросуседство поклонио, а том приликом је отео и градове брата Константина. Све што је отео од турака, даје Млецима за годишњу провизију, а

себи оставио Бар и Улциња. У мржњи са Црнојевићима, Ђурађ II се зближио с братством Ђурашковића у Зети, са којима је био у тврдој вери. Кад се после пропасти хришћанске коалиције код Никопоља 1396. краљ Жигмунд спасавао преко Улциња, поклонио је Ђурђу II жупе Конавље, Хвар и Брач. Осокољен, Ђурађ II, помаже буну Скадрана и Дривашћана против Млетака 1399. године, иако су му ови редовно плаћали провизију. Ковао је малобројне гроше у два типа.

Ђурађ II је умро 1403. године, а наследио га је син јединац, Балша III. Под утицајем мајке, везао се за ујака Деспота Стефана Лазаревића. Нови устанак против Млетака у скадарском крају 1405. године, Балша III је користио да врати градове. Ратујући с променљивом срећом, угрозио је власт Балшића у Бару, Будви и Улцињу. Мађарски краљ му је одузео Конавље и острва које је дао његовом оцу. Балша III је уз велике уступке обновио савезе са Кастриотима, Дукађинима, Ђурашковићима и осталим старим савезничким братствима. Кад су се Хоти одметнули и пришли Млецима, Балша III против њих већ није могао ништа .

У 1419. години Балши III долази рођак Стефан Балшић Марамонте (син Константина Балшића и Јелене Топија), па су удружени пошли у рат против Млетака с намером да врате себи Скадар и остале градове. Врло брзо су Млеци преузели иницијативу у рату. На крају су се Млечанима против Балшића придружили и Которани. Балшини покушаји да преговара о миру с Млечанима пропали су, а после пада Будве 1421. године побегао је своме ујаку, Деспоту Стефану Лазаревићу, коме је на управу препустио оно што је остало од његове земље. Исте године Балше III је умро, а млачани су заузели све његове градове. Као успомена на њега остале су две врсте гроша.

Новац Ђурђа II Балшића

Новац Балше III Балшића

Јелена, мајка Балше III, отишла је брату Стефану у Србију, а удовица Балше III, Боља, вратила се својим рођацима у град Дањ. Стефан Балшић Марамонте је побегао у Италију, оставши без ичега.

Балшићи су ковали сребрни новац – гроше (с незнатном примесом злата). Овај малобројни новац је кован с веома типичном аверсном представом – грбом Балшића (вучијом главом над штитом) и натписом на реверсу. Ређе, на новцу је лик владара, а на реверсу представљен Св. Стефан, односно Св. Лаврентије (крсно име Балшића). Црнојевићи, који су наследили Балшиће, нису ковали сопствени новац. ■

HRONOLOGIJA RAZVOJA NOVCA PRIKAZANA IZABRANIM DATUMIMA IZ NJEGOVE ISTORIJE (II)

1230. godine u južnonemačkom gradu Hall-u započeto je kovanje lakog i malovrednog pfenniga. U nastavljanom kovanju, a prema imenu grada u kome je kovan, nazvan je **haller**, odnosno **heller**. Docnije je heller izjednačen sa polovinom pfenniga.

1231. godine Friedrich II von Hohenstaufen (1198–1250), kao kralj Sicilije, započeo je kovanje u Mesini i u Brindisiu srebrnika poznatih po nadimku

Zlatni florenus - Firenca

augustalis.

1252. godine u Firenci, za podsticaj trgovine sa Arapima i sa Levantom, iskovan je prvi zlatnik zapadne Evrope tzv. **florenus** (3,56 g). U Veneciji je kovanje zlatnika **zecchina** započelo 1284. g, koji je docnije nazvan **dukat**.

1266. godine za vreme francuskog kralja Luja IX (1226–1270) iskovana je po prvi put denominacija francuskog shillinga koji je do tada bio samo kao računski novac. Poznat je pod imenom **grostournois** prema imenu grada (Tours). Težina mu je isprva iznosila 3,82 g. Ova denominacija je podražavano kovana i rado primana, čime je započela era evropskog kovanja groša.

1300. godine prema uzoru groša touronensesa, u Češkoj započinje kovanje praškog groša težine 3,8976 g. Kovan masovno, uz veliku finoću srebra i od umetnika – italijana kao kovničara, rado je priman i osvojio je opticajno područje do Poljske, Mađarske i južne Nemačke.

1303. godine započinje kovanje zlatnika **masse d'or** u Francuskoj, težine 6,93 g. Masse d'or = zlatni štap, jer je lik skiptra, simbola pravičnosti, u kraljevoj ruci «prepoznat» kao štap. Ekvivalenat su mu bila 30 solsa.

1325. godine nastalo je podražavano kovanje **florenusa** u Bohemiji za vreme kralja Johana von Luxemburga (1310–1346).

Oko 1338. godine počelo je prvo kovanje nemačkog zlatnika za vreme kajzera Ludwiga IV (1314–1347).

1344. godine u Engleskoj je započeto kovanje zlatnika **nobel**, koji je docnije podražavano kovan u Škotskoj. Nobel (engl.: plemenit, dragocen), iskovan je za uspomenu na pobedu nad francuskom flotom kod Sluysa, bio je težak 7,7 g, i kovan iz skoro čistog zlata.

1365. godine u Libeku se kuju shillinzi, najpre kao privremena i prelazna denominacija novca.

Zlatnik nobel - Engleska

1403. godine dolazi do osnivanja unije po osnovi zajedničke monetne jedinice **rapena,** (članovi, pored ostalih: Bazel, Breizah, Freiburg, oblast Elzas) i unije gradova oko Bodenskog jezera).

1432. godine sporazumom u Libeku Vendska unija je donela odluku da kuje **šilinge** i njihove polovine tzv. **sechslinge**.

1458. godine započinje era tzv. Schinderlingszeit, kojom je započelo nastajanje najgore novčane krize (inflacije) tokom XV veka, na jugoistoku tzv. Svetog rimskog carstva.

1484. godine u Tirolu prvi put započeto je kovanje srebrnika – ekvivalenta zlatniku florenusu ili goldguldenu. Isprva je srebrnik nazvan **guldengroschen**, kasnije oko 1525. godine nazvan je **Joachimshtaler**, a posle 1530. godine samo **Thaler**. Bio je težine 29,232 g sa finoćom srebra 937,5 ‰

1494. godine u Veneciji, u periodu krstaških ratova, iskovana je denominacija **matapan**, koju su krstaši raznosili po oblastima kojim su se kretali, uključujući Balkan, Vizantiju i Levant. Matapan je bio prethodnik groša.

Matapan - Venecija

1497. godine iskovan je prvi srebrnik u Španiji iz srebra Južne i Severne Amerike.

1497. godine izvršena je monetarna reforma u Španiji. U opticaj su uvedeni: zlatnik **excellente**, ekvivalenat dukatu, težine oko 3,5 g koji je 1537. godine zamenjen zlatnikom **escudom** i srebrnik **peso**, ekvivalenat sa osam realesa. Peso je prema nekim izvorima iskovan iz srebra porekom iz Južne i Severne Amerike.

1519. godine posle dobijanja titule grofova, braća Šlik započinju kovanje **guldengroševa**, prema uzoru na tirolske i sakonske. Prema imenu rudnika Jachymov (po Bogorodičinom ocu), srebrnici su nazvani Joachimstaleri, najzad skraćeno taleri. U Rusiji su nadimak zadržali prema prvom delu prvobitnog nadimka: jefimok. Težina talera 29,232 g, finoća 875 ‰.

1536. godine osnovana je prva kovnica u Americi, u Meksiko Sitiju. Kovana je srebrna **piastra**, ekvivalentna sa 8 reala, težine 24,4 g.

1537. godine u Španiji je započeto kovanje zlatnika **escuda** težine 3,38 g, koji je kao dvostruki escudo bio uzor za francuski zlatnik Louis d'or, a docnije i za nemački zlatnik pistole.

Kruna - Engleska

1551. u Engleskoj je započelo kovanje srebrnika po uzoru na taler, pod imenom **crown** (kruna).

1557. godine nastaje finansijski krah Filipa II, kralja Španije.

1559. godine dešava se i finansijski krah Henrija II, kralja Francuske.

1559. godine objavljeno je drugo monetarno naređenje u Augsburgu: zlatnik **dukat** (3,5 g) usvojen je i priznat kao savezni kovanik.

1574. godine za vreme opsade Lajdena (Holandija), po prvi put u Evropi izdat je papirni novac (od kartona), kao «novac u nevolji».

1599. godine odlukom španske vlade da se kovanici iz bilona kuju iz bakra, započinje tzv. vellon-inflacija. Ona je sredinom XVII veka dovela do potpunog kraha, raspada i obezvređivanja španskog novčanog sistema.

1655. godine vršeno je kontramarkiranje tzv. **jefimki** (evropskih talera) u Rusiji, kao ekvivalenta za rublju. Ekvivalentnost nije postojala na štetu rublje, pa je kontramarkiranje prekinuto.

1660. godine počinje izdavanje i promet prvih priznanica banke u Štokholmu, na uloženi (i teški) pločasti bakarni novac.

1663. godine Engleska uvodi zlatnik, koji po osnovi porekla zlata dobija ime **gvineja**.

1694. godine osnivana je engleska banka Banc of England i počelo izdavanje bančinog papirnog novca, do obima njegove pokrivenosti bančinim kapitalom.

1700. godine započinje monetarna reforma u Rusiji pod Petrom Velikim, sa prvim u svetu novčanim sistemom na decimalnoj osnovi.

1705. godine pojavljuju se prve banknote u ondašnjoj Nemačkoj u Kelnu.

Talir Marije Terezije

1780. godine kuje se čuveni **Maria Theresia taler** u kovnici u Gunzburgu, koji se proslavio kao trgovački novac u priobalju Sredozemnog mora, u delovima Afrike i Arabije, u srednjoj Aziji i Dalekom Istoku (Kini), gde je delimično kontramarkiran. Ovo posmrtno izdanje je podražavano kovano u velikom broju kovnica, a nastavljano je do pred kraj XX veka, sa neizmenjenom godinom kovanja.

1790–1797. godine za vreme francuske buržoaske revolucije vrši se izdavanje **assignata** i definicija srebrnika franka.

2. aprila 1792. godine izglasan je Zakon o izdavanju srebrnog dolara u SAD. Prva godina kovanja dolara bila je 1794.

1795. godine u Francuskoj se u toku revolucije uvodi decimalni sistem u novčarstvo i definiše nova novčana jedinica **franak**.

1745–1820. godine period je nestabilne cene srebra (opadajuće) i period otkrivanja velikih nalazišta zlata u Americi i Australiji.

1813. godine zbog nedostatka sitnine u Australiji pristupa se štancovanju srednjeg dela španskog pesa i kontramarkiranju tako dobijena dva dela. Tako je nastao tzv. **Holey dolar**. Docnije je i u drugim krajevima sveta primenjen ovaj postupak.

1816. godine dolazi do ustanovljavanja zlatne novčane osnove u Engleskoj. Funta sterlinga je definisana samo u zlatu i to na osnovu fiksnog pariteta iz 1717. tj. funta sterlinga u zlatu teži 7,69 g, a po ekvivalentnoj vrednosti izjednačena je sa 21 šilingom, pri čemu je ekvivalentna vrednost menjana zavisno od tržišne vrednosti srebra.

1844. godine dokument «Bank Charter Act» ozakonjuje izdavanje papirnog novca Engleske.

1853. godine bez usvajanja zlatne novčane podloge, SAD smanjuju monetarnu ulogu srebra inflatornom merom, time što kuje sitninu (od 5 centi do 1 dolara) smanjene težine.

1861–65. godine za vreme rata za nezavisnost SAD vrši se masovna emisija novčanica. Dolar prolazi kroz tzv. forsirani kurs sve do 1879.

1865. godine paktom «Latinske unije»: Francuska, Belgija, Švajcarska, Španija, Italija i Grčka potvrđuju solidarnost sa vrednovanjem po osnovi bimetalizma, ali smanjuju monetarnu ulogu srebra.

1867. godine održana je međunarodna konferencija o novcu u Parizu.

1871. godine nastaje ujedinjenje Nemačke. Zakonom od 4. decembra državicama su zabranjena pojedinačna kovanja novca.

1876. godine zvanično je objavljeno da od 1. januara važe savezni novčani odnosi i novčane vrednosti za sve države–članice savezne Nemačke.

1900. godine SAD usvajaju zlatnu novčanu podlogu, a 1913. je ustanovljen sistem federalnih rezervi.

1913. godina je poslednja godina kovanja zlatnika u SAD, (ali i drugim velikim zemljama od 1914–18).

1914–1918. Za vreme Prvog svetskog rata dolazi do generalizacije embarga na zlato i na forsirani kurs novčanica. Bila je suspendovana ili zauvek ukinuta obaveza banaka za zamenu zlatnika za papirne novčanice.

Holey dolar - Australija

1922. godine održana je međunarodna konferencija u Đenovi, kojom je potvrđena potreba povratka zlata u međunarodno novčarstvo, sa skromnim osvrtom na mogućnosti zemalja sa skromnijim

zlatnim fondovima, jer je uočeno da u svetskoj trgovini treba da učestvuju sve zemlje sveta.

1923. godine najviši vrh inflacije u Nemačkoj, Austriji i Mađarskoj. U ovim zemljama uvode se nove nacionalne jedinice: **rentenmark** u Nemačkoj, **šiling** u Austriji i **pengo** u Mađarskoj.

1924. godine nastaje uvođenje reichsmarke u Nemačkoj. Prvo kovanje 1925. Ponovo uspostavljanje zlatne novčane osnove u Nemačkoj i Austriji.

Červonec - SSSR

1924. godine završavaju se novčane reforme u Sovjetskom Savezu, započete 1922. godine Enormni zahtevi novčanih suma u toku obnove, onemogućavali su zaživljavanje zlatnika **červonca**.

1925. godine ponovo se uspostavljaju zlatne novčane osnove u Velikoj Britaniji sa paritetom kao pre Svetskog rata.

1928. godine uspostavlja se zlatna novčana osnova u Francuskoj, sa pet puta manjim paritetom u odnosu na paritet pre rata.

1931. godine Velika Britanija obnavlja obavezu banaka za zamenu novčanica za zlatnike.

1931. godine dolazi do napuštanja zlatnog novčanog standarda Austrije, Nemačke i Velike Britanije. Velika Britanija uspostavlja tzv. zonu sterlinga (protekcionističku).

1933. godina poznata je po embargu (zakonom uvedeno ograničenje po slobodnoj trgovini) zlatom u SAD (zabrana kupo-prodaje i posedovanje neiskovanog zlata građanima SAD) sve do 1974. godine

1934. godine izvršena je devalvacija dolara. Cena zlata je povećana na 35 dolara po unci.

1936. godine Francuska napušta zlatnu novčanu osnovu.

1939–1945. godine. Drugi svetski rat. Generalizacija ograničenja zamena valuta.

1944. godine potpisana je saglasnost o osnivanju banke u Bretton Woods-u čime je uspostavljen međunarodni monetarni fond i međunarodna banka za obnovu i razvoj. Državama–članicama je osiguran paritet od 35 američkih dolara za uncu čistog zlata (31,1 g).

1946–48. godine nastaje plima talasa inflacije u Kini i u više zemalja centralne Evrope i na Balkanu.

1. avgusta 1946. godine izvedena je novčana reforma u Mađarskoj da se otklone posledice velike inflacije. Najveća banknota ove inflacije je bila novčanice od 1.000 triliona penga. Obračun je izvršen po kursu: 1 forint (nova novčana jedinica) = 400 kvadriliona (4.1029) penga. Poređenja radi, najveća novčanica nemačke inflacije iz 1923. bila je banknota od 100 biliona (1.014) inflacionih maraka.

20. juna 1948. godine izvedena je novčana reforma u zapadnim zonama Nemačke. Uvedena je D marka (DEM), a rajhsmarka je povučena iz opticaja.

1971. godine u SAD se ukida obaveza da se novčanice u dolarima menjaju za zlatnike.

1971. godine kao poslednja zemlja Evrope Velika Britanija uvodi decimalni novčani sistem, dužinsku jedinicu (m) i težinsku (kg) i prekida sa tradicijom, koja u osnovi vodi poreklo od Karla Velikog (780–81). Funta sterlinga se ubuduće deli na 100 penca.

1976. godine nastaje druga modifikacija statusa MMF (Međunarodnog monetarnog fonda): napuštanje fiksnih pariteta i referencije u odnosu na zlato. Prva modifikacija iz 1968. se odnosila na «stvaranje prava na specijalna izvlačenja». (činjeni su ogromni napori da se izbegnu slabosti prethodnice MMF-a - Latinske unije).

1979. godine ustanovljena je «računska novčana jedinica» "EKI" (ECU od: europan currency unit) monetarnog evropskog sistema.

Period od 1980. godine, pa do danas poznat je mnogima od nas, a mlađe generacije će kroz svoje školovanje i obrazovanje moći da se obimnijei kvalitetnije upoznaju sa svetskim novčanim tokovima, pa bi ovde mogli i da završimo, uz još jedno podsećanje na pok. Vladimira Mudrog i njegov doprinos obogaćivanju naših saznanja o domaćoj i svetskoj numizmatici. ■

Slavoljub Petrović

CRTICE IZ ISTORIJE PAPIRNOG NOVCA

Smatra se da je prvi papirni novac emitovan u Kini u vreme vladavine dinastije Tang (650-800 godine). Jedan od glavnih uslova za pojavu papirnog novca u Kini su teškoće povezane sa prenosom većih količina novca, izrađenog od bronze ili srebra. Obzirom da je bio izrađen na tankom papiru u narodu je prozvan „leteći novac". Ovaj prvi novac u suštini je bio sertifikat koje su privatne banke davale trgovcima u zamenu za gotovinu. Oko 1.000. godine dinastija Sung uvodi državni novac koji se mogao menjati za metalni novac.

Kada je posetio Kinu 1271-1295. godine venecijanski trgovac i putnik Marko Polo (1254-1324.) pominje ovaj novac u svom putopisu. Njemu je bilo moguće da se upozna sa procesom njegove izrade dok je boravio u Pekingu. On ne samo da je opisao njihov izgled već je i podrobnije objasnio način njihove upotrebe.

Od veoma ranog perioda dinastije Sun (960-1279) i dinastije iz severne Kine Cin (1115-1234) sačuvane su samo ploče za štampanje papirnog novca, u većini izrađene od bronze a ređe od drveta.

Do danas najstariji sačuvani primerak kineskog novca izdat je u vreme vladavine prvog cara iz dinastije Ming (1368-1644) cara Hung-Vu (1368-1399). Ovj novac nazvan je „kvan" tj. niz zbog toga što se kineski bakarni novac, sa četvrtastom rupom na sredini, obično nizao po 100 komada u niz a ove novčanice su bile zamena za njih pa se i na novčanicama nalazila slika 10 nizova po 10 komada metalnog novca. Na novčanici je natpis kineskim ideogramima „CEDULjA DINASTIJE MING KOJA VREDI BILO GDE POD SVODOM NEBESKIM" Ispod toga je oznaka vrednosti „JEDAN KVAN" i slika niski. Ispod slike je tekst „ CARSKA UPRAVA PRIHODA TRAŽILA JE I DOBILA OD KRUNE DOZVOLU ZA IZDAVANjE DRŽAVNIH NOVČANICA CARSTVA MING, KOJE IMAJU BITI U OPTICAJU POD ISTIM USLOVIMA KAO I REDOVNI METALNI KAŠ. FALSIFIKATORIMA ĆE BITI ODRUBLjENA GLAVA, A OTKRIVAČ FALSIFIKATORA ĆE DOBITI 250 TAELA SREBRA I CELOKUPNU IMOVINU OTKRIVENOG ZNOČINCA" Ispod ovog teksta je datum i godina izdavanja koji su se upisivali rukom.

Od tada emitovanje papirnog novca u Kini nije prestajalo do danas.

Emitovanju prvog papirnog novca u Evropi pribeglo se u Španiji prilikom opsade garda Mura 1483. godine. Da bi se podmirili ratni izdaci emitovan je papirni novac koji je kasnije zamenjen za zlatni i srebrni. Sličan novac je emitovan i 1573-1574 u holandskom gradu Lejdenu kada je on opsedan od strane Španaca.

Najraniji evropski papirni novac koji je bio u opticaju uporedo sa metalnim pojavio se u Švedskoj 1661. godine. Ovaj novac je počela da emituje Stokholmska banka (Stockholm Banco) osnovana 1656. godine. Ideja o njihovom emitovanju potekla je od Johana Palmstruka (Johan Palmstruch), holandskog finansijera, osnivača banke. Ovaj papirni novac emitovan je u nominalama izraženim u dukatima, specijes rijksdalerima, u srebrnim dalerima i u bakarnim dalerima. Sve nominale su ispisivane rukom. Na primer, emitovane su vrednosti od 12, 5 do 1000 bakrenih dalera. Prve švedske banknote nosile su naziv „Kreditne cedulje" (Credityf-Zedels).

sl. 1. Kineski papirni novac cara Hing-Vu (XIV vek)

Emtovanje prvih švedskih banknota Stokholmske banke već u 1663. godini pokazalo se neefikasno i one su likvidirane 1668. godine. Protiv osnivača banke Johana Palmstruka bio je, zbog bankrotstva, poveden sudski proces. Do danas pronađeni najstariji primerak ovih novčanica nosi datum 6 decembar 1662. i ima vrednost 5 dalera.

Počevši od 1719. godine Kraljevska menična banka (Riksens Standers Wexel-Banco) počela je da emituje banknote različitih nominala. Banknote emitovane od strane ove banke 1759-1776. godine poslužile su kao uzor prvih ruskih asignata.

sl. 2. Švedska novčanica od 100 dalera iz 1666. godine

Prve banknote u Finskoj emitovane su 1790. godine u vreme rusko- švedskog rata 1788-1790. Novčanice su emitovane 1790. godine od strane kraljevskog finskog vojnog komesarijata koji je komandovao švedskom vojskom u Finskoj. Ove banknote su emitovane u nominalama od 8 skilinga do 2 rijksdalera na dva jezika finskom i švedskom.

U Danskoj u 1713. godini za vreme Severnog rata dekretom od 8 aprila 1713. godine državna kraljevska blagajna emitovala je novčanice različitih nominala (od 1 marke do 100 rijksdalera). Regularno emitovanje novčanica počelo je 1737. od strane Kopenhaška asignaciona, menična i zajamna banka (Kobenhavenska Assig-nation- Vexel- og Laane-Banque), koja je 1819. godine postala Nacionalna banka u Kopenhagenu (National banken Kobenhaven). Od kraja XVIII veka počelo je takođe i emitovanje papirnih novčanica i u Danskoj Zapadnoj Indiji.

U Norveškoj, koja je do 1814. godini bila u uniji sa Danskim kraljevstvom a od 1814 - 1905. godine u sastavu Švedskog kraljevstva, prve papirne novčanice emitovane su 1695. godine od strane kraljevske blagajne (Danska kraljevska blagajna u Kopenhagenu za kraljevstvo Norvešku) u nominalama od 10 do 100 rijksdalera.

Ove novčanice emitovane su na inicijativu trgovca Tora Mehlena (Thor Mohlen) i nazivaju se još i „novac Tora Mehlena". Neprekidno emitovanje banknota u Norveškoj otpočelo je 1817. godine od strane Norveške banke u Trondhajnu (Norges Bank i Trondhjem).

U Francuskoj se papirni novac pojavio početkom XVIII veka. Sin škotskog bankara Džo Lo (John Law de Lauriston), rođen 1671. godine, dobio je 1716. godini od kralja Francuske patent za otvaranje privatne banke (Banqu Generale) sa pravom emitovanja papirnog novca zamenjivog za metalni novac. Novčanice su se dobijale uplatom određene sume metalnog novca.

Ove prve novčanice su gravirane dok je potpis svojeručan. Kanije su potpisi, sem na krupnijim nominalama, štampani istovremeno kad i novčanica. U 1718. godini banka Lo preimenovana je u Državnu banku. Uspeh banke, ogromno interesovanje za njegove akcije i banknote, velike spekulacije, dovelo je do neograničenog izdavanja bileta.

Dekretom od 11 marta 1720. godine bilo je objavljeno da je od 1 maja zabranjena upotreba metalnog novca, ako se kod koga nađe on će biti konfiskovan. Sam Džo Lo je u januaru 1720. godine postao generalnim kontrolorom finansija Francuske. Sistem Lo zasnovan na emitovanju banknota za čije je pokriće trebalo garantovati eksploatacija reke Misisipi kao i izdate deonice društva „Compagnie des Indes" i „Compagnie d Occident", ovo je dovelo do nečuvenih berzanskih špekulacija što je ubrzo dovelo banku Lo do bankrotstva, a on sam je bio prinuđen na bekstvo iz Francuske. Umro je u Veneciji 1729. kao siromah.

Dekretom od 22 maja 1720. bilo je objavljeno smanjivanje nominalnog kursa bankinih bileta upola. A 10. oktobra 1720. izdat je dekter o prestanku upotrebe bileta posle 1. novembra.

Sledeća emisija papirnog novca u Francuskoj bila je 1776-1790. godine privatnim kreditnim društvom „Caisse D Escompte" u nominalama od 200 do 1.000 livri. U 1783. godine vlada Luja XVI prestala je zamenu ovih novčanih znakova i da bi pokrila budžetski deficit emitovala je novu emisiju, davši im prinudni kurs i pretvorivši ih u papirni novac koji

sl. 3. Džon Lo

nije zamenjiv za metalni. Količina novčanica u opticaju za pet godina porasla je skoro za pet puta.

sl. 4. Asignat iz 1790. godine

U 1789. godini, na osnovu dekreta od 19-21 decembra, bio je emitovan papirni novac Velike Francuske revolucije u nominalama od 200 do 1000 livri u visini od 400 miliona livri. U početku ovi asignati su donosili dobit od 5 % a zatim 3 %. Kao pokriće za asignate služila su konfiskovana kraljevska i crkvena dobra. Druga emisija asignata iz 1790. godine u visini od 800 miliona livri bila je bez procentne doboti i emitovana je u nominalama od 50 do 2.000 livri.

Asignati su proglašeni zakonskim platežnim sredstvom i primali su se uporedo sa metalnim novcem. Usled nestanka iz opticaja krupnog a i sitnog srebrnog novca asignati su postali nezamenjivi za metalni novac. Na osnovu dekreta od 1791. godine počele su se emitovati i male nominale od 10, 15, 25 i 50 sua kao i od 5, 10 i 25 livra. Pored ovoga usled nedostatka malih nominala u upotrebi je bilo dozvoljeno i korišćenje kupona asignata prve emisije.

Posle pada monarhije 1792. godine nacionalni Konvent uspostavio je u Francuskoj republiku. Od decembra 1792 - 1794. godine asignati su emitovani u različitim nominalama izraženim u suima ili livrama. Posle ustanovljenja franka kao novčane jedinice asignati od 1795. godine emituju se u francima, od 100 do 10.000 franaka.. Suma asignata u prometu uvećala se od 400 miliona livri u 1790. godini na 3775 miliona livri u 1793. godini. Pri tome njihova vrednost od 90 % u 1791 godini pala je na 17% u 1794. U septembru 1796. godine suma asignata u opticaju dostigla je iznos od 45,6 milijardi livra dok je njihova kupovna vrednost opala na 1/3 njihove nominalne vrednosti. U 1796. godini asignati su bili zamenjeni sa novim papirnim novcem- zemljišnim mandatima (Promesse de Mandat Territorial) u odnosu 30 : 1, ali ubrzo je ovaj odnos povećan na 100:1.

I teritorijalni novac je počeo brzo da gubi vrednost i u maju 1797. godine donesen je zakon kojim je sav papirni novac, asignati i teritorijalni mandati, postao bezvredan. Osnovana u 1800. godini Banka Francuske (Banque de France) počela je da emituje banknote čija je nominala bila u francima. U drugoj polovini XIX-početkom XX veka papirni novac je počeo da se emituje i u francuskim kolonijama u Africi, Aziji i Okeaniji.

U Engleskoj XVII veka neko vreme je bio u opticaju takozvani „novac Goldsmita" (Goldsmith Notes), koji su bili predhodnici budućeg papirnog novca. Kao rezultat toga što je Čarls I za sopstvene potrebe oduzeo deo gotovog novca engleskih trgovaca koji se čuvali u Taueru ili u državnoj kasi, oni su bili prinuđeni da traže novi način za njihovo čuvanje. Za obračun sa trećim licima počeli su da emituju papirne novčane doznake (praktično raspise ili menice) malih nominala i u većini slučajeva na zaokružen iznos. Ovo je dovelo do osnivanja privatnih komercijalnih banaka.

U 1694. godini osnovana je Engleska banka (ili Banka Engleske-Bank of England) koja je počela da emituje papirni novac. Prve banknote emitovane su u nominalama od 5 do 100 funti. Kasnije vrednost nominala je povećana do 1.000 funti (u 1725. godini), a takođe su se počele emitovati i banknote malih nominana od 1 i 5 funte (od 1797. godine).

Po ugledu na Banku Engleske 1695. godine osnovana je Banka Škotske (Bank of Scotland) koja je u početku emitovala banknote u nominalama od 5 do 100 funti, a kasnije i malih nominala od 1 i 2 funte i 1 i 2 gvineja.

sl. 5. Asignat od 10 livri izdat 1791. godine

Tokom 1727. godini banknote je počela da emituje Kraljevska banka Škotske (Royal Bank of Scotland), a od 1825. godine – Nacionalna banka Škotske (National Bank of Scotland) i mnoge druge banke.

U 1808. godini bila je osnovana u Dablinu Banka Irske (Bank of Ireland) koja je takođe emitovala

papirni novac. Posle stvaranja Republike Irske 1921. godine Banka Irske i još neke banke Belfasta nastavile su da emituju banknote u Severnoj Irskoj. Pored toga, u XIX i početkom XX veka mnogobrojne privatne i komercijalne akcionarske banke emitovale su sopstveni novac.

Tokom XIX i početkom XX veka banknote su počele da se emituju u kolonijama Britanske imperije u Aziji, Africi, Australiji i Novom Zelandu i Srednjoj Americi. Tako je u malom Hong Kongu banknote emitovalo 13 raznih banki.

Za svoje severnoameričke kolonije, u današnjim SAD, Britanija nije emitovala ni kovani ni papirni novac. Posle proglašenja nezavisnosti 1776. godine takozvani Kontinentalni kongres za finansiranje svoje borbe protiv engleske emitovao je „kontinental banknote" (Continental Currency) koje su brzo izgubile svoju vrednost.

Kako Konstitucija od 1789. godine nije odredila federalnu vladu isključivim emitendom papirnog novca, banke država su izdavale svoj novac. Tokom 1861. godine, posle početka građanskog rata između Severa i Juga, za pokriće ogromnih ratnih troškova, Kongres je doneo zakon o emitovanju prvih novčanica važećih na celoj teritoriji SAD. Sve novčanice SAD, emitovane od 1861. godine zakonito su platežno sredstvo po nominali.

U Nemačkoj su do njenog ujedinjenja 1871. godine razna kneževstva i privatne komercijalne banke emitovale papirni novac čija je vrednost iskazivana u talirima (severna Nemačka) i u guldenima (južna Nemačka). U Saksoniji blagajnički znak emituje se od 1772 godine, u Slezvig-Holštajnu od 1787, u Pruskoj od 1806. godine. Posle ujedinjenja Nemačke 1871. godine i uvođenja jedinstvene novčane jedinice marke (1 marka=100 pfeninga=1/ 3 starog talira) papirne novčane vrednosti počela je da emituje Rajhsbanka (Reichsbank) u nominalama od 20 do 1000 maraka (rajhsbanknote) i carska blagajna u nominalama od 5 do 50 maraka koji su bile jedinstvene za celu Nemačku. Sve do početka Prvog svetskog rata banknote Nemačke su se slobodno zamenjivale za metalni novac. Zamena novčanica za metalni novac prestala je posle početka rata.

Početkom XX veka papirni novac, čija je vrednost bila izražene u rupijima počeo je da se emituje u Nemačkoj Istočnoj Africi, i markama u Nemačkoj Jugozapadnoj Africi i Novoj Gvineji. Pored toga, pojedina filijale regionalnih banaka (u Bavarskoj, Badenu, Virtenbergu i Saksoniji) emitovale su papirni novac za lokalnu upotrebu.

Početak emitovanja papirnog novca u Austriji počelo je donošenjem dražvnog ukaza 1762. godine davši pravo Bečkoj gradskoj banci (Wiener Stadt Banco) da emituje banko-cedulje (Banco-Zettel). Od 1769. godine Bečka gradska banka postala je državna. Banko-cedulje emitovane su u nominalama od 5 do 1.000 guldena. Posle donošenja zakona, kojim je ukinuto ograničenje njihovog emitovanja količina banko-cedulja u opticaju je porasla a kurs im je počeo padati. Kako su imali dugo važenje banko-cedulje su obescenjene posle Sedmogodišnjeg rata (1756-1763).

Od 1800. godine počele su se emitovati banko-cedulje u vrednosti od 1 i 2 guldena. Realna vrednost banko-cedulja u 1809. godini bila je 38,8% njihove nominalne vrednosti. U 1811. godini provedena je denominacija svih banko-cedunja. Ova operacija izmenivši samo nominalu novčanog znaka nije mogla dovesti do stabilizacije vrednosti. U 1813-1816. godini u vreme napoleonovih ratova emisija novčanica svo vreme je povećavana a njihov kurs je opadao.

Posle završetka napoleonskih ratova 1818. godine Austrija je pristupila operaciji postepenog povlačenja u odnosu 250 papirnih guldena za 100 guldena u metalnom novcu. Emitovanje papirnog novca do 1863. godine ostvarivala je Privilegovana austrijska nacionalna banka (Privilegirte Osterreichische National Bank). Od 1880. godine papirne novčanice počela je da emituje Austro-Ugarska banka (Osterreichisch-Ungarische Bank) u početku vrednost im je bila u guldenima a od 1900. godine u krunama.

Tokom Revolucionarnih događaja 1848. godine u Vojvodini su za finansiranje srpskog pokreta izdavani asignati. Ovi asignati su štampani u Beogradu i imali su nominalu od 5, 10 i 50 forinti. Iz opticaja su počeli da se povlače u prvoj polovini 1849 pa sve do 1852. godine kada je bio krajnji rok.

sl. 6. „Promesse de Mandat Territoroal" na 25 franaka iz 1796.

Premda je bankarski sistem u Italiji bio jedan od najstarijih i najrazvijeniji (prve banke su otvorene krajem XII-početkom XIII veka) prve novčanice su bile emitovane u Kraljevini Sardiniji za vreme vladavine Karla Emanuela III u Torinu 1746. godine. Novčani znaci Sardinija-Pijemonta emitovan je u nominalama od 10 do 3.000 lira. Od 1785. godine papirne novčanice emituju se i u Papskoj državi u Rimu. Emitovanje novčanica vršile su dve banke S. Monte Delia Pieta di Roma i Banco di S. Spirito di Roma. Emitovane su novčanice u vrednosti od 3 do 3.000 škuda.

U Rimskoj republici 1798-1799., proglašenoj 15. februara 1789. godine uz podršku francuske armije koja je ušla u grad, emitovane su novčanice u nominalama od 25 do 100 bajoka od strane napred već spomenutih banki i asignati po ugledu na francuske od 3 bajoka do 10 paola (100 bajoka).

sl. 7. Kontinentalni novac od 1/3 dolara iz 1776. godine

Tokom XIX veka još u nekoliko italijanskih država počelo je emitovanje papirnih novčanica. Posle ujedinjenja 1861. godine italijanskih država u jedinstveno kraljevstvo Italiju pod vlašću kralja Sardinije-Pijemonta nastavljeno je emitovanje banknota i blagajničkih bonova za celo kraljevstvo. Od 1896. godine banknote emituje Banka Italije (Banca d Italia) u nominalama izraženim u lirama.

Prvi papirni novac (asignati) pojavili su se u Rusiji u vreme vladavine carice Katarine II Velike na osnovu njenog manifesta izdatog 29. decembra 1768. godini. U suštini to su bili novčani zapisi koje je bilo moguće zameniti za metalni novac u određenim bankama.Tekst je otšatampan crnom bojom na belom papiru samo sa jedne strane. Emitovani su asignati od 25, 50, 75 i 100 rubalja.

U 1786. godini emitovani su asignati od 5 i 10 rubalja. Novi asignati su bili štampani na papiru u boji- od pet rubalja na crvenom a od deset rubalja na plavom kako bi ih mogao razlikovati ogroman broj nepismenih.

Tokom 1840. godine počele su se emitovati depozitni i kreditni novac a 1843. godine iz opticaju su povučeni asignati koji su izgubili mnogo od svoje vrednosti.

Prvi papirni novac u Srbiji štampan je 1876. godine od strane Glavne državne blagajne. kako bi se finansirao srpsko-turski rat. Ove novčanice nikada nisu puštene u opticaj. Posle osnivanja 1884. godine Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije stekli su se uslovi za emitovanje novčanica. Iste te godine u Belgiji je štampana novčanica od 100 dinara plativa u zlatu. Kako je narod bio nepoverljiv prema ovoj vrsti i naviknut na metalni novca on ga je odmah menjao za zlato. Tek novčanica od 10 dinara štampana 1885. godine i isplativa u srebru stekla je široku popularnost kao i novčanice koje su emitovane posle nje.

sl. 8. Asignat iz 7 godine Rimske republike od 2 paola

Posle završetka Prvog svetskog rata i stvaranjem nove države Privilegovana Narodna banka Srbije 1920. godine prerasla je u Narodnu banku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i iste godine je emitovala nove novčanice u apoenima od 10, 100 i 1.000 dinara.

Izdavačka aktivnost Banke, bez obzira kako se zemlja zvala, bila je veoma živa i zanimljiva i ona traje do danas ponovo emitujući papirni novac za Srbiju kao u svom početku. ■

Branko Glišić

Klasifikacija pečata sa novčanica stranih zemalja nakon Prvog svetskog rata, koji pripadaju notafiliji Srbije (II)

Grupa A: pečati sa teritorije Kraljevine Srbije

Pečati civilnih vlasti na teritoriji Kraljevine Srbije uglavnom se javljaju u tri tipična geometrijska oblika koje smo slobodno nazvali "pravougaoni", "kružni" i "lučni" ("lučni" zbog dela teksta koji je lučno ili polukružno ispisan), s tim da su pravougaoni pečati najčešći, a lučni najređi. Pored ovih tipičnih oblika postoje i ređi primerci pečata koji su ovalnog oblika i u obliku teksta-žiga. Tekst na pečatima pisan je na srpskom jeziku, pretežno ćirilicom.

Pravougaoni pečati (sl. 3a, 4b, 4c, itd) i lučni pečati (sl. 3c, 4a, 5c itd) sadrže, u svojoj punoj formi, pomen imena države (Kraljevina Srbija), državni grb, ime organa koji je pečat naneo, prazna mesta (linije) za ručno ispisivanje broja protokola i datuma pečaćenja, i konačno ime grada u kom je pečat nanet. Bez obzira na navedena prazna mesta, datum i broj protokola neretko su izostavljeni. Pravougaoni i lučni pečati se često javljaju u redukovanoj formi, tj. bez jednog ili više od gore navedenih elemenata, a najčešće su izostavljani ime države, državni grb, prazno mesto za datum i ime mesta u kom je pečat nanet. Tipični pravougaoni i lučni pečati u suštini predstavljaju varijantu tekst-žiga bez okvira, ali u sebi pored teksta sadrže i druge elemente – grb i linije za upisivanje. Postoje i ređi pravougaoni pečati koji imaju okvir.

Kružni pečati (sl. 3b, 5b, 7b itd) imaju slične elemente kao pravougaoni, ali su bez praznih mesta za ispisvanje broja protkola i datuma. Broj i datum su bili dopisivani pored pečata, ili jednostavno izostavljani. Zbog malog prostora na okruglom pečatu često nisu prisutni ime države ili mesta u kom je nanet, a prisutno je samo ime sreza, okruga ili opštine. Tekst na pečatima može biti dat u punoj formi ili u vidu skraćenica. Uglavnom su prisutni sledeći tekst i skraćenice:

Кр. Ср. = Краљ. Срп. = Краљевски Српски ili Краљевско Српско;
Ср. Кр. = Срп. Краљ. = Српски Краљевски ili Српско Краљевско;
Нач. = Начелник ili Начелство;
Окр. (nakon Нач. ili Начелство) = Округ ili Округа;
Ср. (nakon Нач. ili Начелник) = Срез ili Среза.

Prema naređenju Ministra finansija pečaćenje je trebalo da vrše okružna načelstva i sreski načelnici, ali u praksi su i drugi ogranci lokalnih vlasti obavljali taj zadatak, uglavnom zbog želje da se žigosanje što pre obavi. Uzevši u obzir organe vlasti

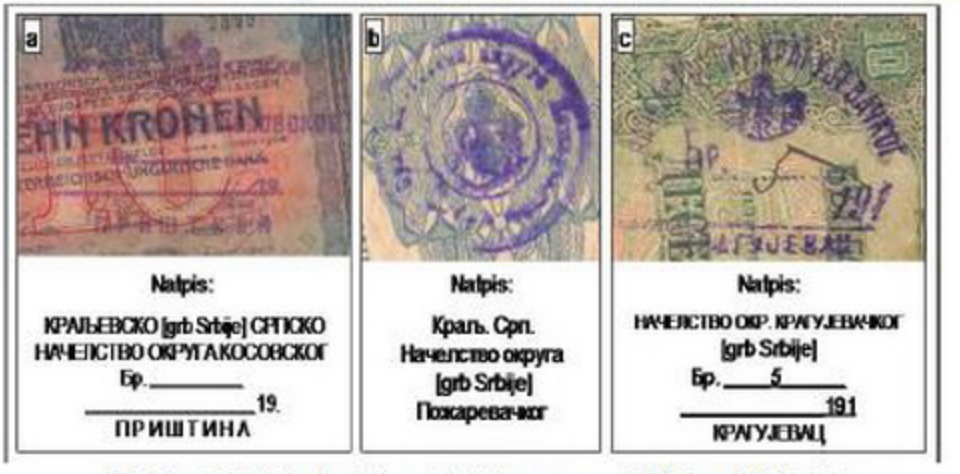

Sl.3: Primeri tipičnih okružnih pečata: (a) pravougaoni, (b) okrugli i (c) lučni

koji su ih nanosili, civilni pečati se mogu se svrstati u sledećih nekoliko grupa: A1 – pečati okruga (okružni pečati), A2 – pečati srezova (sreski pečati), A3 – pečati sudova (sudski pečati), A4 – gradski pečati i A5 – ostali pečati.

ne od strane osnovnih organa vlasti već od raznih njihovih odeljenja – poreskih, policijskih, blagajničkih itd. Pečati grupe A5 su po svojoj prirodi izuzeci pa za njih nije izvršena dalja podela na tipične i atipične.

Grupa A1: pečati okruga

Sl. 4: Primeri atipičnih okružnih pečata po natpisu: (a) preterano skraćen tekst i pečati koje su nanosila okružna odeljenja i nadleštva: (b) finansijska uprava, i (c) policijsko odeljenje

U svakoj od grupa A1 do A4 javljaju se pečati tipičnog izgleda i natpisa, ali i pečati atipični po izgledu i natpisu. Na tipičnim pečatima svake grupe nalazi se obavezno ime odgovarajućeg organa vlasti koji je pečat naneo – okružne (načelstvo), sreske (načelnik), sudske ili gradske. Pored ovoga, na tipičnim pečatima se nalazi bar još jedan od sledećih elemenata: ime Kraljevine Srbije, grb Kraljevine Srbije, ime mesta u kom je pečat nanet. Opšti izgled tipičnog pečata je karakterističan i prepoznatljiv. Manje varijante u tekstu, njegovom izgledu i njegovoj kompoziciji su moguće.

Atipični pečati razlikuju se od tipičnih po natpisu, opštem izgledu ili po organu vlasti koji ih je naneo. Tekst na njima može biti znatno skraćen, njegova kompozicija netipična, izgled pečata može biti znatno različit od tipičnog, ime države na pečatu nije Kraljevina Srbija već Kraljevstvo SHS. Mogu biti naneti

Pečate okruga, ili okružne pečate, nanosila su pretežno načelstva okruga i takvi pečati smatraju se tipičnima. Primeri tipičnih okružnih pečata različitih oblika prikazani su na sl. 3.

Pored tipičnih pečata postoje i dve podgrupe atipičnih pečata. Prvoj podgrupi pripadaju pečati koje su nanosila načelstva okruga, ali tekst na njima je netipičan – npr. može biti preterano skraćen ili sa imenom Kraljevstva SHS umesto Kraljevine Srbije. Drugoj podgrupi atipičnih pečata pripadaju oni koje nisu nanosila načelstva okruga već neka njihova odeljenja kao što su okružne finansijske uprave, blagajne, policijska odeljenja ili poreska odeljenja. Primeri atipičnih pečata dati su na sl. 4.

U Kraljevini Srbiji je nakon Prvog svetskog rata bilo ukupno 29 okruga i oni su predstavljeni u

Sl. 5: Tipični primeri sreskih pečata: (a) pravougaoni, (b) okrugli i (c) lučni

prvom delu teksta u prethodnom broju „dinara". U nekim od većih gradova postojalo je više vrsta okružnih pečata, tipičnih ili atipičnih, pa procenjujemo ukupan broj vrsta okružnih pečata na 40 do 60. Tokom izrade teksta bilo nam je dostupno 28 pečata (32 sa varijantama boje), ali zbog ograničenosti prostora oni nisu detaljnije predstavljeni u ovom tekstu.

postojao bar jedan okružni i bar jedan sreski pečat (npr. videti sl. 3c i 5a). Primeri tipičnih sreskih pečata različitih oblika prikazani su na sl. 5.

Slično okružnim, i sreski pečati imaju svoje atipične predstavnike koji se od tipičnih razlikuju po organu koji ih je nanosio ili po izgledu i natpi-

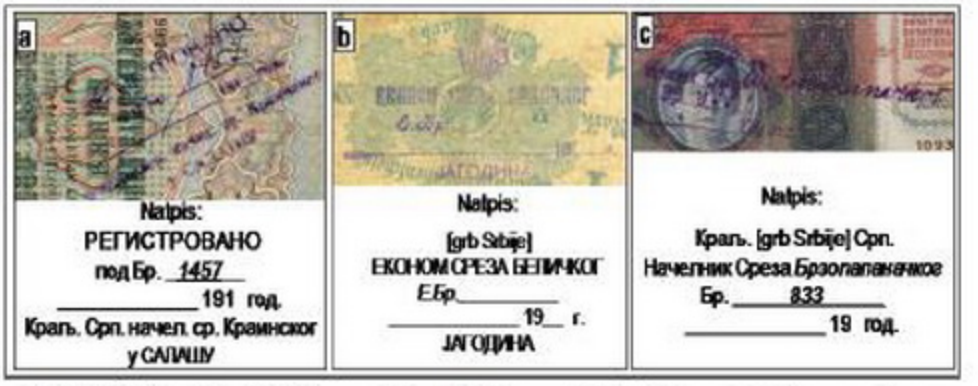

Sl. 6: Atipični sreski pečati: (a) sa natpisom "registrovano", (b) pečat nanet od strane sreskog ekonoma i (c) pečat na kome je ime sreza dopisano rukom

Grupa A2: pečati srezova

Svaki okrug bio je podeljen u nekoliko srezova (uglavnom 3 do 8). Na žalost, nismo uspeli da dođemo do kompletnog spiska svih srezova u Srbiji nakon Prvog svetskog rata, ali uspeli smo da odredimo njih 125. Ukupan broj srezova sigurno je nešto veći, pretpostavljamo 135 do 150. Kod utvrđivanja u kom srezu je pečat nanet, treba voditi računa da se dešavalo da srezovi koji pripadaju različitim okruzima imaju isto ime. Kako kod okruglih pečata često nije navođeno ime sedišta sreza, postoji mogućnost pogrešnog utvrđivanja. Npr. Kolubarski srez je postojao u Valjevskom okrugu sa sedištem u Mionici (videti sliku 5b), ali i u Beogradskom okrugu, sa sedištem u Lazarevcu.

Tipične pečate srezova (sreske pečate) nanosili su načelnici srezova. Sedišta okruga ujedno su bila i sedišta srezova, pa je za sedišta okruga najčešće

su. Dve podgrupe atipičnih sreskih pečata čine oni sa natpisom "registrovano" i oni koje su izdali sreski ekonomi. Pored navedenih, postoje i drugi atipični sreski pečati koji se od tipičnih primeraka razlikuju po natpisu ili kompoziciji. Primeri atipičnih sreskih pečata prikazani su na sl. 6.

Kao i u slučaju okruga, određeni srezovi imali su više vrsta pečata ili su isti pečat nanosili u različitim bojama, što povećava broj vrsta i varijanti pečata. Zbog velikog broja srezova i potenciajlno velikog broja vrsta i varijanti pečata, grupa sreskih pečata najbrojnija je u kategoriji pečata nanošenih na teritoriji Kraljevine Srbije. Procenjujemo da se broj vrsta i varijanti sreskih pečata kreće između 250 i 400. Tokom izrade knjige bilo nam je dostupno 99 vrsta pečata srezova (108 sa varijantama boje), ali zbog ograničenog prostora oni nisu ovde detaljnije predstavljeni.

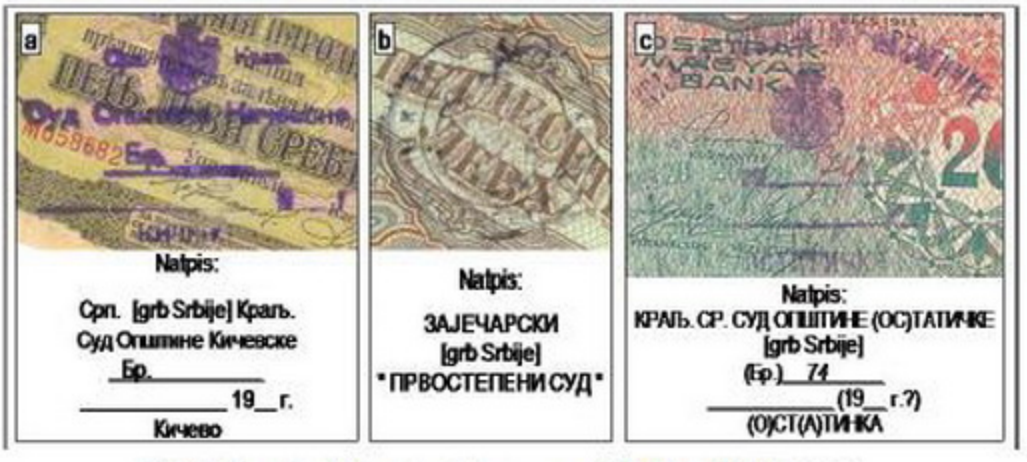

Slika 7: Primeri sudskih pečata: (a) pravougaoni, (b) okrugli i (c) lučni [20]

Grupa A3: pečati sudova

Pečati sudova, ili sudski pečati, nanošeni su ili u mestima (opštinama) koja nisu bila sedišta ni okruga ni sreza, ali u kojima je postojala potreba za pečaćenjem, ili su pak nanošeni u centrima okruga ili srezova gde je postojala pojačana potreba za pečaćenjem pa okružni i sreski pečati nisu bili dovoljni. Pečati sudova su, dakle, mogli biti nanošeni u velikom broju mesta – od veoma malih, kao što su npr. Orlanci ili Svileuva, do velikih i važnijh kao što su Zaječar i Ćuprija (gradovi koji su bili sedišta okruga). Zato je nemoguće dati bilo kakvu procenu o broju vrsta sudskih pečata. Uprkos velikom mogućem broju mesta u kojima su mogli biti nanošeni, pečati sudova, prema našem iskustvu, nalaze se sa učestalošću sličnom učestalosti okružnih pečata.

Natpis:

РЕГИСТРОВАНО
под Бр. _____
суд општине Свилеувске
у СВИЛЕУВИ

Sl. 8: Pečat suda sa natpisom "registrovano"

Natpisi na pečatima sudova obično sadrže rang suda: "opštinski sud", "sud opštine", "prvostepeni sud", itd., mesto nanošenja, i državna obeležja – ime i grb Kraljevine Srbije. Prema izgledu, veoma su slični prethodno opisanim okružnim i sreskim pečatima, a pored tipičnih oblika – pravougaonog, kružnog i lučnog, često se nalazi još jedan oblik tipičan za sudske pečate, a to je ovalni. Tipični primeri pravougaonog, okruglog i lučnog sudskog pečata prikazani su na sl. 7. Sudski pečati imaju i atipične predstavnike, a krakteristični su oni sa natpisom "registrovano". Jedan primer prikazan je na slici 8. Tokom izrade teksta bilo nam je dostupno, na direktan ili indirektan način, 27 pečata sudova (28 sa varijantama boje).

Grupa A4: gradski pečati

Gradski pečati nanošeni su u većim gradovima, sedištima okruga ili srezova, u kojima je postojala pojačana potreba za pečaćenjem pa okružni i sreski pečati nisu bili dovoljni. Gradski pečati mogu se slobodno podeliti u dve podgrupe: pečate izdatih od lokalnih gradskih vlasti, mahom opštinskih vlasti i vlasti graskih kvartova, koji se smatraju tipičnima, i ostale gradske pečate izdate od raznih gradskih nadleštva i odeljenja, koji se smatraju atipičnima. Poznata su nam samo dva grada u kojima su nanošeni pečati vlasti gradskih kvartova, a to su Beograd i Bitolj. Ovi pečati su pravougaonog oblika, a primeri su dati na sl. 9. Atipični gradski pečati su nešto ređi, i dva primera su data na sl. 10.

Pečat na slici 10b atipičan je po svom izgledu – pisan je latinicom i u sredini umesto grba sadrži ime mesta – Ljubovija. Nije jasno zašto je ovaj pečat toliko različit od ostalih, ali u njegovu autentičnost ne sumnjamo zato što se nalazi na novčanici koja bila markirana i nostrifikovana i tokom drugog pečaćenja.

Po broju vrsta, gradskih pečata ima manje nego svih prethodno predstavljenih. Ipak, zavisno od mesta u kom je pečaćenje vršeno, novčanice sa ovim pečatima ne moraju biti preterano retke – tako, na primer, novčanice sa pečatima gradskih kvartova Beograda ne predstavljaju posebnu retkost (ne treba brkati broj vrsta pečata sa ukupnim brojem novčanica pečaćenih istim pečatom). Tokom izrade knjige bilo nam je dostupno svega 12 različitih gradska pečata.

Grupa A5: ostali pečati

Pored okružnih, sreskih, sudskih i gradskih pečata postoje i drugi pečati koji se ne mogu klasifikovati u grupe predstavljene u prethodnim poglavljima, a neke od njih nisu nanosili zvanični organi

a	b	c
Natpis:	**Natpis:**	**Natpis:**
ОПШТИНА БРЕЗОВАЧКА	Краљ. [grb Srbije] Срп.	КРАЉ. [grb Srbije] СРП.
Бр._____	КВАРТ ПАЛИЛУЛСКИ	КВАРТ ВАРОШКИ
_____ 191_ г.	Бр. 112	Бр. 17
БРЕЗОВА	_____ 191_ г.	7/II
	Београд	у БИТОЉУ

Sl. 9: Primeri pečata opština (a), i gradskih kvartova Beograda (b) i Bitolja (c)

vlasti nego su ih nanosile neke druge institucije kao što su škole, preduzeća, Crkva itd. Broj vrsta pečata nanetih od svake institucije pojedinačno je mali, pa su ovi pečati svrstani u jednu grupu – ostali pečati. Tokom izrade teksta bilo nam je dostupno samo šest različitih pečata ove grupe.

Sl. 10: Atipični gradski pečati: (a) pečat policijskog odeljeka u Majdanpeku i (b) pečat poglavarstva u Ljuboviji – jedini poznat latinični pečat sa teritorije Kraljevine Srbije

U literaturi su pronađeni opisi dva pečata naneta na bugarske leve od strane Kraljevske finansijske uprave u Zaječaru. Finansijske uprave su pretežno nanosile pečate tokom druge nostrifikacije, ali postojanje pravougaonih pečata okružnih finansijskih uprava nanetih tokom prve nostrifikacije (videti sl. 4b) uverava nas u mogućnost da su ovi pečati verodostojni. Budući da se radi o pečatima Kraljevske finansijske uprave, dakle ne sreske, okuržne ili gradske, odlučili smo da ovaj pečat svrtamo u grupu A5, a ne u neku od prethodno navedenih grupa. Direktno su nam bila dostupna i četiri pečata koja nisu nanosili organi vlasti, i oni su prikazani na sl. 11.

Nije jasno da li su svi ovi pečati nanošeni legalno, tj. uz dozvolu Ministarstva finansija SHS u mestima u kojima nisu postojala predstavništva civilnih vlasti (okruga, srezova, sudova itd) koja bi ih nanosila, ili ilegalno, od strane pojedinaca koji su imali pristup pečatu, i koji su hteli da "proture" neoverene novčanice kao overene, zloupotrebljavajući nepismenost u stanovništvu – naime ovi pečati uglavnom na sebi imaju grb Srbije isto kao i važeći pečati, pa su mogli biti lako proturani kao pravi. Ukoliko je bilo koja od ove dve pretpostavke tačna, smatramo da ovi pečati imaju notafilsku vrednost jer su nanošeni u periodu 1918-19. i odslikavaju prilike vremena u kojem su nastali.

Na osnovu pregledanih novčanica sa pečatom Neradovačke škole (koje nisu retke), pogotovu većih apoena bugarskih leva koji su bili i numerisani, sa velikom sigurnošću možemo ustvrditi da je ovaj pečat bio nanošen legalno u periodu 1918-19. Kao dodatni prilog mogućnosti da je pečaćnje od strane škola moglo biti legalno, treba navesti da su pored pečata pronađenih u Srbiji (sl. 11a i 11b) pronađeni pečati škola i u drugim delovima Kraljevstva SHS, preciznije u Sloveniji, što navodi na pomisao da su određene škole mogle imati pravo na pečaćenje.

O pečatu stovarišta soli u Radujevcu nemamo dovoljno podataka, ali i ovde se mogu navesti dve činjenice koje navode na mogućnost da je ovaj pečat nanošen legalno: kao prvo, trgovina solju bila je državni monopol i moguće je da je zbog toga stovarište u Radujevcu imalo posebne privilegije i pravo na pečaćenje, a kao drugo pronađeni su pečati solarskih društava koji su nanošeni i u drugim delovima Kraljevstva SHS, preciznije u Hrvatskoj, što podržava mišljenje da su preduzeća solju mogla imati pravo na pečaćenje.

Sl. 11: Primeri ostalih pečata nanošenih od školske uprave, stovarišta soli i Crkve

Na kraju ne treba isključiti mogućnost da su neki pečati grupe A5 u stvari moderni falsifikati načinjeni kako bi obmanuli kolekcionare. Moguće je da je falsifikator u skorije vreme uspeo da pronađe autentičan pečat iz perioda 1918-19. koji je naneo na novčanicu koristeći bilo originalno bilo moderno mastilo. Ovakvi falsifikati nažalost danas nisu retki i imali smo prilike da ih vidimo na notafilskom tržištu.

O savremenim i modernim falsifikatima biće reči u jednom od narednih tekstova. ■

Љубомир С. Стевовић

СРПСКИ ШТИТ

Порекло

Византију је основао најчувенији Нишлија на свету, Константин I Велики (рођен 274. у Нишу, цар 306-337), када је 330. пренео престоницу Римског царства у град који је по њему добио име Константинопољ, садашњи Цариград или Истамбул, на месту старе грчке колоније Византион. Од почетка своје владавине Константин је био поборник верске толеранције. Легенда каже да је Константин 312. пред битку са римским побуњеницима видео на небу крст и речи „У овом знаку ћеш победити". Одмах је ставио златан крст на црвену квадратну заставу и победио. Тако је настао чувени Константинов стег (сл. 1), државна застава Византије, иако у то доба грбови још нису постојали.

сл. 1

сл. 2

сл. 3

сл. 4

Грбови су почели да се развијају као идентификациони симболи крсташких трупа у XII веку. У византијски културни простор стижу 1204, када су Крсташи освојили Цариград и прогласили Латинско царство. Основни знак крсташких грбова је био штит са крстом и четири фигуре између кракова. После до тада највеће пљачке у историји, Крсташи су за грб Латинског царства узели Константинов стег, ставили га на штит и додали му четири златна крстића у круговима (сл. 2). Године 1261. никејски цар Михаијло VIII Палеолог ослобађа Цариград од крсташке окупације иза грб обновљене Византије узима црвени штит са златним крстом и четири слова „В", византијским „вита" (које се у старој Грчкој звало „бета"), почетним словом Византије (сл. 3). Овај грб се у хералдици, науци о грбовима, краће зове „Византијски штит".

После Косовске битке кнеза Лазара је наследио старији син Стефан (кнез 1389-1402, деспот 1402-1427). Од оца је наследио два грба, двоглавог белог орла на црвеном пољу, државни грб Србије још од Краља Милутина, од 1314, (сл. 5) и породични грб, кацигу са биволским роговима (сл. 6). Стефан је био вазални кнез и морао је да Турцима даје војну помоћ. Тако се 1402. код Ангоре (данашња Анкара) са 5000 српских тешко оклопљених коњаника борио уз султана Бајазита против татарског кана Тамерлана. У бици је учествовало скоро 200.000 људи. Стефан и његови коњаници су се храбро тукли, али су ипак Татари победили. Бајазит је пао у ропство, где је ускоро и умро, а Стефан се са оклопницима пробио кроз татарске редове и кренуо за Србију. Уз пут је свратио у Цариград, где је у име цара Манојла II Палеолога, који је био ожењен Јеленом Драгаш, унуком цара Душана, владао регент Јован VII, његов братанац. Дочек јунака из битке код Ангоре је био свечан и Јован VII је Стефану доделио титулу деспота, највишу после царске. Тако је Кнежевина Србија постала Српска Деспотовина.

Поставши деспот, Високи Стефан је по угледу на Византијски штит узео за грб Српске Деспотовине црвени штит са сребрним (белим) крстом и четири слова „С", које се у старосрпској азбуци звало „слово", почетним словом Србије (сл. 4). Хералдичке боје су остале исте као у држаном грбу Србије са двоглавим орлом. У нашој хералдици

сл. 5

се овај грб скраћено зове „Српски штит", а сам симбол крста са четири „слова", уколико није на штиту, зове се „Српски тетраграм" (грчки, тетра = четири; грама = слово). Треба обратити пажњу да су „слова" у грбу Српске деспотовине и слова „вита" у грбу Византије окренута од крста, и да је то њихов једини исправан положај.

сл. 6

У част прогласа Српске Деспотовине, деспот Стефан Лазаревић је 1402. исковао сребрни новчић са деспотским монограмом на аверсу и српским тетраграмом на реверсу (сл. 7). *„Слова" су постављена под правим углом на дијагонале крста, тако да грб има савршени склад са четири осе симетрије. Иако су „слова" постављена дијагонално, њихова оријентација је правилна, јер су окренута од крста.*

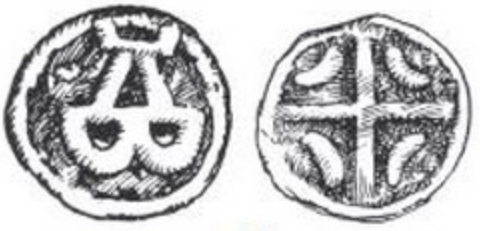

сл. 7

Други по старости српски тетраграм се налази у манастиру Дечани, на тракама великог полијелеја (округли свећњак који виси испод централног кубета) који су кнегиња Милица и њени синови Стефан и Вук обновили између 1402. и 1405, (сл. 8).

Тумачење

Након пада Византије (1453) и Српске Деспотовине (1459) под Турке, настаје хералдичко затишје до краја XVI века. После Тридентског сабора (1545-1567) Римска курија је основала Collegium Iliricum који окупиране балканске народе проглашава за „Илире". Ти „Илири" су имали велико царство под заштитом Светог Јеронима. Најпознатији „илирски" цареви су били Душан и Урош Немањић, и владали су над 9 краљевина: Србијом, Рашком, Босном, Бугарском, Македонијом, Приморјем, Славонијом, па чак и Хрватском! Цар Душан је био и хрватски цар! Као доказ, од 1595. појављује се двадесетак рукописаних „Илирских грбовника" са извитопереним грбовима српских династија: двоглавим орловима Немањића и Црнојевића крила су окренута нагоре, тако да су уместо орлова „у полету" добијени орлови „у слету", Македонија се преко грба први пут у историји појављује као држава, итд. Ипак, у грбу Србије (сл. 9 и 10) слова су насликана као на дечанском хоросу (сл. 8).

сл. 8

Слова „Б" (византијско „вита") и „С" (старосрпско „слово") у грбовима Византије и Србије су током времена тумачена на разне начине. Средњовековна западна хералдика није знала за слова у грбу, већ само за геометријске фигуре и слике из природе, па су још крсташи почели да „В" у грбу Византије тумаче као оцила. Средином XVII века француски хералдичар Марк Вултон је измислио да су слова „В" са византијског штита почетна слова девизе „Цар Царева Царује Царевим" (грчки, Василеус Василеон Василеон Василеусин) а бенедиктински калуђер Ди Канж их је тумачио и као слова „В" и као оцила, а слова „С" из српског грба само као оцила. Исфорсираним свођењем почетних слова Византије и Србије на заједнички појам „оцила" католички „лоби" је покушао да православним грбовима одузме национални и патриотски карактер и замени атавистичким симболом. То би можда и успело да је грб Византије имао четири „С" а грб Србије четири „В"...

Почетком XVIII века, хрватски „полихистор и хералдик" Павле Ритер Витезовић, по оцу Немац родом из Сења, школован у Белгији, члан Хабзбуршке делегације Комисије за разграничење (с Турцима) Карловачког мира (1699) штампао је на латинском језику Стематографију илирских грбова са циљем да пропагира величину хрватске или илирске нације.

У Витезовићевој Стематографији Балкан је подељен на 56 територијалних грбова, међу којима се налази и 20 нових, измишљених грбова према некадашњим античким подручјима. Историјска држава Немањића је подељена на Србију, Рашку, Трибалију, Македонију и Раму. У пропратним стиховима уз грб Србије (сл. 11), Витезовић се „оцилима" надовезује на Ди Канжа и ламентира:

Серблија носи као знак крста и оцила на црвеноме пољу;
За крст је она претрпела многе ватре.
Сада кад је крст оборен, она подноси још (нове) ударце.
Стоја је и по судбини и стварно названа Сервијом.

Ако су слова „С" по Ди Канжу могла да постану оцила, онда по Витезовићу и Србија (Серблија) може да постане земља робовања Сробија (Сервија, латински, сервус = роб, слуга)! - Хрватски историчар Иво Банац је Витезовићеву хералдику оценио као „грбовнички панкроатизам који је у исто време био повјесни конструкт и политички програм".

После Мале сеобе Срба (1739) на чело Карловачке митрополије је дошао пећки патријарх Арсеније IV Јовановић и почео да ради на националној и верској обнови Српског народа у Аустрији. Да би парирао Витезовићу, патријарх је од Христифора Жефаровића наручио да преведе Стематографију на славеносербски језик. Ту су поред Витезовићевих грбова, са преводом пратећих стихова, објављени портрети тридесетак српских светитеља (од тога 7 бугарских) и владара из славне прошлости, заједно са портретом патријарха Арсенија IV Јовановића и титулом „целаго Илирика патријарх". Тако је Жефаровићева Стематографија као историјски албум и приручник постала најтраженија књига свога доба и доживела два издања у великом тиражу. Жефаровић је уз грб Србије (сл. 12) дао нешто ублаженије тумачење Витезовићевих стихова:

сл. 9

Крст, оцила Серблији стоје написани,
Ради Христа у отаџбини многе битке прима.
Сада Христу оруженом опет задају ране
Тако делом Сервију право називају.

Почетком 1830-их, Сима Милутиновић-Сарајлија (1791-1847), устаник, песник, слободни зидар и велики противник илирског покрета, је у духу националног романтизма дао своје тумачење српског тетраграма:

„Србе Србски Србству Спасствовао"
Које нико нек не преиначи,
Јер шта може светије да значи?

Затим се 1840-их у Подунавци и Сербском народном листу водила расправа: „Шта значи на Српском грбу крст и шта ће рећи она четири писмена илити оцила?", у којој се углавном сматрало, на основу Жефаровићеве Стематографије, да они представљају хришћанске врлине (крст) и

сл. 10

челично постојанство (оцила).

Године 1859, генерал и песник Јован Драгашевић (1836-1915), тада питомац Артиљеријске школе, под утиском мирног и срећног завршетка Свето-Андрејске скупштине, која је извршила парламентарну револуцију и без крви вратила на престо династију Обреновића, у својој песми „Јека од гусала" је надахнуто дао ново тумачење српског грба:

Па чуј Србе, о почуј не браће,
Ова патња нек је наук за те;
Изван тебе тражићеш бадава –
САМО СЛОГА СРБИНА СПАСАВА,
Тако Србу пише и на грбу.

сл. 11

«Јека од гусала» је брзо постала врло популарна, тако да су већ после неколико деценија сви веровали да да је девиза САМО СЛОГА СРБИНА СПАСАВА плод народне поезије. О томе сам Јован Драгашевић говори у писму из 1891. године упућеном Јовану Бошковићу, професору Велике школе и директору Народног позоришта у Београду:

Драги имењаче,
Пре неки дан у «Дн(евном) Листу бијаше некакав чланак, који је наиред иставио мото „Само Слога Србина Спасава" потписав испод тога „Срп(ске) нар(одне) песме."

Не много иза тога изиђе у „Срп(ској) Застави" чланак, који почиње изреком „Само Слога Србина Спасава" говорећи да је"Срп(ско) нар(одно) певаније".

Не умем да ти кажем што је значио мој смеј због тога. Толико, што бијаше ми, што се моја та изрека уноси у народне умотворине; али – и жао ми бијаше, да се моје лично од мене још за живота отима. Српска интелигенција за сваку Шилерову или Гетеову изреку зна да је њихова, а за изреку једног свог раденика незна чија је?

Облик слова

Пред почетак Првог српског устанка 1804, Стефан Гавриловић је у Сремским Карловцима насликао за Карађорђа заставу (сл. 13) са српским штитом и „оцилима" према Жефаровићевој

Стематографији (сл. 12), али која почињу да личе на слова „С“.

сл. 12 и 13

Тек 15 година после Другог устанка, 1830. Султан је признао Милоша Обреновића за наследног кнеза Србије, али му није дао и право на државни грб Кнежевине. Зато, кад је књаз Милош 1834. покренуо службени лист „Новине Србске“, у наслов је стављен незваничан грб (сл. 14): штит са четири Слова „С“ са декоративном круном, која не представља знак никаквог, па ни кнежевеског суверенитета, и около венац пола од маслиновог (лево) и пола од храстовог (десно) лишћа.

За време полемике о Српском грбу у Подунавци, једино је драгачевски прота Јанко Михаиловић обратио пажњу на облик „оцила“: „Ја сам приметио још кад је Адолф Берман у типографији био, да у нашим грбовима оцила изгубише прави свој вид, и посташе као неке крунице недограђене.“

сл. 14

Протина критика се односи на грб са насловне стране „Новина Србских“ (сл. 14) јер је Адолф Берман био њихов издавач и уредник. Берман је био најобразованији штампар у Србији тога времена, али као Прус пореклом, није интимно доживљавао симболику српског штита, тако да његов тетраграм представља незграпан компромис између затворених слова „С“ и оцила.

Кад је књаз Милош посебним ферманом 1838. добио од Султана право на грб са кнежевском порфиром и круном, одмах је у Бечу наручио државни печат са грбом Кнежевине Србије, на коме су уместо „оцила“ права слова „С“ (сл. 15).

сл. 15

Каснији уредници Српских новина су 1840. и 1846. мењали стилизацију грба Кнежевине Србије на насловној страни (сл. 16), али се Берманов српски штит са „недограђеним круницама“ уместо слова „С“ одржао до 1882.

сл. 16

После прогласа Кнежевине за Краљевину Србију 22. фебруара 1882, на предлог Стојана Новаковића направљен је нов државни грб. Српски штит са грба Кнежевине је постављен на груди Немањићког двоглавог белог орла, испод хералдичке круне која означава краљевски суверенитет. Бечки посланик Филип Христић је на препоруку Едуарда фон Фрајхена, директора свих царских уметничких збирки, ликовно решење поверио двадесетчетворогодишњем Ернсту Кралу, студенту Уметничке занатске школе у Бечу. На сл. 17 приказан је Кралов грб без порфире. Иако је направио штит по свим правилима хералдике, млади Крал није схватио суштину српског ћириличног тетраграма. Дводелна Кралова „слова“ личе на бројке 3 или слова З са дршком. После Пруса, Аустријанац је српски тетраграм отуђио за још један корак даље.

сл. 17

Кралова „слова“ се најбоље виде на сл. 18, на садашњем Знаку војске Србије. Војска је прошле године за свој службени „Знак припадности Војсци Србије“, узела Српски штит са актуелног грба Републике Србије. Са хералдичког гледишта, то је исправан избор; узет је претензиони штит са државног грба. Међутим, то је Кралов грб Краљевине Србије из 1882, који су „експерти“ 2004. прогласили за грб Републике Србије! Републике немају право на грб са неименованом хералдичком краљевском круном која означава облик краљевског државног уређења! Чак и ако је то 2001. предложила промонархистичка комисија за „нове“ државне симболе. ■

сл. 18

Nenad Bjeloš i Brane Tušar

NARODNI FRONT JUGOSLAVIJE

Narodni front je otpočeo da se stvara u Jugoslaviji, kao i nekim drugim evropskim zemljama tokom narastanja fašističke i ratne opasnosti, još tokom 1934 godine. Četvrta zemaljska konferencija KPJ dala je prilično neodređenu direktivu za stvaranje antifašističkog fronta. 1935. godine stvara se široki antifašistički narodni front po direktivi Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije upućenoj partijskim organizacijama.

1937. godine dolazi do organizovanog i sistematskog stvaranja Narodnog fronta u Jugoslaviji, koji se stvara odozdo, u narodu, na inicijativu i pod rukovodstvom KPJ. U svoje redove okuplja sve rodoljubive i napredne građane u odbrani od fašističke najezde, bez obzira na njihovu partijskui ideološku pripadnost. Već 1941. godine, analizirajući nastalu situaciju, zauzima stav u pripremanju i organizovanju oružanog ustanka protiv okupatora, ostvarujući saradnju sa bivšim prvacima građanskih partija koje se nisu stavile u službu okupatoru.

Značajni rezultati postignuti su i u Sloveniji osnivanjem Oslobodilne fronte (OF), u koju su ušli, pored komunista, hriščanski socijalisti, napredni deo Sokola i građani progresivnih kulturnih radnika.

U Narodnooslobodilačkom ratu (NOR) Jugoslavije Narodni front okuplja sve one koji su bili spremni da se bore pod zastavom KPJ protiv okupatora i njihovih domaćih sluga, te postaje izraz organizovanog i političkog jedinstva narodnooslobodilačkog pokreta. Njegovi osnovni zadaci su: borba protiv okupatora i domaćih izdajnika, stvaranje i učvršćivanje bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije i izgrađivanja narodne vlasti.

sl 1. Orden Narodnog fronta Jugoslavije 1947-1953.

U skladu sa sadržajem, dobio je i nov naziv – Narodnooslobodilački front (NOF).

Formiraju se Odbori Narodnooslobodilačkog fronta koji su obavljali najčešće i funkciju političkih organa tj. organa Narodnooslobodilačkog fronta.

Veliki značaj za proširenje i jačanje Fronta i osposobljavanje za nove zadatke, imao je prvi kongres, održan jula 1945. godine u Beogradu, na kome je izvršeno ujedinjenje zemaljskih narodnooslobodilačkih frontova u jedinstvenu organizaciju, koja je u skladu organizacije dobila naziv NARODNI FRONT JUGOSLAVIJE (NFJ). Tom prilikom ustanovljena su zvanja i priznanja najzaslužnijim pregaocima u izgradnji i jačanju zemlje.

Počasna zvanja dodeljivana su kao znak narodnog priznanja radnicima koji su se svojim zalaganjem u radu i drugoim zalaganjima na polju privredne izgradnje lično istakli, dali primer drugima i doprineli razvitku i napredku narodne privrede FNRJ.

Tako su dodeljivana sledeća počasna zvanja radnicima Socijalističke izgradnje:

- Udarnik
- Prvak socijalističkog rada
- Istaknuti prvak socijalističkog rada
- Junak socijalističkog rada Narodne Republike
- Junak socijalističkog rada FNRJ.

Počasno zvanje Udarnik dodeljivano je radnicima koji su utvrđenu normu premašivali za ustanovljeni postotak. Radnik koji je dobio zvanje udarnika obavezno je predlagan za dodelu Medalje rada.

Počasno zvanje Prvak socijalističkog rada dodeljivano je radnicima koji su zvanje udarnika zadržali neprekidno i najmanje dvanaest meseci, kao i onima koji su se svojim radom i zalaganjem posebno istakli. Svi Prvaci socijalističkog rada, koji su dobili ovo zvanje predlagani su za dodelu Ordena rada III reda.

Počasno zvanje Istaknuti prvak socijalističkog rada dodeljivano je udarnicima koji su to zvanje zadržali neprekidno tri godine, kao i drugima koji su svojim radom i primernim zalaganjem u radu znatno doprineli unapređenju određene privredne grane ili više grana narodne privrede. Istaknuti prvaci socijalističkog rada, koji su dobili ovo zvanje predlagani su za dodelu Ordena rada II reda.

Počasno zvanje Junak socijalističkog rada Narodne Republike dodeljivano je udarnicima, kao i radnicima koji su pokazali izvanredna zalaganja u radu i dali lični doprinos i rezultate rada koji su bili značajnog uticaja i koristili narodnoj privredi, državnoj i društvenoj i kulturnoj izgradnji u podizanju i napretku zemlje. Svi počasni nosioci zvanja Junaka socijalističkog rada Narodne Republike (koja su i najmasovnije dodeljivana 1947 i 1948) uz ovo zvanje dobijali su i znak u vidu Ordena Narodnog fronta Republika u kojima su stekli to zvanje, a automatski predlagani za dodelu Ordena rada I reda.

Počasno zvanje Junaka socijalističkog rada FNRJ dodeljivano je radnicima koji su se svojim radom i doprinosom naročito isticali organizacijskom–neposrednom delatnošcu na području industrije, poljoprivrede, transporta, trgovine, otkrića i tehničkih pronalazaka, kao i na podizanju države, socijalističke narodne privrede, nauke i kulture, porastu moći i ugleda FNRJ i time stekli posebne zasluge za narod i državu. Pored počasnog zvanja Junaka socijalističkog rada FNRJ, mnogi od njih prethodno su poneli i počasna zvanja, i bili odlikovani republičkim ordenima NF kao i saveznim odlikovanjima za rad. Za počasno zvanje Junaka socijalističkog rada FNRJ, Narodni front dodeljivao je Orden Narodnog fronta Jugoslavije na osnovu propisa NFJ i FNRJ.

Odlikovanje Narodnog fronta Jugoslavije izrađeno je od naročite pozlaćene legure bronze, ovalnog oblika visine 59 mm i širine 43 mm. Prednja strana odlikovanja (avers) prikazuje u centralnom delu srebrno patinirani medaljon u reljefu, u kojem su prikazani radnica i radnik u hodu. Radnica iznad glave nosi krčag, a radnik u visini pojasa macolu (teški čekić). Medaljon je apliciran na zlatnu podlogu koju simbolizuje mašinski točak obavijen sa leve i desne strane sa po dva klasa žita. U donjem delu klasje povezuje srebrenasta skraćenica ispisana ćirilicom „НФЈ„ Narodni front Jugoslavije. Iznad medaljona i kompozicije u nadvišenju je crveno emajlirana zvezda petokraka sa čije leve i desne strane vijore po tri zastave ispunjene odgovarajućim bojama emajla. U donjem delu ispod kompozicije razvijena je traka, uzdignutih krajeva koja obavija donju kompoziciju sa ispisanom ćiriličnom devizom „ЗА ПОЖРТВОВАН РАД„ u belom emajlu. Ispod trake je stilizovana emajlirana zastava FNRJ sa zvezdom petokrakom u sredini.

Zadnja strana (revers) ordena, u gornjem delu ima vijak sa maticom. Na vijku je utisnuta signatura proizvodjaca „IKOM –Zagreb„. U donjem delu ispod matice nalazi se signature (broj) ordena.

Za ovo odlikovanje ne postoji znak (zamenica) u vidu trake ili lente. Odlikovanje se nosi na sredini džepa kaputa. Izvršni odbor NFJ uz znak odličja izdavao je uverenje.

UVERENJE

sl 2. Uverenje Ordena NFJ

1947. godine NFJ ostvaruje ogromne uspehe. U vreme kampanje Inforbiroa i grubog napada na FNRJ, NFJ je pokazao političku čvrstinu revolucije i nezavisnost zemlje. Krupne unutrašnje promene u društvenom razvitku zemlje, zahtevale su i drugačiju ulogu NFJ. U vezi sa tim 1953. godine promenjen je naziv u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ).

SSRNJ je organizacija radnog naroda koja okuplja građane i njihove organizacije na dobrovoljnoj osnovi radi razvijanja političke inicijative i aktivnosti za izgradnju socijalizma i socijalističkog društva, odnosa na političkoj osnovi socijalističke demokratije, održava i razvija veze sa socijalističkim partijama i državama naprednim demokratskim pokretima sveta.

Time je SSRNJ kao najmasovnija društvenopolitička organizacija, postala najširi oslonac društveno-političke aktivnosti i društvenog samoupravljanja radnog naroda SFRJ sve do početka 1992. godine, kada, iz poznatih razloga, i prestaje da postoji... ■

Зоран Илић

Храбри каплар Милунка Савић

Србија је у својој историји имала много храбрих људи који и данас заузимају почасна места у многим светским енциклопедијама. Али, скоро невероватна је чињеница да је у њеној историји најодликованији војник била жена!

У нашем народу солунци су синоним за предане родољубе, постојане страдалнике и храбре ратнике. Другим речима, то су прослављени ветерани једног од најважнијих ратова у српској историји. Наравно да је било и жена-солунаца, а међу њима се нарочито истицала тиха и неустрашива Милунка Савић, рођена 1888. године у селу Копривници код Рашке.

Када је 1912. године започео Први балкански рат, Милунка Савић, двадесетчетворогодишња девојка, одсекла је дуге кике, ставила шајкачу на главу, обукла мушке чакшире и сељачки копоран, па кренула у Београд. Чула је да тамо уписују добровољце. Јавила се нареднику и рекла да се зове Милутин. Док је старешина загледао, одсечно је рекла:

- Хоћу пушку!

Тако је и било. Са својом добровољачком јединицом кренула је на фронт, али рат је већ био завршен. Турци су напустили Балкан.

У Другом балканском рату, за краће време, постала је неустрашиви борац. У саставу Дринске дивизије је, између осталог, учествовала у борбама око опседнутог Скадра (заузет 22. априла 1913) и у Брегалничкој бици (30. VI - 8. VIII 1913). На Брегалници добија Медаљу за храброст и капларски чин. У јуришу Милунка је рањена. Извукли су је са бојишта и однели у пољско превијалиште. Када су откопчали копоран, њена тајна је била откривена, видели су да је женско.

За време великог рата 1914, Милунка је као резервни каплар чекала позив и ратни распоред. Није га добила, па се једног дана обрела у штабу генерала Степе Степановића.

- Кући! - рекао је генерал Степа.

Није имала прилику да му каже да неће кући, да је каплар, да је имала ватрено крштење с Бугарима, да има Медаљу за храброст. Отишла је право у Крагујевац, у штаб начелника Врховне команде војводе Радомира Путника.

- Ја сам Милунка Савић, каплар српске војске, хоћу свој

ратни распоред, господине војводо - рекла је одлучно у једном даху.

Искусни ратник, увиђајући да пред собом има младу, али одлучну девојку, благо рече:

- Добро, буди болничарка. Штета је да погинеш тако млада.

- Нећу да будем болничарка! Хоћу пушку!

- Онда дођи сутра, па ћемо видети! - рекао је стари ратник, рачунајући да ће се млада девојка предомислити.

- Остаћу овде и чекаћу вашу одлуку! - рекла је непомирљиво.

На ратном саветовању тога поподнева, одлучено је да Милунку Савић прими мајор Воја Танкосић. Тако се Милунка Савић, у мушком оделу, с пушком о рамену, реденицима на грудима и бомбама о појасу, нашла у борбеном строју.

Прву Карађорђеву звезду с мачевима стекла је на Дрини. „Бојиште ври... Кључа... Војници као да су добили крила: прешли преко Дрине и гоне Швабе. Милунка се за тренутак одлепи од своје десетине, изби на брежуљак, па одозго баци две бомбе... У том тренутку налете група Аустријанаца.

- Предајте се! - грмну Милунка.

Швабе без речи побацаше пушке и дигоше руке увис! Одвела их је команданту пука и рапортирала:

- Господине пуковниче, двадесет заробљених Шваба!

Касније, када је непријатељ отеран преко Дрине, командант пука Димитрије Митић, пред стројем је питао војнике:

-Војници, чије груди заслужују Карађорђеву звезду са мачевима?

Пук у једном гласу, грмну:

- Каплара Милунке Савић!

- Милунка Савић, три корака напред! - одјекну команда.

Једва се покренула. Тада је први пут у животу осетила неки страх. Ставили су јој на груди Карађорђеву звезду с мачевима". Другу је стекла као поднаредник после Горничанске битке 1916. године.

Када је приликом повлачења српске војске 1915. године тешко рањена, она је, пренета кроз Албанију, доспела на Крф и, после лечења и опоравка у Бизерти, поново стаје у прве борбене редове српске војске.

У бици на Црној Реци заробила је 23 бугарска војника...

Следеће борбе су јој донеле два ордена француске Легије части и француски Ратни крст са златним палмом. Тада је већ била наредник.

Преживела је девет ратних рана.

Добитница многих одликовања, међу којима уз већ поменуте две Карађорђеве зведе са мачевима и два француска Ордена Легије части и Медаље "Милош Обилић", после ИИ светског рата метлом је себи зарађивала за живот, а умрла је у Београду 5. октобра 1973. године, запостављена, као и многи Солунци.

Иако њену леґенду не може ништа да затамни, године лете, а све дебљи слој прашине на српским енциклопедијама сиґуран је знак да неће много времена проћи када ће Србија потпуно да заборави своје великане. А ми већ данас треба да се прибојавамо одговора на питање: када би којим случајем Милунка сишла на Земљу, колико би Срба било спремно да стане пред њу и мирне је савести погледа у очи? Ја већ данима безуспешно покушавам да се сетим некоґ ко то и заслужује. ■

Душан Ковачев

НОВАЦ КРАЉА БЕЛЕ II УГАРСКОГ У СРБИЈИ

Угарски краљ Бела II и Краљица Јелена

Злосрећни мађарски краљ Бела II, син Алмоша, вољом краља Калмана Угарског ослепљен је због очеве издаје краљевства. Калманов син Стефан II, сажалио се на свог брата од стрица, па оставши без деце, ожени Белу кћерком свог верног савезника, српског великог Жупана Уроша I Вукановића, Јеленом.

денари краља Беле II

Одмах по крунисању Беле II, на сабору у Араду, краљица Јелена је наредила да се казне виновници зла које је нането њеноме мужу. Из имовине кажњених властелина краљ је наредио да се награде властелини који су били верни њему.

Бела II је владао од 1131-1141. године и наследио га је малолетни син Геза II. Током малолетства Гезе II, стварну власт у Угарској вршили су краљица мајка Јелена и њен брат Белуш, који је постављен за угарског палатина. Савезнички однос Срба и Мађара је био веома

Денари Гезе II

значајан за очување самосталности Угарске и Србије. Под руководством палатина Белуша у Угарској су први пут угошћени хоспиталци и темплари. Белуш је са једним прекидом, био угарски палатин скоро све време владавине Гезе II. Краљица мајка Јелена и ујак Белуш, добро су васпитали Гезу, који је постао способан угарски владар.

Сребрни денари краљева Стефана II и Гезе II, налазе пут и до наших нумизматичара. Били су у оптицају на северу данашње Србије и циркулисали до дубоко у централну Србију. Једноставне израде, на себи носе мотиве крсташких симбола, типичне за оно време. ■

Duško Grbović

IZLOŽBA „NOVAC U ZAVIČAJNOM MUZEJU JAGODINA"

(Galerija Zavičajnog muzeja, 29. X - 15. XII 2009)

Novac se definiše kao „sve ono što je opšteprihvaćeno kao sredstvo plaćanja za robu i usluge i za otplatu dugova". Za novac se još kaže da je to „posebno izrađen metal ili hartija, utvrđenog oblika, boje i veličine, određene vrednosti, da ga država izdaje i služi kao opšte sredstvo plaćanja." U svom razvoju, novac je prošao kroz razne faze. Tokom vremena razvile su se posebne naučne discipline koje proučavaju određene vrste novca: numizmatika (metalni novac), notafilija (papirni novac), skripofilija (hartije od vrednosti). Novac je predmet sakupljanja, obrađivanja, publikovanja, izlaganja pojedinaca i institucija. U muzejima se formiraju numizmatičke zbirke, čija se građa prezentuje putem tematskih i studijskih izložbi. Studijskom izložbom, otvorenom 29. oktobra 2009. godine, Zavičajni muzej u Jagodini predstavio je javnosti numizmatičku zbirku nastalu tokom 55 godina postojanja ustanove.

Numizmatička zbirka Zavičajnog muzeja u Jagodini počela se formirati kada je osnovano posebno (muzejsko) odeljenje pri Gradskoj državnoj arhivi 1953. godine koje prikupljalo građu za muzej. Prikupljan je i numizmatički materijal i literatura. Nakon formiranja muzeja kao samostalne ustanove, septembra 1954. godine, nastavlja se sa prikupljanjem novca. Tokom vremena formirana je dosta bogata zbirka. Za period do sredine XV veka prikupljeno je oko 4500 primeraka grčkog, rimskog, vizantijskog i srpskog srednjovekovnog novca. Ovaj deo zbirke proučava stručnjak Arheološkog odeljenja. Deo zbirke koji obuhvata period od sredine XV veka do modernih vremena ima oko 4.700 kovanica, 1.500 primeraka novčanica i 150 zamena za novac (žetona i bonova) i predmet je proučavanja stručnjaka Istorijskog odeljenja.

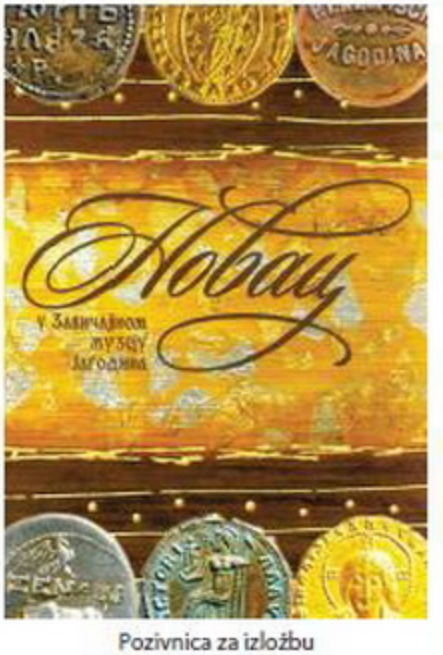

Pozivnica za izložbu

Ideja o izložbi rodila se 2007. godine. Nakon dve godine ona je realizovana. Čine je: građa iz Numizmatičke zbirke, građa iz Fonda društvene istorije Istorijskog odeljenja, kopije novčanica iz Sektora za trezor Narodne banke Srbije, predmeti iz filijale Sosijete Ženeral banke u Jagodini, predmeti iz privatnog vlasništva.

Postavku izložbe čine sledeći segmenti: Pojava novca; Grčki novac; Rimski novac; Zapadno-evropski novac u srednjem veku; Srpski novac u srednjem veku; Novac Dubrovačke republike; Novac Mletačke republike; Novac Otomanskog carstva (Turska); Novac Austrije i Ugarske (XVI-XIX vek); Novac drugih zemalja (XVI-XX vek); Papirni novac stranih država; Novac Kneževine i Kraljevine Srbije (1868-1918); Papirni novac u vreme okupacije (1915-1918); Novac Kraljevstva/Kraljevine SHS/Jugoslavije (1918-1941); Novac iz vremena okupacije Srbije (1941-1944); Novac socijalističke Jugoslavije (DFJ; FNRJ; SFRJ)(1944-1992); Novac u vreme tranzicije (SRJ/SCG/RS)(1992-2009); Hartije od vrednosti; Žetoni i bonovi; Savremena sredstva plaćanja; Štedne knjižice. Građa je izložena u 25 vitrina (metalni novac, žetoni, bonovi, savremena sredstva plaćanja, štedne knjižice), 2 posebna staklena odeljka (ostave rimskog odnosno vizantijskog novca), 12 panoa (papirni novac, hartije od vrednosti (akcije, ček, menica)). Pored vitrina i panoa nalazi se 17 uramljenih natpisa koji svojim tekstovima pokrivaju sve segmente izložbe.

Izložbu prati katalog na 52 strane u boji. Čine ga: uvod, osnovni tekst sa fotografijama pojedinih primeraka novca, popis izloženog novca i druge građe, bibliografija, izvodi iz recenzija dr Mirjane Vojvode i mr Nikola Crnobrnje. Pokrovitelj-Skupština grada Jagodine, a donatori: Narodna banka Srbije-Beograd i Ralex-Jagodina.

Izrada novčanica sa likom posetioca

Izložbu je prigodnim govorom otvorio mr Nikola Crnobrnja, arheolog, numizmatičar, muzejski savetnik u penziji, koji je 1986. godine u Zavičajnom muzeju obradio ostavu rimskog novca. Na osnovu tog istraživanja nastala je publikacija: *Ostava rimskog novca (Valerijan-Dioklecijan)* koja je u izdanju Zavičajnog muzeja štampana 1987. godine. Između ostalog gospodin Crnobrnja rekao je:

„ ... Izložbom koja je pred nama Zavičajni muzej Jagodine, kao istorijski, na prigodan način predočava svoj programom zacrtani sadržaj rada. U širokom vremenskom rasponu prati život i zbivanja na matičnom području koji muzeološki pokriva. Naime, novac je ovde prisutan od IV/III veka stare ere što potvrđuju starogrčki nalazi iz okoline (ostave iz Gloždara i Levča). Izložbom su dalje obuhvaćena kovanja Rima, Vizantije, Srpske srednjovekovne države, Turske, zatim novci evropskih država, te Kneževine i Kraljevine Srbije, svih Jugoslavija i tako sve do naših dana, odnosno savremene monete Republike Srbije. Jednom rečju, u malom, istorija monete, koja je osvedočena, ne samo kao platežno sredstvo, već je istovremeno neizbrisiv trag kultura i civilizacija na ovom prostoru ..."

Čestitke autorima izložbe

U saradnji sa Centrom za posetioce Narodne banke Srbije, 29 i 30. oktobra, organizovana je izrada suvenir novčanica sa likom posetilaca, što je izazvalo posebnu pažnju publike. Istoričar iz tog Centra, Nikola Đukić, je pomenuta dva dana u jagodinskim osnovnim i srednjim školama držao predavanja o istorijatu novca, Narodne banke i značaju štednje. ■

Katalog ordenja i medalja
Kraljevine Srbije, Crne Gore
i Kraljevine Jugoslavije

Obaveštenja na telefon:

Tel: ++ 381 64 116 17 90
Nebojša Mitrović

Ljiljana Bakić

MEDALJA SA IZLOŽBE GRADA VRŠCA I VRŠAČKOG SREZA

Poljoprivredna i zanatska izložba grada Vršca i vršačkog sreza otvorena je 15. avgusta i trajala je do 15. septembra 1902. godine. Posle svetskih i velikih državnih izložbi na Zapadu, kao i izložbi u Banatu, u Oravici (1869), Aradu, Segedinu, Temišvaru (1891) i milenijumske izložbe u Budimpešti, gde je prikazan visok razvoj kulturnih institucija, poljoprivrede, trgovine i zanata, Vršac se predstavio svojom izložbom koja je najavljivana u tadašnjoj štampi još 1900. godine

U izveštajima u novinama posle održavanja izložbe i u dokumentaciji koju je Muzej dobio od Rudolfa Mažarija saznajemo o izložbi. Izložbu je otvorio mađarski ministar trgovine Ludvig Lang. Odbor izložbe: R. Mažari (director izložbe), Karol Vajfert (gradonačelnik) i Edvard Horvat (sekretar). Paviljoni izložbe bili su postavljeni na dva mesta: na severnoj strani parka i u blizini železničke stanice. Gostujući paviljoni bili su iz Stamore i Velikog Žama. U pozivnici na nemačkom i mađarskom jeziku upoznajemo se sa manifestacijama uz izložbu: 15. avgusta je otvaranje izložbe, 21-23. je skup Južnougarskog naučnog udruženja; 24. temišvarsko udruženje organizuje nagrade za konje, svinje i goveda; 31. avgusta Kongres Temišvarskog trgovinskog i zanatskog udruženja; 7. i 8. septembra Kongres vinogradarstva i trgovine vinom.

Na izložbi koja je prikazivala dostignuća iz oblasti poljoprivrede industrije i zanata učestvovali su izlagači iz Budimpešte, Temišvara, Velikog Žama, Stamore, Kovina, Pančeva… Izložba je pokazala da naši proizvođači mogu da konkurišu svojim proizvodima. Po izveštajima izložbu je posetilo više od 50.000 ljudi. Taj uspeh već opravdava sjajno realizovanu izložbu. Ali, ukoliko se gleda na materijalni uspeh, onda se s pravom može reći da je veliki. U poređenju sa, na velika zvona najavljivanom izložbom u Presburgu (Bratislava), koja je iskazala deficit od 118.000 kruna, Vršačka izložba je iskazala višak od 7.192 krune.

Osim sopstvenog zalaganja, vrščani treba da zahvale Temišvaru, ali Ministru trgovine - Langu koji je, ne samo materijalno, već i svojim pojavljivanjem podržao izložbu. Na drugoj strain Ministarstvo za zemljoradnju nije pokazalo nikakvu zainteresovanost za izložbu, i čak je nije ni materijalno podržalo.

Na izložbi je bilo 1.000 izlagača. Nagrađeno je 765 učesnika: zlatnim medaljama (59), srebrnim (195) i bronzanim medaljama (152), priznanje-diplomom (282), diplomom za učešće (24), zahvalnicama, i dr.

Medalje, koje su dodeljivane na izložbi i koje skreću pažnju svojom lepotom izrađene su od bronze pozlaćene ili posrebrene, prečnika 53 mm i težine 54,4 grama. Av: Simboli poljoprivrede i zanata - plug, snop žita, srp, nakovanj, čekić, preslica, krčag. U egzergu levo i desno po jedna lovorova grana, a preko njih, u sredini jedan grozd između dva lista vinove loze. Rv: Grb - tri brežuljka, na vrhu srednjeg nalazi se utvrđenje, a na brežuljku desno - crkvica. Ispod je prikaz vinograda, a u podnožju tri tornja i zgrada. Gore ruka drži buzdovan. Polovina grba ima osnovu od gustih vodoravnih kalenura. Oko grba ornament. U povišenom linijskom prstenu tekst na mađarskom: VERSECZ-VÁROSI ÉZ VERSECZ- JÁRASI KIÁLLITÁS. 1902. ■

Zoran Ilić

SOLUNSKI PROCES

Junačko držanje srpskog naroda u Prvom svetskom ratu poznato je i najmlađim generacijama, bez obzira na to što im aktuelni događaji skreću pažnju daleko od domovine. Jedinstvo naroda i Vlade, naročito prilikom povlačenja pred neuporedivo brojnijim neprijateljom, i danas ne negiraju ni oni koji ne gaje neki posebno prijateljski odnos prema Srbiji, dok se hrabrost srpske vojske prilikom oslobađanja okupirane zemlje, još uvek može da upotrebi kao primer na javnom času iz patriotizma.

Atentat u Sarajevu

Ipak, kako to obično biva, postoji jedan događaj koji je vredan pažnje, pored ostalog, i što baca senku na ta slavna vremena, kako po tragičnom kraju mnogih učesnika, tako i po nepovoljnim reakcijama u Srbiji, ali i u inostranstvu, iako se tadašnja srpska vlada trudila da smiri strasti.

Radi se o tzv. *Solunskom procesu,* koji je vođen na Krfu sredinom 1917. godine, gde su suđeni i streljani ili osuđeni na višegodišnju robiju pripadnici organizacije *Crna ruka,* koji su bili i istaknuti oficiri srpske vojske.

Zavirimo malo u događaje koji su prethodili suđenju, i koji su bili u direktnoj vezi sa odlukom Vlade da se obračuna sa svojim oficirima, u čije junaštvo niko nikada nije sumnjao.

Karakteristično je, da novembra 1916, počinju intenzivniji razgovori o miru između Francuske i Austrije, i da se baš u to doba na Krfu i Solunu pronose najfantastičniji glasovi o pripremi vojske za pobunu.

Već decembra 1916. pregovori dobijaju svoj određeni oblik. Jedna od glavnih tačaka o kojoj treba da se pregovara bili su i zahtevi za Srbiju.

U to doba srpska Vlada na Krfu donosi odluku da se izvestan broj oficira pohapsi i neki oficiri da se povuku sa fronta i interniraju u Lutri. Uhapšeni u Solunu stavljaju se pod istragu i u pritvor „za delo pobune u vojsci i prevrat". Istraga duže vremena tapka u mestu.

12. februara (31. januara) 1917. car Karlo u svojim pregovorima, a u tački koja se odnosi na Srbiju, izjavljuje da pristaje da se izvede puna restauracija Srbije s tim, da joj se prizna jedan široki teritorilalni izlaz na more, ali bez dinastije Karađorđevića na čelu. U to vreme u Solunu počinje istraga nad uhapšenim članovima tajne organizacije „Ujedinjenje ili Smrt".

17. aprila (4. marta) 1917. car Karlo, u svojim pregovorima, pristaje na punu obnovu Srbije, sa izlaskom na Jadransko more, i dinastijom Karađorđevića na čelu. U Solunu se donosi odluka da se uhapšenim oficirima sudi „za delo pobune u vojsci i prevrat".

24. aprila (11. marta) 1917. car Karlo kao uslov za separatni mir sa saveznicima naročito ističe za Srbiju „sa svoje strane Ausrija će tražiti kao osnovni i apsolutni uslov da Kraljevina Srbija u buduće prekine svaki odnos i uništi svako društvo ili organizaciju koja bi imala za cilj raspad Monarhije, naročito Narodnu Odbranu da lojalno sprečava svim sredstvima u njenoj vlasti svaku političku agitaciju bilo u Srbiji bilo izvan njenih granica, i o tome dade obavezu pod jemstvom Sila Sporazuma". Tada je u Solunu počelo suđenje uhapšenih oficira za delo „pobune u vojsci i prevrat" i vršio se uviđaj na terenu zbog „atentata" koji se, kažu desio pre 6 meseci (29. avgusta).

Pismo cara Karla unapred je rešilo sudbinu optuženih oficira. Njihovo uništenje bilo je i pismeno uslovljeno. U ovom trenutku, izgleda, da je njihova presuda bila uslov za ostvarenje separatnog mira između Austrije i Saveznika – specijalno Srbije. Uništenje tajne organizacije po ovakvom zahtevu cara Karla, Krfska Vlada, kako izgleda, rešila je da ispuni u bukvalnom smislu te reči.

U prvi mah Vlada je izabrala za krivicu pobunu vojske za vreme rata. Ova optužba izazvala je ogromno zaprepašćenje u čitavom svetu. U Srpskoj vojsci, koja je plenila svojim patriotizmom otkriveni su ljudi koje je Vlada nazvala izdajnicima, a koji su bili na daleko poznati kao nacionalni junaci !Vlada je time bacila najveću ljagu ne samo na pojedine ljude, ne samo na vojsku, već na srpski narod – tvrdeći da se u njegovim redovima nalaze izdajnici, i to u redovima ljudi, koji su komandovali trupama, vodili ih kroz slavu i stradanje, vršili do kraja svoju dužnost.

Ova teorija, koja je u prvi mah, iznenadila i zaprepastila srpski izbeglički svet, a zbunila naše saveznike, bila je u isto vreme, najslabija strana smišljenog plana naših političara, u želji da se dodvore Austriji.

Apis, Vulović i Malobabić sa kolegama iz organizacije "Crna ruka"

Kategoričan zahtev cara Karla V, koji je on u svoma pismu od 24 (11) marta 1917. godine stavio Saveznicima „da Kraljevina Srbija ubuduće prekine svaki odnos i uništi svako društvo ili organizaciju, koja bi imala za cilj raspad Monarhije, naročito Narodnu Odbranu" - bio je dakle pravi ako ne i jedini uzrok suđenja u Solunu.

Ovaj zahtev samo je produženje zahteva iz ultimatuma koji je Austrija 1914. godine stavila Srbiji posle izvršenog atentata na prestolonaslednika Franca Ferdinana u Sarajevu. Vlada je pristupila dakle izvršenju kategoričnog zahteva austrijskog još mnogo ranije no što ga je car Karlo izrično postavio pošto se povela za pogrešnom

procenom pozicija zaraćenih strana, i ubeđena u to da će mir biti zaključen pre definitivnog rešenja oružjem jedne od ratujućih strana, Krfska Vlada je verovala, da će budući mir biti nepovoljan za Srbiju. Zbog toga je ovu ponudu, pa i svaku drugu, koja bi joj se prilikom ovih pregovora ponudila, primila kao jedinu kotvu svog spasenja.

Do mira nije došlo. Klemanso je prekinuo pregovore. Antanta je pobedila, ali ostaje činjenica da je ondašnja srpska Vlada učinila sve da do mira dođe. Ona je ispunila zahteve Austrije. Organizacija „Ujedinjenje ili Smrt" je uništena.

ЉУБА ВУЛОВИЋ
артиљеријски мајор

Namera da se Dimitrijević i drugovi moraju suditi bila je očigledna, i pala je baš u vremenu kad su otpočeli pregovori za separatni mir i kad su pali zahtevi cara Karla. Inače, ne bi se čekalo od 29 avgusta 1916. do marta 1917. pa tek tada da se počne sa suđenjem za delikt atentata. Da je atentat izvršen, ne bi se oklevalo. Ne bi uviđaj zakasnio više od 6 meseci. Tako isto i delo pobune bilo bi isleđeno ranije. Jedini dokaz bila je pismena izjava Dimitrijevića da je on organizovao atentat u Sarajevu, i svedočenje dvojice svedoka, od kojih je jedan (Temeljko Veljanović) bio optužen za ubistvo i iz pritvora pozvan da svedoči, a drugi (Milan Ciganović) direktni učesnik Sarajevskog atentata koga je Austrija optužila za atentat i tražila da mu se sudi. I sa procenom je evidentno otezano, da se vidi kakvi se uslovi postavljaju. I tek kad su oni poznati radi se brzo, energično, prelazi se preko kapitalnih činjenica, osuđuju ljudi, da bi se imale slobodnije ruke za razgovore.

Izgleda, da su su razlozi unutrašnje prirode poklopili sa onima spoljne nužde. Delo pobune i prevrata, s tim da se zaključi separatni mir s neprijateljem, usmrtilo bi ih u slučaju pobede Saveznika, a delo atentata im je brzo presudilo, pošto je mir s Austrijom izgledao na pragu, i što je se mnogo bolji mogao kupiti kad se osude organizatori Sarajevskog atentata. Promena odluke, vidi se, pala je onda, kad je car Karlo postavio svoje uslove. Od tada, vodi se proces za atentat. I kako se pregovori ubrzavaju, gledišta utvrđuju, i pozicije pregovarača menjaju, tako se i rukovodi solunskim procesom.

Presuda nižeg vojnog suda izrečena je 5. juna. Viši vojni sud odobrio je presudu 18. juna, a egzekucija nad trojicom osuđenih (Dragutin Dimitrijević Apis, Ljuba Vulović i Rade Malobabić) izvršena je 26. juna. Mnogi poznati oficiri osuđeni su na duge vremenske kazne, od kojih je većina i umrla u zatvoru.

U Solunu je izvršena jedna sudska nepravda. Nastradali su mnogi oficiri ne zato što su radili nešto protiv svog naroda ili kralja, već što je rđava procena svetskih i ratnih događaja srpskoj vladi pružila izgovor za odluku koja joj svakako bila (uzaludan i beskoristan) deo ispunjenja austrijskog ultimatuma iz 1914.

Revizija suđenja (koja pomalo liči na obračun komunističke vlasti sa Kraljevinom) održana je od 2. do 13. juna 1953. i presuđeno je da se svi osuđenici rehabilituju kao potpuno nevini.

Bez obzira na sve rečeno teško je dati tačan odgovor na pitanje da li je Solunski proces mogao da se izbegne. Možda se krije i u odgovorima na pitanja da li je Srbija mogla da izbegne 28. jun 1389, ili 1. decembar 1918, 27. mart 1941, 29. novembar 1944, 24. mart 1999. ■

Vladimir Pavićević

AKCIJE BEOČINSKE FABRIKE CEMENTA

Ove godine se navršava 170 godina postojanja, neprekidnog i uspešnog rada Beočinske fabrike cementa. Sve je počelo sa Adamom Klarkom kada je davne 1839. godine pokrenuo prvu proizvodnju cementa za potrebe izgradnje tzv. Lančanog mosta u Budimu. Kvalitet cementa iz Beočina se ubrzo pročuo širom Evrope. To je bio povod za podizanje dve nove fabrike cemeta i tzv. Ćikova i Futoova fabrika 1855. godine i Redlih Melona i Orenštajn 1886. godine za trgovinu cementom. Propašću prve 1887. godine, ostaje samo ova druga. Kupovinom svih prava tzv. Činove fabrike cementa 1898. godine Orenštajnova firma se registruje kao „Unija beočinskih fabrika cementa Redlih, Orenštajna Špicer, a 5. jula 1906. prerasta u Uniju Beočinskih fabrika" a.d. Na konstituisanoj skupštini ovog Društva, donose se pravila o radu (Statut) koji će sa manjim izmenama važiti sve do Drugog svetskog rata.

Propašću Austrougarske monarhije 1918. godine nastaju nove društveno-istorijske i ekonomsko – političke prilike koje su korenito uticale na organizaciju rada Beočinske fabrike.

U skladu sa čl. 250. TRIJANONSKOG ugovora o miru od 4. jula 1920. godine, Kraljevina SHS se obavezala da neće sekvestirati imovinu mađarskih državljana u Vojvodini. Pošto je Unija Beočinskih fabrika cementa a.d. bila u podređenom položaju u odnosu na vlasti nove države Kraljevine SHS, našlo se kompromisno rešenje. Unija unosi celokupnu imovinu u novo preduzeće Beočinska fabrika cementa a.d. Beočin, čiji kapital (u skladu sa čl. 6. pravila Društva) iznosi 13.500.000 dinara. Unija dobija ovu protivvrednost kroz 18.900 akcija pojedinačne nominalne vrednosti od po 500 din. i 4.050.000 dinara u gotovini. Ukupan kapital je bio podeljen na 27.000 akcija koje su glasile na donosioca. U donjem desnom uglu svake akcije stoji overa poreskog ureda u Iloku o plaćenoj taksi na ove akcije.

Za akcionare BFC-a bila je od posebnog značaja 1926. godina. Na glavnoj godišnjoj skupštini akcionara održanoj 29. maja 1927. godine u Beočinu, (Skupštini je prisustvovalo 19 akcionara sa deponovanih 19.028 akcija), u skladu sa Zakonom o revalorizaciji od 7.8.1926. godine, menja se stav 1. člana 6. o radu Društva. Društveni kapital se povećava i deli na postojeće akcije, tako da je nova nominalna vrednost akcije uvećana tri puta. Nominalna vrednost PUNOPLAĆENIH, NA DONOSIOCA VEĆ VAŽEĆIH AKCIJA, povećana je tzv. činom „ŽIGOSANJA" postojećih akcija. Tzv. ŽIGOSANJE akcija izvršeno je pečatiranjem svake akcije izdate 1920. godine u Beočinu, u donjem delu desne strane sa dva pečata. Jedan je o izvršenoj revalorizaciji, na kome stoji da se nominala akcije od 500 dinara povećava na 1.500 dinara, pet akcija od 2.500 na 7.500 dinara i 10 akcija od 5.000 dinara na 15.000 dinara. Pečat je urađen na donjoj desnoj strani svake akcije – desno uz suvi žig Beočinske fabrike.

Desno od prvog žiga nalazi se pečat o plaćenoj taksi kao povećanu vrednost tadašnjeg Ministarstva trgovine i finansija. Ispod njega nalazi se okrugli pečat poreske uprave u Iloku potpisanog i zavedenog na akciji naznačenim brojem 6300/930.

Do početka 1940. godine, Skupština akcionara i uprava su uspešno rukovodili radom BFC-om.

Propašću Kraljevine Jugoslavije Beočin i BFC dospeva u sastav nove vlasti NDH sve do 16.10.1944. BFC dobija novo ime BFC „Dr. Ante Pavelić". Ustaška vlast je krajem 1941. i početkom 1942. godine nizom improvizovanih i nezakonitih odluka ustrojila svoje poslovodstvo. Skupština akcionara je mogla da sa samo tri akcionara donosi pravovaljane odluke. U skladu sa tim, Zagrebačka „Croacija", fabrika za proizvodnju cementa, ustupa 10 akcija Peri Blaškoviću – domobranskom pukovniku i potonjem generalu, radi vršenja funkcije predsednika skupštine akcionara. Na osnovu „Zakonskih odredbi o rasnoj pripadnosti" – donete krajem aprila 1944, i „zaštitne odredbe o zaštiti narodne i arijevske kulture hrvatskog naroda", - donete početkom juna 1941. godine, nova vlast akcionare i menadžment, u kome su bili Srbi i Mađari jevrejskog porekla (i banke iz Srbije), proteruje i vrši fizičku likvidaciju nad njima.

Odlukom Odelenja za trgovinu i industriju Glavnog izvršnog odbora ATV od 8.11.1944. godine, BFC je sekvestirana. Formalno-pravno vlasnici fabrike su i dalje bili akcionari, a suštinski je to bila država koja je upravljala preko prinudnog upravnika. Najveći vlasnici akcija od pedesetak akcionara su ostali isti u odnosu na 1940-u godinu.

Najveći akcionari 1944. godine bili su: CEMENTIA HOLDING, a.d. iz Ciriha, „CROATIA" d.d. iz Podsuseda kod Zagreba, Manastir Beočin iz Beočina, Porodica Savčić, Prometna banka a.d. Beograd, Beogradska zadruga, Beograd, Izvozna banka a.d. Beograd.

Krajem 1946. godine, pod izrekom „saradnja sa okupatorima" Okružni sud u Sremskoj Mitrovici, izriče presudu o konfiskaciji celokupne imovine BFC-a.

U procesima prvobitne socijalističke akumulacije kapitala, BFC je kao tadašnji gigant (čiji je kapital procenjen 1946. na tadašnjih 155 miliona dinara) nastavila sa uspešnim rastom i razvojem. Početkom XXI veka (31.01.2001) izvršena privatizacija ovog Društva. Danas BFC posluje kao društvo sa ograničenom odgovornošću sa 100% svojinskih prava međunarodne korporacije LAFFARGE. Skoro 170 godina, BFC je glavni nosilac razvoja ne samo grada Beočina.

Akcije i njihovi akcionari ostaju da svedoče o istorijskim događajima i ličnim sudbinama ljudi koje je povezivao lični interes i rad u Beočinskoj fabrici cementa. ■

Zlatara «MB»,
Topličin venac 3, Beograd otkupljuje zlatni novac i stare zlatne satove
i vrši stručnu procenu dragog kamenja i satova.

Tel: ++ 381 11 32 83 873

Kupujem,
prodajem, menjam:
akcije, značke, medalje,
ordenje, razglednice.

Nebojša

Tel: ++ 381 64 116 17 90

CRNOGORSKI GRBOVI

Starješinske oznake crnogorske vojske

1. STOTINAŠ KRSTONOŠNE VOJSKE
period oko 1860. godine
dimenzije 4.8x8cm

2. KRILAŠ - KRALJEV ŽANDARM
period od 1912-1916. godine
dimenzije 6x11cm

3. DESEČAR KNJAŽEVE GARDE
period oko 1860. godine
dimenzije 5.6x10.6cm

KOLEKCIJA MARKOVIĆ
e-mail: marmi@eunet.yu

Zlatara «MB»,
Kolarčeva 5, Beograd
vrši otkup zlatnog novca.

Tel: ++ 381 11 33 45 743

KUPUJEM

- NOVČANICE KRALJEVINE SRBIJE, IZDATE 876, 1884, 1885, 1886, 1887, 1905, 1917;
- NOVČANICE KRALJEVINE SHS: 1919, 1920;
- NOVČANICE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE: 1929, 1936, 1937;
- NOVČANICE JUGOSLAVIJE: 1944, 1946, 1949, 1950, 1953, 1955, 1963.

- METALNI NOVAC KRALJEVINE SRBIJE I JUGOSLAVIJE.

- AVNOJ, MIS, SARAJEVSKU OLIMPIJADU I HILANDAR.

- AKCIJE I DIPLOME DO 1940.

063/ 201 521, 011/33 738 22

KNJIŽARA SND

Raspoloživa stručna literatura

- NUMIZMATIČAR br. 1-8 i 10-23
- dinar br. 6-17, 20, 21, 23-31
- ORDEN br. 1, 4-8
- MLADI KOLEKCIONAR br. 1 - 10
- AUKCIJE SND - Katalozi br. 6-10
- MEDALJE I PLAKETE IZ ZBIRKE NARODNOG MUZEJA
- N. Omerović, N. Mitrović, D. Pavlović i Z. Ilić: KATALOG AUKCIJA - CATALOG OF SHARES
- Vojislav Mihailović: NOVAC SRPSKIH VELIKAŠA IZ VREMENA CARSTVA
- Miroslav Jovanović: SRPSKI SREDNOVEKOVNI NOVAC
- Sergije Dimitrijević: NOVE VRSTE SRPSKOG SREDNJOVEKOVNOG NOVCA
- Sergije Dimitrijević: PROBLEMI SRPSKE SREDNJOVEKOVNE NUMIZMATIKE
- Sergije Dimitrijević: NOVAC SRPSKIH SREDNJOVEKOVNIH VLADARA
- Vujadin Ivanišević: NOVČARSTVO SREDNJOVEKOVNE SRBIJE
- Slobodanka Stojaković: DESPOT STEFAN LAZAREVIĆ * Iz žitija * Dinari što se kuju u ceki
- Ranko Mandić: METALNI NOVAC, IV izdanje (2006)
- Ranko Mandić: TOKENS OF THE YUGOSLAV LANDS (CD izdanje)
- Đorđe Jamušakov: SREBRNI NOVAC RIMSKE REPUBLIKE
- Đorđe Jamušakov: NOVAC IMPERATORA OD SULE DO AVGUSTA
- Đorđe Jamušakov: RIMSKI CAREVI - NAŠIH GORA LIST
- Đorđe Jamušakov: RIMSKI IMPERATORI I NJIHOV NOVAC
- Veroljub Dugalić: NARODNA BANKA 1884-1941
- Miodrag Ugričić: NOVAC U JUGOSLAVIJI ZA VREME DRUGOG SVETSKOG RATA
- Željko Stojanović: NOVČANICE NARODNE BANKE 1884-2004
- Željko Stojanović: NACIONALNI KATALOG NOVČANICA SRBIJE I JUGOSLAVIJE
- Slavoljub Petrović: NUMIZMATIČKI REČNIK
- Bogdan Koprivica: SVET NUMIZAMTIKE
- Bogdan Koprivica: I JA SAM NUMIZMATIČAR
- KNEZ MILOŠ I SRPSKE VLASTI PREMA STARINAMA I UMETNOSTI 1815-1839.
- Veroljub Dugalić: IZAZOVNI PUTOKAZI
- (monografija o starim akcijama i obveznicama)

Literaturu i materijal možete kupiti na svim našim sastancima ili poručiti kod sekretara SND, Dragana Pavlovića na tel: 011 / 30 34 595 i 064 / 131 63 70 e-mail: numiserb@yubc.net

SASTANCI NUMIZMATIČARA U SRBIJI

SRPSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO - BEOGRAD
Termin: utorak 15-18 časova
Mesto: Svetog Save 16-18, II sprat
Kontakt: D. Pavlović 011/30 34 595, 064/131- 6370

ALEKSINAC - Termin: subota 17-19 č. Mesto: restoran "Vujić"

BEČEJ - Termin: ponedeljak 17-19 č. Mesto: Dom penzionera

BOLJEVAC - Numizmatičko društvo "Aleksandar Sever"
Termin: svakog prvog ponedeljka u mesecu 18-20 č.
Mesto: Kulturno obrazovni centar Boljevac.
Kontakt: Siniša Đukić, tel. 030/63-224

BOR - Udruženje kolekcionara "Vajfert"
Termin: svakog četvrtka 18-22 č.
Mesto: Prostorije dobrovoljnog vatrogasnog društva
Kontakt: Dragan Guševac 030 435-594; 063 777-3892

JAGODINA - Termin: nedelja 11-15 časova. Mesto: kafe "Cezar"

KNJAŽEVAC - Numizmatičko društvo "Constantius"
Termint: nedelja 16-19 č. Mesto: Kozaračka br.19
Kontakt: Vladan Videnović, tel 064 391 6199

KRUŠEVAC - Termin: ponedeljak 17-19 časova. Mesto: Stara mezulana

LESKOVAC - Termin: nedelja 9-13 časova. Mesto: hotel "Beograd"

NEGOTIN - Numizmatičko društvo "Hajduk Veljko"
Termin: subota 10:30 -13 č. Mesto: kafana "Separe". Kontakt: Mića, tel. 063/455-359

NIŠ - Numizmatičko društvo "Mediana"
Termin: petak 15-18 h. Mesto: Tvrđava, Planinarski dom.

NOVI SAD - Termin: nedelja 10-14 č.
Mesto: Galererija bioskopa "Atrium", Mihajla Pupina br. 3

PARAĆIN- Numizmatičko društvo "Paraćin"
Termin: svake subote 10-14 č. Mesto: M.Z. 11 kongres, ul. Francuska 4. Kontakt: Svetlan Tomić, 035/565-194

RESAVICA - Numizmatičko društvo "Idimum"
Termin: svakog prvog ponedeljka u mesecu 16-19 č.
Mesto: Dom kulture - mala sala
Kontakt: Jugoslav Miletić, tel. 035/627-495

SOKOBANJA - Numizmatičko društvo "Sokograd"
Termin: nedelja 10-14 č, Mesto: restoran "Splendid", Kralja Petra I br. 2. Kontakt: Milovan Pantić, tel. 063/476-371

SUBOTICA - Termin: nedelja 9-12 č. Mesto: Zgrada Nove opštine, Trg Lazara Nešića 1. Kontakt: Silvester Gerlovič, tel. 024/556-958, 024/544-957

SVRLJIG - Numizmatičko društvo "Timacum Maius"
Kontakt: Slaviša Milivojević, tel. 018/823-682

ZAJEČAR - Termin: sreda 18-21 č. Mesto: prostorije SOFKE. Kontakt: Zoran Pantić, tel. 019/769-617

ZRENJANIN - Termin: nedelja 9-12 č. Mesto: Dom penzionera